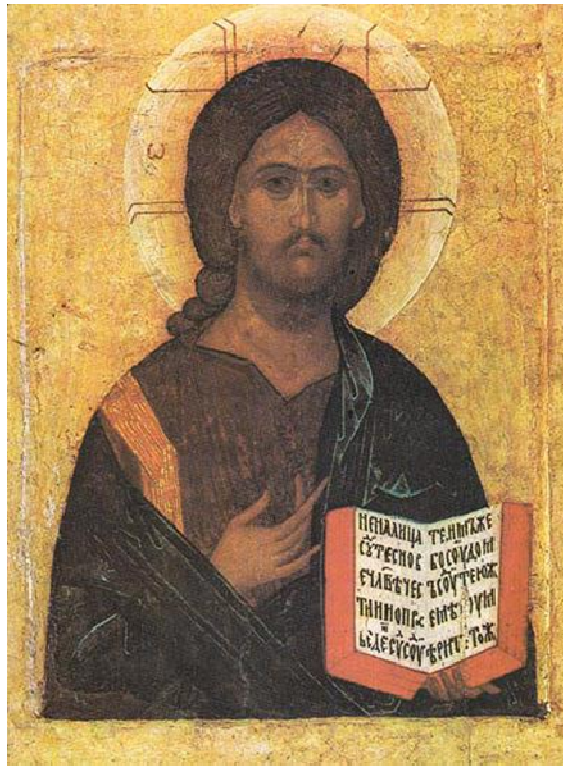

SPIRITUELE HOMILETIEK

Artikelen en lezingen
over spiritualiteit en prediking

dr. Jos Douma

Voorwoord

Deze reader is een bundeling van artikelen en lezingen over spiritualiteit en prediking als vervolg op mijn proefschrift *Veni Creator Spiritus*. De meditatie en het preekproces uit 2000. Dat proefschrift vormde de start voor een eigentijdse en spirituele doordenking van de prediking. In de tweede druk die in 2008 verscheen schreef ik een nieuw voorwoord dat ik hier laat volgen:

Deze studie gaat over ‘De meditatie en het preekproces’ en vraagt vooral aandacht voor de spiritualiteit van de preekvoorbereiding en de prediking. Ruim zeven jaar geleden verscheen het als het proefschrift waaraan ik in de jaren 1995 tot 2000 had gewerkt. Nu hebt u de tweede druk in handen. Ik ben er heel blij mee dat de thematiek van deze studie sinds 2000 eigenlijk alleen maar belangrijker is geworden.

Alles wat ik schreef in de Inleiding van dit boek is nog steeds even waar, in het bijzonder waar het gaat om de toegenomen aandacht voor spiritualiteit en mystiek: in de samenleving én in de kerken wordt er steeds meer belang gehecht aan de spirituele dimensie van het leven en van geloven. Dat heeft ook belangrijke gevolgen voor de prediking. Deze vindt namelijk plaats in wat ik ‘een spirituele tijd’ zou willen noemen: een tijd die gekenmerkt wordt door een sterk verlangen naar verdieping van het leven dat vaak als zo oppervlakkig wordt ervaren. Dit vraagt van iedereen die geroepen is om te preken een geconcentreerde aandacht op de spiritualiteit van het preekproces: hoe kan ik in dat proces als prediker op een liefdevolle manier werkelijk contact krijgen met het Woord van God, zodat het gaat resoneren in mijn eigen leven en in het leven van de hoorders?

Ik hoop van harte dat deze studie opnieuw een bijdrage mag leveren aan de doordenking van de vele vragen die verbonden zijn met het verlangen naar een prediking waarin iets gebeurt, een prediking die persoonlijk en spiritueel is, een prediking die door de Geest van God ruimte schept voor een waarlijke ontmoeting met Jezus Christus.

Mijn eigen gedachtevorming is sinds het jaar 2000 wel verder gegaan. Eén belangrijk aspect daarvan wil ik hier ook graag expliciet benoemen. Nadat ik mijn proefschrift had afgerond drong zich steeds meer het besef aan mij op dat de sterke concentratie op het werk van de Geest in deze studie had geleid tot een tekort aan aandacht voor de persoon van Christus. Als ik deze studie vandaag opnieuw had moeten schrijven, zou ik daarin veel duidelijker het christocentrische perspectief hebben gehonoreerd. Ik heb daar uitgebreider over geschreven in een artikelenserie onder de titel ‘Preken is Christus preken. Schets van een geheroriënteerde preekvisie. Deze artikelenserie biedt de aanzetten voor een christocentrische preekvisie.

Ik schrijf daar ook: “De icoon van Christus op het omslag was al een poging om een christologische ‘correctie’ aan te brengen op de eenzijdig-pneumatologische benadering.” Ik hoop dat u als lezer ook de artikelenserie tot u wilt nemen en de voorkant van dit boek wilt ‘lezen’ als een uitnodiging om deze studie op u in te laten werken in het licht van Christus, om wie het in alle evangelieprediking uiteindelijk gaat.

Intussen ontvang ik de gelegenheid om in de ruimte van de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven te werken aan de ontwikkeling van wat ik een ‘spirituele homiletiek’ noem. Het is mijn hoop dat deze studie daarvoor een belangrijke aanzet vormt.

Ik eindig dit voorwoord bij de tweede druk met dezelfde gebedswoorden als het voorwoord

bij de eerste druk:

*U die Heer bent
en levend maakt*

maak van dit boek

*een inspiratiebron
een ontdekkingstocht
een wegwijzer*

*voor wie preken
en horen*

in Jezus' naam

amen.

De in dit voorwoord genoemde artikelenserie over 'Preken is Christus preken' is in deze reader terug te vinden, aangevuld met acht andere bijdragen die ik in de loop van de jaren rond de thematiek van spiritualiteit en prediking schreef.

Het is mijn wens dat deze gebundelde artikelen en lezingen een inspiratiebron mogen zijn voor iedereen die zoekt naar een verdiepte spiritualiteit en de betekenis daarvan voor het leven in de gemeente van Christus en in het bijzonder voor de prediking van het evangelie.

Jos Douma
februari 2010

Inhoud

1. Preken is Christus preken	5
Schets van een geheroriënteerde preekvisie In: <i>De Reformatie</i> , jaargang 77, 2002, blz. 723-725, 741-743, 761-763, 775-778, 797-800.	
2. De pastor als mystagoog	21
In: Hein Blommestijn (red.), <i>Gaan waar geen weg meer is</i> . Verkenningen in de mystiek, Meinema Zoetermeer, 2002, blz. 238-250.	
3. Passie voor preken	29
Een verhaal over de verkondiging In: <i>Kontekstueel</i> . Tijdschrift voor gereformeerd belijden nú, 8 ^e jaargang nr. 3, januari 2004, blz. 12-16.	
4. Hoe Persoonlijk preken wij?	34
Christus voorstellen in de verkondiging In: <i>Soteria</i> . Kwartaalblad voor evangelische theologische bezinning, 21 ^e jaargang nr. 1, maart 2004, blz. 13-21.	
5. Lezen in de Geest	41
Biddend omgaan met de Bijbel In: Bram Beute e.a., <i>Hoogtijd voor de Bijbel</i> , De Vuurbaak Barneveld, 2004, blz. 36-42.	
6. Preken in een spirituele tijd	45
Pleidooi voor een spirituele homiletiek In: Wim Dekker en Jos Douma (red.), <i>Dichtbij de hoorder</i> . Prediking en trends, Kok Kampen 2007, blz. 66-75.	
7. Waarlijk mijn ziel...	50
Een spiritueel verhaal over de ziel van de prediker Lezing gehouden tijdens de lustrumconferentie van de preekbeweging Passie voor Preken op 21 juni 2007 (niet gepubliceerd).	
8. Levend en krachtig is het woord	58
Veenhof en de prediking In: George Harinck (redactie), <i>Niets is overbodig, niets is toevallig</i> . Leven en werk van Cornelis Veenhof, De Vuurbaak Barneveld 2008, blz. 270-281.	
Bijlage: 'De primaire functie van het Woord' (C. Veenhof)	64
Uit: C. Veenhof, <i>Prediking en uitverkiezing</i> , Kok Kampen 1949, blz. 215-234.	
9. Hoe spiritueel zijn onze preken?	78
De <i>lectio divina</i> als bron voor een spirituele homiletiek College uitgesproken bij de opening van het academische jaar van de Evangelische Theologische Faculteit Leuven op 29 september 2008 (niet gepubliceerd).	

Preken is Christus preken

Schets van een geheroriënteerde preekvisie

Inleiding

In het centrum van het leven van Christus' gemeente staat de prediking van Gods Woord. In die prediking spreekt God zijn kinderen aan. Hij roept mensen - predikanten - om dat aansprekende evangelie door te geven in de kracht van de Geest. Met deze woorden begon ik op 28 juni 2000 de verdediging van mijn proefschrift met de titel: *Veni Creator Spiritus*. De meditatie en het preekproces. Sinds de verschijning van dat proefschrift zijn er verschillende recensies en reacties verschenen. In die reacties wisselden positieve en meer kritische geluiden elkaar af. Graag wil ik nu in dit verhaal opnieuw het een en ander naar voren brengen over de prediking. Daarbij probeer ik met name de kritische opmerkingen ook te verwerken. Alleen doe ik dat zonder die opmerkingen en vragen eerst weer te geven en er dan op in te gaan. Dat levert alleen maar een erg lang verhaal op met als groot gevaar dat we elkaar vanuit onze eigen stellingen bestoken zonder werkelijk samen verder te komen.

Voor één kritische vraag maak ik een uitzondering. Die is gesteld door mijn collega dr. E.A. de Boer in een recensie die verscheen in het (niet voor iedereen toegankelijke) huisorgaan van de gereformeerd-vrijgemaakte Predikantenvereniging: *Pro Ministerio*. De kern van zijn kritiek formuleerde hij in de vraag: had er bij de grote aandacht voor het werk van de Heilige Geest niet ook een terugkoppeling moeten plaats vinden naar de Persoon en het werk van Christus? Die vraag raakt voor mij de kern. In mijn zoektocht naar een hernieuwde gereformeerde preekvisie is mijn ontdekking van de pneumatologie (leer van de Heilige Geest) als theologische bron enorm belangrijk geweest. Maar, vraag ik me nu af: is de Geest waarover ik spreek in mijn dissertatie niet teveel de Geest van God en te weinig de Geest van Christus?

Met die vraag heb ik al geworsteld vanaf het verschijnen van mijn dissertatie. Sterker nog: de icoon van Christus op het omslag was al een poging om een christologische 'correctie' aan te brengen op de eenzijdig-pneumatologische benadering. Inmiddels hebben vraag en antwoord zich wat meer uitgekristalliseerd en ben ik er aan toe om een schets van geheroriënteerde preekvisie te geven. Ik noem het een 'schets' omdat ik grondlijnen wil tekenen en geen compleet uitgebalanceerd verhaal aanreik. Preken en het nadenken over preken blijft te allen tijde een zoektocht. U als lezer wordt dus verzocht mijn verhaal te lezen als een stap in een zoekproces. Ongetwijfeld zijn er nu weer nieuwe eenzijdigheden. Stoort u er zich niet aan, maar vat ze op als uitnodigingen om mee te denken. Mijn verhaal is opgebouwd uit vijf onderdelen:

- 1 Christocentrische prediking
- 2 Spirituele christologie
- 3 De preek als stem van Christus
- 4 Preken als roepen tot gemeenschap met Christus
- 5 Passie voor Christus (de spiritualiteit van de predikant)

1 Christocentrische prediking

Ik geef dus een schets van een geheroriënteerde preekvisie. Die heroriëntatie bestaat in een voor mij volkomen 'nieuw' Oriëntatiepunt: Jezus Christus. Nieuw in de zin van: het was bij mij tot nu toe niet opgekomen om het nadenken over de prediking radicaal in te zetten bij de ene Naam Christus.

Maar voor zo'n radicale inzet wil ik hier dus een pleidooi voeren. Daar zijn allereerst Bijbelse redenen voor. In het Nieuwe Testament wordt herhaaldelijk duidelijk dat preken is: Christus preken. 1 Korinte 1 vers 23 en 24: 'Wij prediken een gekruisigde Christus, voor Joden een aanstoot, voor heidenen een dwaasheid, maar voor hen, die geroepen zijn, Joden zowel als Grieken, (prediken wij) Christus, de kracht Gods en de wijsheid Gods.' 2 Korinte 4 vers 5: 'Want wij prediken niet onszelf, maar Christus Jezus als Here, en onszelf als uw dienaren om Jezus' wil.' Verder zal ook voor iedereen duidelijk zijn dat Jezus Christus het centrum is van het evangelie, het centrum van het christelijk geloof. Christus is de inhoud van het evangelie. Christus is het evangelie in hoogsteigen persoon.

Nieuwe inzet

Voor de radicale inzet bij Christus heb ik ook nog een andere reden. Veel discussies in onze (gereformeerd-vrijgemaakte) kring rond de prediking spelen zich af tussen twee polen die ook nog eens vaak als tegenstellingen worden opgevat. De meest recente wordt op deze noemer gebracht: tekst - hoorder (hier heb ik zelf ook een bijdrage aan geleverd). En de hoofdstelling is dan ongeveer: 'Natuurlijk moet de tekst goed worden uitgelegd, maar het gaat erom dat de hoorder wordt bereikt en aangesproken.' En tussen deze twee polen ontspint zich dan een discussie waarvan ik de indruk heb dat die niet werkelijk verder komt.

Zo zijn er meer van die tegenstellingen. Denk bijvoorbeeld aan 'heilshistorisch - exemplarisch': 'We moeten niet vervallen in het gemakkelijke exemplarisme maar laten zien dat alle lijnen samenkomen in Christus, het middelpunt van de heilshistorie.' In de discussie hierover is gepleit om naast de voortgang ook aandacht te vragen voor de omgang. Helemaal mee eens (ik heb er zelf ook voor gepleit). Maar het helpt ons niet werkelijk verder, omdat de tegenoverstelling van die twee in een of andere vorm gehandhaafd blijft.

Nog een andere interessante tweeslag is die van 'explicatie - applicatie'. Tegen dit schema heb ik me in mijn dissertatie heftig verzet. Het is bij voorbaat een verloren strijd, want de tweeslag is diep geworteld in het gereformeerde denken en spreken over preken. En toch zal de tweeslag als zodanig ons voortdurend weer dringen in een of-of discussie: Moeten preken nu vooral exegetisch zijn (explicatie) of moeten ze juist vooral praktisch zijn (applicatie)?

Het zijn allemaal begrippen die ik (bij nader inzien) niet zou willen missen, maar geen van de begrippenparen vormt een werkelijk vruchtbaar uitgangspunt voor het fundamenteel doordenken van de prediking. Mijn stelling is nu: we zullen in onze prediking en in ons nadenken over de prediking niet werkelijk verder komen als we onze discussies blijven voeren in de bestaande begrippenkaders. Niet omdat de begrippen geen waarde hebben (ze zullen wat mij betreft in een geheroriënteerde preekvisie vanzelf weer op hun plek vallen), maar we moeten nu eerst een radicaal nieuwe inzet kiezen: Christus en de gemeenschap met Hem.

En als ik het dan even op het scherpst van de snede mag formuleren: we moeten niet heilshistorisch willen preken, ook niet bevindelijk, ook niet verbondsmatig, ook niet aansprekend, ook niet exegetisch of hoordergericht of exemplarisch. We moeten Christus preken! Ik wil met dergelijke uitspraken geen valse tegenstellingen creëren, maar wel proberen het allereerste Beginpunt van alle prediking aan te wijzen: Christus! Hij is het Begin, het Midden en het Einde van alle prediking.

Heilshistorisch

Daarom heeft dit onderdeel ook als titel: 'christocentrische prediking'. Voor veel gereformeerden christenen zal dat overigens vertrouwd in de oren klinken. Is dat niet juist de kracht van veel gereformeerde prediking geweest: dat het christocentrisch was! Daar moet ik echter wel een paar kanttekeningen bij plaatsen.

In de gereformeerde homiletiek (specifieker: de homiletiek van de vrijgemaakt-gereformeerde kerken) speelt de heilshistorische prediking een zeer belangrijke rol. Deze prediking is ook wel genoemd: christocentrische prediking. Waarom? Omdat de heilshistorische prediking haar kracht zocht in het vanuit de tekst laten zien hoe de lijnen lopen naar Christus als het Middelpunt van de

heilshistorie. Oorspronkelijk ging het hier over de prediking van historische stoffen uit het Oude Testament. Naar mijn indruk heeft de term heilshistorisch in haar uitwerking en toepassing echter de kleur van alle prediking bepaald, of het nu over het Oude of het Nieuwe Testament ging, over historische stoffen of niet-historische stoffen. Zo was het van den beginne echter niet bedoeld. Ik wil dus graag die term christocentrisch weer oppakken, maar dan niet in de betekenis van de heilshistorische benadering: dat de preek laat zien hoe de lijnen vanuit de tekst lopen naar Christus als het middelpunt van Gods heilsgeschiedenis. Christocentrisch preken betekent voor mij: dat de levende Christus het begin, het midden en het einde van alle prediking is. We hoeven in de preek geen lijnen te trekken naar Christus, want Christus is al onder ons nog voordat het eerste woord van de preek geklonken heeft. De Christus die leeft, de opgestane Gekruisigde, Hij is het die in de prediking aan het Woord wil komen. De prediking moet niet uitlopen op de verkondiging van de Christus, de prediking begint daar. Sterker nog: de prediking is de verkondiging van de Christus die voor ons geleefd en geleden heeft, gestorven is en opgestaan. Hij is de Verheerlijkte. Hij is er! Christocentrische prediking is dus prediking die van begin tot eind ernst maakt met het feit van Jezus' Persoonlijke Tegenwoordigheid onder ons. Door het geloof woont Hij in ons. Zijn Geest brengt Hem in ons hart en leven. Scherp geformuleerd: Christocentrische prediking gaat niet over Christus als het Middelpunt van de heilshistorie, maar over de Nu Levende Christus: 'Christus onder u, de hoop der heerlijkheid. Hem verkondigen wij' (Kolossenzen 1:27). Dat is dus tegelijk ook een radicaal *nieuwtestamentische* inzet als het gaat om de prediking. En in deze prediking zullen onze ogen er ook voor open gaan dat Christus, die onder ons is, Dezelfde is als de Christus die in het centrum van de heilsgeschiedenis werd geboren uit een maagd, en dat God eeuwenlang naar dat grote moment heeft toegewerkt. Geweldig! Mijn Christus, onze Christus, is de Christus van Adam en Abraham, van Mozes en Maria. Mijn Christus, onze Christus is de Christus van profeten, priesters en koningen uit oude tijden.

Schets

Ik zei het al: ik geef een schets, ik gebruik geen fjnschrijver maar een penseel, ik probeer een richting in te slaan, ik probeer een 'nieuw' beeld op te roepen. Natuurlijk moet de radicaliteit die ik hier voorsta worden ingebed in een bredere context. Zo zal een radicaal christocentrische prediking zoals ik die voor ogen heb een prediking zijn waar je ook bijvoorbeeld de woorden trinitarisch en eschatologisch kunt (lees: moet) zetten. Trinitarisch: de Zoon is ondenkbaar zonder zijn Vader en zijn Geest. De Geest bracht Christus in de wereld en brengt Christus in ons hart. En als we van Jezus iets leren is het wel dit: dat de Vader alle eer en lof en heerlijkheid toekomt. Filippenzen 1 vers 9-11: 'God heeft Hem ook uitermate verhoogd en Hem de naam boven alle naam geschonken, opdat in de naam van Jezus zich alle knie zou buigen van hen, die in de hemel en die op aarde en die onder de aarde zijn, en alle tong zou belijden: Jezus Christus is Here, tot eer van God, de Vader.' Eschatologisch: we leven hier en nu, in en met en door Christus, maar we zijn wel op weg naar de dag van Christus. En die dag zal de dag van God blijken te zijn. 1 Korinte 15 vers 28: 'Wanneer alles Christus onderworpen is, zal ook de Zoon zelf Zich aan hem onderwerpen, die Hem alles onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen.'

Christus voor ons en Christus in ons

Dit eerste onderdeel van mijn verhaal eindig ik, als opmaat naar het vervolg, met een citaat van prof. dr. C. Trimp waarin voor mij duidelijk wordt waarin de heilshistorisch-christocentrische benadering in de prediking tekort schiet (namelijk in de eenzijdigheid van het 'Christus voor ons'). 'Echte Christusprediking is prediking van de Christus vóór ons en de Christus ín ons' (C. Trimp, Klank en weerklank. Door prediking tot geloofservaring, Barneveld 1988, blz.25).

2 Spirituele christologie

Welke Christus is het Oriëntatiepunt voor alle prediking? Op die vraag wil ik in dit tweede onderdeel nader ingaan. En daarmee proberen we eigenlijk een antwoord te zoeken op de vraag die Jezus zelf aan ons stelt: 'Maar gij, wie zegt gij, dat Ik ben?' (Matteüs 16:15).

Als ik voor mezelf naga hoe ik die vraag van jongsaf heb leren beantwoorden, dan springt sterk in het oog dat Christus Degene was die aan het kruis is gestorven voor mijn zonden. God was een lange weg gegaan om te komen tot het centrum van de heilsgeschiedenis: het kruis op Golgotha. Deze Christus, die is opgestaan op de derde dag, is nu Degene die vol kracht en macht als Koning zit aan Gods rechterhand. Hij regeert zijn Kerk, door Geest en Woord. En Hij zal terugkomen op de dag der dagen, wanneer Hij verschijnen zal op de wolken met grote macht en heerlijkheid.

Al deze oneindig kostbare woorden heb ik me toegeëigend. Zo leerde ik Christus kennen. En toch bleef er een onvervuld verlangen. Was deze Christus niet teveel een Christus-op-afstand? Een Christus die toen-en-daar is gestorven en opgestaan, die nu ver boven ons is verheven in de hemel, die straks zal weerkomen op de wolken. En dan zie ik een soort boog over mijn leven: het beginpunt ligt vroeger, het hoogtepunt ligt boven in de hemel, het eindpunt ligt later. Samengevat: het accent in dit alles ligt sterk bij de Christus *voor* ons.

Persoonlijk

Het bovenstaande heb ik expres wat persoonlijk gehouden. Als ik zeg dat ik Christus in opvoeding en onderwijs vooral heb leren kennen als de Christus voor mij en de Christus buiten mij, wil ik daarmee dus niet beweren dat dat wel voor alle gereformeerd-vrijgemaakte christenen zal gelden. Ik kom gelukkig ook genoeg geloofsgenoten tegen die heel persoonlijk kunnen spreken over Jezus Christus die alles voor hen is.

En toch schrijf ik nu maar even verder vanuit de vooronderstelling dat het belangrijk is dat we meer aandacht krijgen voor de Christus in ons. En voor de Geest van Christus. Uiteraard is er ook veel over die Geest veel gesproken en gepreekt. Maar het beeld dat bij mij is blijven hangen is die van de Heilige Geest 'die van Zichzelf afwijst naar Christus'. En dan maken we daar een groot armgebaar bij om te wijzen naar de Christus buiten ons. Het gaat hier dan om de verhouding tussen de Geest en Christus. En dan is een zeer belangrijke lijn in het Bijbelse spreken dat de Geest onze aandacht richt op Christus. Ik denk vooral aan Johannes 16. Daar gaat het over de andere Trooster die de Christus zal verheerlijken: 'Want Hij zal het uit het mijne nemen en het u verkondigen.'

De Geest richt onze aandacht op Christus. Dat is de Christus die buiten ons is: de Gekruisigde, de Opgestane, de Verheerlijkte die zal weerkomen. Maar er is meer. Is het niet beter om te zeggen: de Geest brengt Christus in ons hart? De Geest wijst niet zozeer van Zichzelf af om onze aandacht te richten op de Christus buiten ons, maar Hij richt onze aandacht op de Christus die woning wil maken in onze harten en onze levens. Sterker nog: de Geest is het die ons in gemeenschap met Christus laat leven, de Geest is het die de intieme verbondenheid met Jezus schept, de Geest is het die ons de Here toe-eigent, en alles wat in Hem is.

Christologie

Tegen de achtergrond van het bovenstaande zou ik een pleidooi willen voeren voor het opnieuw doordenken van de christologie. Professor B. Kamphuis merkte laatst in een interview op dat de leer in het kerkelijk leven nauwelijks een rol speelt. Wordt er wel theologisch nagedacht over de belangrijke thema's van het christelijk geloof? Zijn we er wel op uit om ons geloof (op)nieuw te verwoorden, ook op het niveau van de theologie? Ik denk dat daaraan dringend behoefte is.

Aan die theologische bezinning wil ik hier een (uiteraard kleine) bijdrage leveren door de suggestie te doen dat we wel eens last konden hebben van een versmalde christologie, waarin vooral de Christus vóór ons in beeld wordt gebracht. Ik zou, en besef dat daarin een zekere eenzijdigheid valt waar te nemen die eigen is aan pleidooien die reageren op een gesignaleerd manco, willen pleiten voor het ontwikkelen c.q. verwoorden van een spirituele christologie. Daarmee bedoel ik, heel kort

samengevat: een christologie die inzet bij wat de kern van christen-zijn is, namelijk de gemeenschap met Christus. Ik werk dat zodadelijk nog wat verder uit.

Spiritueel

Eerst vraag ik ook even aandacht voor dat woord spiritueel. Dat is een eigentijds woord. Ik wil het gebruiken vanuit mijn verlangen eigentijds en relevant te theologiseren. Spiritualiteit is een erg belangrijk thema voor onze kerken en voorlopig zal dat ook nog wel even zo blijven. Nu kunnen we uitgebreide discussies gaan voeren over de vraag of dat nu wel een wenselijk woord is, maar dergelijke discussies lijken me minder vruchtbaar. Ik gebruik het woord vooral ook omdat het heel goed Bijbels te bronnen is. In het woord spiritueel zit het woord spiritus. En dat betekent: Geest. Als we de term spiritualiteit gebruiken in de context van het christelijk geloof, dan richt dat woord onze aandacht op de Geest (Spiritus) die de Geest van Christus is (Romeinen 8:9). Deze Geest leert ons zeggen: 'Jezus is Heer' (1 Korintiërs 12:3). Deze Geest is ons gegeven om ons door waar geloof aan Christus deel te geven, en zo aan al zijn weldaden (Zondag 20, antwoord 53). Deze Geest is het die ons verenigt met Christus (Zondag 28, antwoord 76).

Een spirituele christologie is dus een christologie die inzet bij de geloofswerkelijkheid van de Geestelijke verbondenheid van Christus met de christen, van de christen met Christus. Christus, en de gemeenschap met Hem, daar zet een spirituele christologie in. Belangrijke Bijbelwoorden die dan een rol spelen zijn onder andere de volgende. 1 Korinte 1 vers 9: 'God is getrouw, door wie gij zijt geroepen tot gemeenschap met zijn Zoon Jezus Christus, onze Here.' 2 Korintiërs 13 vers 5: 'Stelt uzelf op de proef, of gij wel in het geloof zijt, onderzoekt uzelf. Of zijt gij niet zo zeker van uzelf, dat Jezus Christus in u is? Want anders zijt gij verwerpelijk.' Galaten 2 vers 20: 'Met Christus ben ik gekruisigd, en toch leef ik, (dat is), niet meer mijn ik, maar Christus leeft in mij.' Kolossenzen 1 vers 27: 'Hun heeft God willen bekendmaken, hoe rijk de heerlijkheid van dit geheimenis is onder de heidenen: Christus onder (letterlijk: in) u, de hoop der heerlijkheid.' Van groot belang is ook het beeld van de Wijnstok en de ranken: 'Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken. Wie in Mij blijft, gelijk Ik in Hem, die draagt veel vrucht, want zonder Mij kunt gij niets doen' (Johannes 15:5).

Breder

Ik kan me voorstellen dat een lezer nu zegt: kom je zo niet opnieuw uit bij een wel heel smalle christologie? Een christologie die bijna opgaat in de Christus met wie je een persoonlijke relatie mag hebben? Die vraag is denk ik zeer ter zake. Maar ze kan te vroeg worden gesteld. Te vroeg in die zin dat we ons toch weer te snel verwijderen van de Geestelijke werkelijkheid van Christus in ons om alle nadruk te leggen op Christus voor ons. Het gaat uiteindelijk om beide. In een echte Christus-theologie en in een werkelijke Christus-prediking wordt ons de Christus voor ons en de Christus in ons voor ogen geschilderd. Er is dus over Christus veel meer te zeggen dan ik hier doe. Want Christus is ook: de Koning van de kerk, de mens van vlees en bloed die in Israël zijn levensweg die een lijdensweg was ging. Christus is ook: het Woord van God, Gods eigen Zoon die in de wereld gezonden is om verzoening tot stand te brengen. Christus is ook: het Lam van God, het schaap dat stom is voor zijn scheerders, de Zon der gerechtigheid, de Zoon van David, Gods geheimenis. Ja, Christus is alles en 'in Hem zijn alle schatten van wijsheid en kennis verborgen' (Kolossenzen 2:3).

Dieper

En toch geloof ik dat dat alles pas werkelijk gekend wordt in de gemeenschap met Christus. Dat leer ik van een uitspraak van de christelijke gereformeerde professor J.J. van der Schuit die ik tegenkwam in een boekje van prof. dr. W. van 't Spijker. Die uitspraak luidt als volgt: 'Het drievoudig ambt van Christus kan met name in de gemeenschap met Christus gekend worden.' De gehele Christus (totus Christus) komt ons voor ogen te staan als we nadenken en preken vanuit de gemeenschap met Christus. Zijn allesomvattende werk dat in de belijdenis wordt uitgedrukt in zijn

drievoudige ambt van Profeet, Priester en Koning wordt gekend en beleefd in de Geestelijke verbondenheid met Hem.

Samenvattend zou ik het dan zo willen zeggen: de diepte van de gemeenschap met Christus is de plaats waar de bezinning op christocentrische prediking moet inzetten, in de hoop en de verwachting dat zo Christus alleen (*solus Christus*) en Christus geheel en al (*totus Christus*) in de prediking naar ons toekomt.

Centrum

Daarmee probeer ik dus een centrum aan te wijzen voor een geheroriënteerde bezinning op de prediking. Juist op dit punt heb ik veel geleerd van het al genoemde boekje van W. van 't Spijker, dat als titel heeft: 'Gemeenschap met Christus. Centraal gegeven van de gereformeerde theologie' (Kok Kampen, 1995). De hoofdstelling van dat boekje is dat gemeenschap met Christus (de *unio mystica cum Christo*) een centraal gegeven is van de gereformeerde theologie. Van 't Spijker wijst dat onder andere aan bij Luther, Bucer en Calvijn. Als ik in dit verhaal dus pleit voor een homiletische heroriëntatie op 'Christus en de gemeenschap met Hem', dan is dat een poging om een voor de gereformeerde theologie centraal gegeven in het centrum van de homiletische aandacht te plaatsen.

Ik doe dat, uiteraard, in de context van onze eigen tijd. Een tijd waarin veel verlangen is naar ervaring, persoonlijke relaties, gemeenschap. Dat verlangen is ook voelbaar in de kerken. Dat is echter niet alleen maar postmodern, het is ook een heel duidelijke lijn in het evangelie en dus ook in de gereformeerde traditie. Want christelijk geloven heeft als kern: de door de Geest van God gewerkte gemeenschap met Christus. 'Dit nu is het eeuwige leven, dat zij U kennen, de enige en waarachtige God, en Jezus Christus, die Gij gezonden hebt' (Johannes 17:3).

3 De preek als stem van Christus

In de eerste twee van dit verhaal onderdelen heb ik aangegeven te willen kiezen voor een radicaal christocentrische prediking tegen de achtergrond van een spirituele christologie. Met dat laatste bedoel ik een christologie die inzet bij wat de kern van ons christen zijn is: de gemeenschap met Christus.

In de inleiding heb ik al aangegeven dat dit verhaal mee is ingegeven door vragen die gesteld zijn over mijn dissertatie *Veni Creator Spiritus*. In dit derde en de twee volgende onderdelen, stel ik daarom een paar meer specifieke thema's aan de orde waarover ik ook in mijn dissertatie geschreven heb. Ik wil daar nu opnieuw iets over zeggen, maar dan vanuit een veel meer christologische invalshoek.

Continuïteit

De vraag kan dan gesteld worden: hoe verhoudt zich wat je nu schrijft tot datgene wat je in je dissertatie naar voren hebt gebracht? Voor mezelf breng ik dat zo onder woorden: dit verhaal is een duidelijk vervolg op mijn dissertatie. In dat vervolg is sprake van continuïteit: alles wat ik in mijn dissertatie heb gezegd neem ik in grote lijnen nog steeds van harte voor mijn rekening. Sterker nog: veel van wat ik in dit verhaal zeg is niet denkbaar zonder die dissertatie en vormt er een genuanceerde herhaling van. Maar er is ook sprake van discontinuïteit: bepaalde accenten zijn in mijn dissertatie te eenzijdig. Dat betreft vooral de nadruk op het werk van de Geest. Maar ook over verschillende andere onderwerpen zou ik nu wat genuanceerder willen schrijven. Welke onderwerpen dat zijn, wordt in het vervolg wel duidelijk.

Preekdefinitie

In dit onderdeel ga ik met name in op de preekdefinitie. In mijn dissertatie heb ik een mijns inziens belangrijk onderscheid gemaakt tussen een duidelijk theologische definitie van de prediking (De

prediking is de bediening van Gods Woord in de gemeente van Christus) en een meer praktische, homiletische definitie (Preken is tekst en hoorder in relatie brengen). Deze laatste definitie riep wel vragen op: is de relatie immers niet bij voorbaat gegeven?

Theologisch antwoord ik daar van harte met ‘ja’ op: Gods Woord is per (theologische) definitie relevant. Toch is de werkelijkheid wel eens wat weerbarstiger: als gemeentelid vind je het vaak moeilijk om die relevantie te zien: ‘Wat heeft dit Bijbelwoord nu voor concrete relevantie in mijn leven?’ Veel gemeenteleden zitten met die vraag in de kerk. En precies daar ligt nu ook de belangrijkste praktisch-homiletische opdracht voor de predikant: laat die relevantie zien! Dát heb ik willen zeggen met de definitie: preken is tekst en hoorder in relatie brengen. In mijn dissertatie heb ik dat overigens heel kort en te snel verbonden met de zaak van de Godsverduistering: het in relatie brengen is nodig omdat er mensen in de kerk zitten die aan den lijve ervaren wat het betekent om te leven in een cultuur zonder God. Daarover wil ik in het vierde onderdeel graag nog wat meer zeggen.

C. Veenhof

Nu vind ik het aardig om te laten zien dat ik me met mijn homiletische preekdefinitie in goed gereformeerd gezelschap blijf te bevinden. Niemand minder dan C. Veenhof, de leermeester van veel van de oudere predikanten in onze kerken, begint zijn (ongepubliceerde) collegedictaten met de volgende opmerkingen: ‘De situatie bij de prediking wordt bepaald door twee grootheden. 1° het Bijbelwoord, 2° de samengekomen gemeente. Die moeten voor de prediking *in relatie met elkaar worden gebracht*. De prediking is bediening van het Bijbelwoord aan de vergaderde gemeente. In dat *in relatie brengen* komt tot stand, wordt werkelijkheid waartoe het woord bestemd is. In het woord waren, zijn, blijven de mensen betrokken. Het woord is intentioneel op de mens gericht. Het is aanspraak, toespraak, boodschap.’

Er is dus niet zoveel nieuws onder de zon. Wat ik zelf wel een beetje als nieuw heb ervaren, bleek al betoogd te zijn (en daar kwam ik pas na de afronding van mijn proefschrift achter) door Veenhof. Alleen is zijn homiletisch onderwijs nooit gesystematiseerd naar ons toegekomen.

Explicatie en applicatie

Geheel in lijn met theologen als Veenhof, Holwerda en Trimp heb ik in mijn dissertatie ook nogal heftige kritiek geoefend op het explicatie-applicatie schema. De belangrijkste reden daarvoor lag in het theologische uitgangspunt dat het Woord van God per definitie aanspraak is: Gods Verbondswoord gaat van hart tot hart en is intentioneel op de mens gericht. Het spreken over uitleg (objectief) en toepassing (subjectief) doet daaraan geen recht.

Toch leverde mijn afwijzing van het uitleg-toepassing schema nogal forse kritiek op. Is het wel terecht om te suggereren dat uitleg altijd objectief-afstandelijk is en dat het pas bij de toepassing persoonlijk-betrokken wordt? Ik denk inderdaad van niet. Opererend binnen een explicatie-applicatie-kader kan er echt wel hartelijk gepreekt worden, zó dat de hoorders zich van Godswege weten aangesproken vanuit de tekst. Uiteindelijk zal elke gereformeerde gelovige het er ook mee eens zijn dat het Woord van God niet een objectief-afstandelijk geheel is dat middels een toepassing bij de gemeente moet worden gebracht. Dat er heel directe lijnen lopen van het homiletische explicatie-applicatie-schema naar het filosofische object-subject-schema betekent nog niet dat alles wat er in dat filosofische schema te vinden is terugkeert in het homiletische model.

Kortom: het is weinig vruchtbaar om elkaar met verwijten om de oren te slaan rond het uitleg-toepassing-schema. Het vehement verwerpen noch het vehement verdedigen ervan zal ons verder helpen. In mijn dissertatie heb ik me aan het eerste schuldig gemaakt. Achteraf vind ik dat dus nogal vruchteloos.

Als nieuw

Niet vruchteloos lijkt me echter het zoeken naar een antwoord op de vraag: ‘Hoe wordt dat dan bereikt, dat de gemeente heel de preek ervaart als *aanspraak*?’ Zelf heb ik geprobeerd om daar iets

over te zeggen vanuit de omschrijvingen: ‘De preek als *neues Wort*’ en ‘Preken als het uitvoeren van teksten’. Met name de eerste omschrijving riep nogal wat kritische vragen op, mee omdat ik de uitdrukking ‘geleend’ heb van een niet-gereformeerde Duitse theoloog (Ernst Lange). Het voert te ver om dat hier allemaal te bespreken. Mijn intentie is in elk geval geweest om de ‘nieuwheid’ van de prediking in de zin van ‘verrassend’, ‘aansprekend’, ‘ontdekkend’, ‘als nieuw’ voor het voetlicht te halen. Prediking is geen eindeloze herhaling van oude waarheden, maar, als het goed is: het op-nieuw hoorbaar worden van het levende evangelie zodat het de gemeente raakt en verandert. Daarover heb ik in mijn dissertatie vooral veel praktisch-homiletische en talige opmerkingen gemaakt (met name over de metafoor). Nu zou ik daar weer een wat theologischer insteek aan toe willen voegen door te spreken over de preek als stem van Christus.

Stem van Christus

In een christocentrische homiletiek zal ook de preek zelf allereerst in christocentrische termen moeten worden gedefinieerd. In het als-nieuwe, vernieuwende Woord van God (een poging tot Nederlandse vertaling van het *neues Wort*) hebben we te maken met de Stem van Christus Zelf. Christus komt sprekend naar ons toe. In Hoogsteigen Persoon. Preken we misschien niet te veel *over* Christus zonder te beseffen dat Christus Zelf aan het Woord wil komen in onze prediking? Door het Woord van God direct te verbinden met de Stem van Christus, wordt ook van meetaf aan duidelijk dat het in de prediking niet allereerst gaat om meer inzicht in de Bijbel, om het ‘spellen’ van de Schriften, maar om een ontmoeting met de levende Heer die sprekend onder ons is. Hier kan juist die zo fundamentele Paulinische tekst over de verkondiging ook een belangrijke rol spelen in onze homiletische overwegingen: ‘Wij zijn dus gezanten van Christus, alsof God door onze mond u vermaande; in naam van Christus vragen wij u: laat u met God verzoenen’ (2 Korintiërs 5:20). Hier wordt een ontmoetingsgebeuren getekend: God Zelf spreekt ons in Christus aan. De stem van Christus klinkt in zijn naam. Christus zelf zegt: laat u met God verzoenen. Die verzoening wordt alleen gekend en beleefd in de gemeenschap met Christus.

Jezus sprekend

Met dat we de preek omschrijven als de stem van Christus, zullen we ook met bijzonder veel aandacht gaan luisteren als Jezus Zelf spreekt in de evangeliën. Hoe predikte Christus? Naar mijn indruk is de gereformeerde homiletiek in sterke mate gekleurd door de vraag hoe de apostelen predikten (in Handelingen, in de brieven). Een christocentrische homiletiek zal ook in de leer gaan bij Jezus zelf. Wat waren zijn woorden vaak uitnodigend en warm en persoonlijk. Wat waren zijn woorden soms scherp en hard en striemend. Wat waren zijn woorden vaak beeldend en verhalend. Wat waren zijn woorden krachtig en gezaghebbend. Jezus’ manier van preken en leren zou veel meer bepalend moeten worden voor onze manier van preken: ‘dichtbij de Vader en dichtbij Zijn kinderen’. Of: ‘dichtbij God en dichtbij mensen’.

En tegelijk zal ook duidelijk worden dat de communicatie van het evangelie enorm veel verzet oproept en naar menselijke maatstaven gemeten vaak ‘mislukt’. Dat Jezus gekruisigd werd is daarvan het onomstotelijke bewijs. Wij redden onze preken communicatief gezien dan ook niet met een metafoor hier en een verhaal of visueel voorwerp daar. Onze prediking is alleen reddend in de kracht van Christus. En Hij was niet wars van metaforen (‘Ik ben...’) en verhalen (‘Het Koninkrijk der hemelen is gelijk...’) en visuele voorwerpen (‘Zij brachten Hem een schelling...’).

Preken is dus: Christus preken. Sterker nog: in de prediking is Christus sprekend onder ons. Zijn stem komt tot klinken in onze levens. Aan het begin van de preek staat niet een tekst, maar een Persoon: Jezus.

Deze twee zijn één?

In dit theologische uitgangspunt zou ik een hernieuwde bezinning op de preek willen beginnen. Ik besef heel goed dat vragen en discussies rond begrippenparen als ‘tekst en hoorder’, ‘uitleg en toepassing’, ‘verstand en gevoel’, ‘voortgang en omgang’ binnen dat kader opnieuw aan de orde

zullen komen. In een eerdere schets van dit onderdeel had ik een aardige one-liner genoteerd die ik als oplossend zag ('In Christus is noch explicatie noch applicatie'). Nu geloof ik echter dat we dergelijke polariteiten niet zo gemakkelijk zullen overwinnen in ons nadenken over de prediking. Ze zijn nu eenmaal diep ingebakken in ons mens zijn. Is dat erg? Het lijkt me niet. Als we maar beseffen dat alles begint en eindigt bij die ene Persoon die alles was voor zijn Vader en die alles wil zijn voor ons: Jezus Christus. In Hem is ook al onze homiletische wijsheid verborgen. In Hem komen onze gedachten over spannende polariteiten tot rust.

4 Preken als roepen tot gemeenschap met Christus

In de voorbije jaren is er in de bezinning op de prediking meer aandacht gekomen voor de hoorders van de preek. Wie zijn zij? Hoe moeten we hen zien? Hoe kunnen we de preek zo op hen afstemmen dat de boodschap ook werkelijk landt? Aan die bezinning op de hoorder van de preek heb ik zelf ook een bijdrage geleverd door de uitdrukking 'aangevochten Godzoeker' te introduceren. Dat is me door velen niet in dank afgenomen. Je kunt de belijdende gemeente toch niet typeren als een verzameling aangevochten Godzoekers? In dit vierde onderdeel van mijn verhaal wil ik daar graag een aantal opmerkingen over maken.

God zoeken

Het heeft mij steeds wat verbaasd dat er bij het geven van kritiek op de formulering 'aangevochten Godzoekers' weinig pogingen werden gedaan om te peilen wat ik daar nu precies mee bedoelde. Ik kan me goed voorstellen dat de uitdrukking, wanneer die wordt losgelezen uit mijn verhaal, vragen oproept. Bij een Godzoeker gaan de gedachten al snel richting notoire twijfelaars of moderne theologen die eigen zoekplaatjes van God ontwerpen. Maar wie mijn verhaal over het 'God zoeken' leest, wordt allereerst meegenomen naar die oer-Bijbelse uitdrukking die we zowel in het Oude als het Nieuwe Testament tegenkomen: God zoeken. Over deze zoek-beweging zeg ik ook: 'Ik zoek God omdat ik door Hem gevonden ben.' Daar begint het dus: bij God die mij gevonden heeft.

Aanvechting

Ook de term aanvechting in 'aangevochten Godzoeker' riep nogal wat reactie los. Hoezo aanvechting? We hebben in de kerk toch met een belijdende gemeente te maken? Ik vind dat een vreemde tegenstelling. Ons meest gebruikte belijdenisgeschrift, de Heidelbergse Catechismus, is juist geschreven met het oog op aangevochten christenmensen. Niet voor niets wordt er direct in het begin, in Zondag 1, gevraagd naar de enige troost. En troost (*consolatio*) is in de taal van de Reformatie altijd het antwoord op de aanvechting (*tentatio*). De aanvechting waarover de Catechismus spreekt is dan ook heel wat breder dan alleen maar: twijfel vanwege de Godsverduistering of het hebben van het gevoel dat God de Afwezige is. In 'Preken en horen' is dat allemaal ook na te lezen.

Godsverduistering

Wel ben ik me ervan bewust dat ik in mijn dissertatie over dit thema veel te kort ben geweest. Daar heb ik te gemakkelijk de situatie van de hoorders in de kerk gebracht op de noemer van Godsverduistering en secularisatie. Een zin als 'En daarom komt de hoorder 's zondags naar de kerk om opnieuw te horen dat de als Afwezige ervaren God wel degelijk de God van zijn leven is' is veel te eenzijdig.

Voor de uitdrukking 'de aangevochten Godzoeker' zal ik dan ook niet door het vuur gaan. Ze roept blijkbaar te veel misverstanden op om een vruchtbare rol te kunnen spelen in het gesprek over de prediking. Laten we die uitdrukking dan maar vergeten. Maar één ding moeten we niet vergeten. De secularisatie, in de betekenis van onmacht en onwil om met de levende God om te gaan, zit veel dieper in onze kerken dan we voor waar willen hebben. Met name ook die onmacht, die vaak naar

buiten komt in de vorm van desoriëntatie, in het kwijtgeraakt zijn van zekerheden, in het leeggelopen zijn van de belangrijke woorden van het geloof. En daarom moet ook het thema van de aanvechting hoog op de agenda van de gereformeerde prediking en het nadenken daarover staan. Spelen de aanvechtingen in onze spiritualiteit en prediking niet een veel te kleine rol? Mag het zinvol heten om te discussiëren over de vraag of de term ‘Godsverduistering’ wel deugt, als de zaak die daarmee wordt aangeduid levensgroot en levensbedreigend aanwezig is in de kerken?

Herkenning en relevantie

In de discussie naar aanleiding van mijn dissertatie en de artikelen die gebundeld zijn in ‘Preken en horen’ werd ook ernstig gewaarschuwd tegen te veel aandacht voor herkenning en relevantie. Gaan we zo niet teveel in op de hoordersverwachtingen? Ik erken dat dat gevaar bestaat (hoewel we niet moeten vergeten dat hoordersverwachtingen niet per definitie illegitiem zijn: de Geest is tenslotte ook aan de gemeente gegeven). Maar het signaleren van een gevaar op de weg betekent nog niet dat je die weg niet moet gaan. Het gevaar van bijvoorbeeld te veel exegese in de preek is dat het een afstandelijk betoog wordt. Moeten we dus niet meer exegetiseren? Het gevaar van te veel aandacht voor de hoorder is dat de preek een verhaal wordt dat naadloos aansluit bij de hoorderwerkelijkheid terwijl het evangelie in veel opzichten een ‘vreemd Woord’ is. Moeten we dus geen aandacht aan de hoorder besteden?

Natuurlijk wel. En er is gelukkig ook niemand die beweert dat dat niet nodig zou zijn. Daarom zijn ook de thema’s van herkenbaarheid en relevantie van de Woordverkondiging van essentieel belang om te doordenken. Theologisch geldt in elk geval: de Bijbel is per definitie relevant, omdat de Heilige Schrift het Woord van God is waarmee Hij ons aanspreekt. Dit theologische uitgangspunt moet vervolgens ook worden doorvertaald naar de concrete preekpraktijk. En dan gaat het er niet om dat er in de preek aardige verhalen worden verteld en leuke voorbeelden worden gegeven. Nee, dan gaat het erom dat de predikant laat zien hoe dit Woord van God dat via de preektekst naar de gemeente toekomt concreet wordt in het dagelijkse leven van de hoorders. Daar zitten talloze hoorders op te wachten. En dat is volkomen terecht.

Trimp

Maar laat ik nu de draad weer oppakken van mijn schets van een geheroriënteerde preekvisie. Wat betekent temidden van deze homiletische thema’s een hernieuwde concentratie op Christus en de gemeenschap met Hem? Voordat ik daar zelf iets meer over zeg, laat ik prof. dr. C. Trimp aan het woord. In een opstel met de titel ‘God brengt de mens ter sprake’ (gepubliceerd in: A. Knevel (red.), *Bevindelijke prediking*, Kampen 1989, blz.104-109) brengt hij hierover fundamentele zaken naar voren. Zaken waarvan ik me wel eens afvraag: Is dit wel voldoende geland in de gereformeerde-vrijgemaakte kerken en in de praktijk van de vrijgemaakte prediking?

Trimp zet zo in: ‘Vraagt iemand dus: komt in de Christus-prediking de mens eigenlijk wel voor?, dan kan dat toch eigenlijk nauwelijks een vraag heten.’ En even verder zegt hij: ‘Mocht er ooit prediking plaatsvinden, waarin de mens geen kans krijgt zichzelf te herkennen, dan kan zulke prediking op de naam ‘verkondiging’ nauwelijks aanspraak maken – hoeveel solide uitleg van de tekst zij ook zou mogen bevatten.’ Het thema van de herkenning staat dus al meer dan een decennium op de homiletische agenda!

Christus en ons hart

Trimp werk zijn stelling vervolgens in vier richtingen uit, die ik hier illustreer met enkele treffende citaten.

Christus-prediking 1. onthult het verzet van het mensenhart. ‘De armetierigheid en kleinzieligheid van ons bestaan zullen in het licht van Christus’ machtig Woord aan het licht komen, zoals Christus Zelf mensen ontdekt aan zichzelf: de zelfgenoegzame wetgeleerde, de rijke jongeling, de zelfvoldane rijke dwazen. Echte Christus-prediking zal ons doen verstaan, hoe weinig het Evangelie

ons leven nog heeft aangeraakt en vernieuwd, hoe weinig liefde er in ons hart ontstoken is, hoe weinig vuur er brandt in ons hart voor de zaak van Christus in de wereld.'

Christus-prediking 2. brengt de tegenstem van het hart ter sprake. 'In het hart van de mens leeft ook tegenspraak tegen de goede boodschap, tegenspraak die vaak gevoed wordt vanuit diepe lagen van de menselijke persoon en omhoog komt uit diep verdriet, uit zware menselijke problematiek. In de prediking mogen wij die realiteit niet negeren, wij mogen er niet overheen kijken of haar met grote woorden overstemmen. Sterker gezegd: het is van grote betekenis, dat deze tegenstemmen in de prediking hoorbaar worden. Dan werpt de preek de echte vragen op, vragen die opkomen in het hart van de mens ten overstaan van Gods beloften en geboden. De reële vraag heeft in de prediking voorrang op het normatieve antwoord.'

Christus-prediking 3. geeft bezieling aan dat hart. 'In de prediking komt de levende Christus naar ons toe en Hij werkt aan ons en in ons door zijn Heilige Geest.' 'Een mens kan zijn levensblijdschap vinden in het heiligen van zijn leven voor God, terwijl hij beseft uit zichzelf daarvoor geen enkele aanleg te bezitten. (...) Op die wijze werkt de Geest in ons leven. De Bijbel noemt dat de vrucht van de Geest (Gal. 5:22). In de prediking moet daarom meer gezegd worden dan dat deze vrucht in ons leven behoort te zijn. De rijkdom van dat leven met God mag ook beschreven en aangeprezen worden. Er mag ook opgeroepen worden tot een persoonlijk en gemeenschappelijk bezig zijn met deze dingen. Er moet gewaarschuwd worden, wanneer men in eigen leven nooit iets van deze vreugde in het leven met God ondervindt. De prediking is er om aan de leden van de gemeente ook op dit punt leiding te geven.'

Christus-prediking 4. roept weerklank op in het mensenhart. 'De Heilige Geest wil de menselijke ziel - met al haar verzet, haar vragen en problemen - maken tot klankbodem van de hoge tonen van het Evangelie. (...) De Heilige Geest is in staat de hoge tonen van het Evangelie door de menselijke ziel te weerkaatsen. Wat uit de mond van de prediker komt, komt op allerlei manieren terug, omdat de woorden weerkaatst en vermenigvuldigd worden in de harten van mensen.' 'De weerklank van het Evangelie zal bij ieder mens een eigen intonatie dragen. Die weerklank vormt zich in zeer persoonlijke situaties en ieders gevoel spreekt op duidelijke wijze mee.'

Roeping

Mee op basis van het voorgaande zou ik Christocentrisch preken willen omschrijven als: 'roepen tot de gemeenschap met Christus'. Ik ontleen deze uitdrukking aan 1 Korintiërs 1 vers 9: 'God is getrouw, door wie gij zijt geroepen tot gemeenschap met zijn Zoon Jezus Christus, onze Here.' Nu kun je de prediking met veel Bijbelse woorden omschrijven: bedienen, verkondigen, uitroepen, aanzeggen enzovoort. Zou het niet heel vruchtbaar zijn om ook dat fundamentele Bijbelse woord 'roepen' in het centrum van de homiletische aandacht te plaatsen? Preken is niet alleen een afkondiging van een stand van zaken. Preken is niet alleen als heraut het evangelie uitroepen. Preken is niet alleen bediening van het Woord. Preken is ook: 'roepen'. In de prediking klinkt Gods roepstem.

Gehoorzaamheid

Roepen is daarbij meer dan een constatering. Roepen is iets krachtigs. Het is het krachtige, belovende spreken van God, dat vraagt om gehoorzaamheid. Als God roept, gebeurt er wat. We zien dat ook geïllustreerd in de evangeliën als Christus zijn discipelen roept om Hem te volgen. Die roeping vindt niet plaats op basis van wat Jezus in de geroepenen ziet. Roeping sluit niet aan bij onze mogelijkheden maar bij Gods mogelijkheden. In het roepen klinkt Gods krachtige en scheppende stem in ons leven.

Zijn onze preken niet te vaak een goede uiteenzetting van een Bijbelgedeelte met vervolgens een appèl (als dat appèl al komt)? Zouden onze preken niet veel meer appèllerend moeten zijn, staan in de toonsoort van de roeping? Want de levende Christus wil roepend ons leven binnenkomen, elke preek opnieuw. Hij roept ons tot een relatie.

Relatie

Jezus wil met ons in relatie leven. Hij wil gemeenschap met ons hebben. In preken waarin Christus sprekend naar ons toekomt worden we geroepen tot die gemeenschap met Hem. In die gemeenschap ontvangen we de verzoening van onze zonden door zijn bloed. In die gemeenschap leren we ook om te leven als navolgers van Christus. Het vernieuwende werk van zijn Geest krijgt gestalte in onze levens. En we leren ook wat het betekent om te delen in zijn lijden. Want dat hoort er ook helemaal bij. Christus volgen, leven in gemeenschap met Hem, omvat ook het kruisdragen en de zelfverloochening. ‘Want hiertoe zijt gij geroepen, daar ook Christus voor u geleden heeft en u een voorbeeld heeft nagelaten, opdat gij in zijn voetsstappen zoudt treden’ (1 Petrus 2:21).

Hoorder

Als ik nu opnieuw iets zou schrijven over de vraag: ‘Wie is de hoorder van de preek?’, dan zou ik dat dus anders doen dan ik gedaan heb. Ik zou meer woorden gebruiken dan alleen ‘aanvechting’ en ‘God zoeken’. Ook uitdrukkingen als bijvoorbeeld ‘geheiligd in Christus’, ‘gerechtvaardigde zondaar’ of ‘door God geliefd schepsel’ zouden gebruikt worden.

Maar heel veel nadruk zou ik nu vooral leggen op de hoorder als geroepene: ieder die zich begeeft onder de prediking van het Woord, gedoopt of ongedoopt, belijdend gemeentelid of buitenstaander, hoort in de prediking de roepstem van Christus. Hij roept ons tot de gemeenschap met Hem. En weet u, leven in de gemeenschap met Christus, verbonden zijn met Jezus, dat is eendeloos concreet en praktisch en relevant. Want Jezus heeft wat te zeggen over alles in je leven. Leven met Christus, dat maakt verschil. Als je werkelijk luistert naar zijn roepstem, verander je in een rank. Hij is de Wijnstok. Zijn leven wordt mijn leven. Zijn kracht wordt mijn kracht. Zijn verwachtingen worden mijn verwachtingen. Zijn wijsheid wordt mijn wijsheid. Zijn gerechtigheid wordt mijn gerechtigheid. Zijn aanvechtingen worden mijn aanvechtingen. Zijn toekomst wordt mijn toekomst.

5 Passie voor Christus (de spiritualiteit van de predikant)

De predikant en zijn spiritualiteit, dat is het onderwerp voor dit vijfde en laatste onderdeel van mijn verhaal over christocentrisch preken. Dat kan een tegenstelling lijken. Als de Persoon van Christus centraal moet staan, waarom dan aandacht voor de persoon van de predikant? Is hij niet vooral de dienaar van het Woord die zoveel mogelijk achter zijn boodschap en achter zijn Zender moet verdwijnen?

Getuige

Tegen de achtergrond van deze vragen heb ik in mijn dissertatie ‘Veni Creator Spiritus’ een pleidooi gevoerd om in de bezinning op de prediking ook nadrukkelijk de persoon van de predikant in beeld te brengen. Allereerst omdat iedereen uit ervaring weet dat het er toe doet wie er op de kansel staat: de persoon van de prediker speelt hoe dan ook een belangrijke rol in de concrete praktijk van de prediking. Maar ook omdat het goed zou zijn om naast Bijbelse woorden als ‘dienaar’, ‘heraut’, ‘evangelist’ en ‘leraar’ de Bijbelse uitdrukking ‘getuige’ een eigen plek te geven in de bezinning.

Daarover schreef ik in mijn dissertatie (blz. 193): ‘De predikant is als getuige geroepen om vanuit een existentiële betrokkenheid, die uitkomt in het kennen van God, het navolgen van Christus en het wandelen door de Geest, het Woord van God zo te spreken dat het een levenwekkend Woord is, een Woord dat verandering teweegbrengt. Natuurlijk is de Geest van God niet afhankelijk van de spiritualiteit van de predikant als getuige. Maar het is evenzeer waar dat een gebrek aan spiritualiteit bij de predikant de levende verkondiging in de weg staat.’

Gemeente

Wat ik daar verder over schreef, riep de vraag op of er niet te veel nadruk werd gelegd op de spiritualiteit van de predikant. Wordt hij niet overvraagd als van hem een geloofsbeleving wordt gevraagd die wordt gekenmerkt door heilheid en door een authentiek leven uit de Bron?

Voordat ik daar nu verder iets over zeg lijkt het me wel belangrijk om een onderscheid te maken tussen de roeping van de predikant en de roeping van de gemeente als het gaat om de prediking. Ik begin bij de gemeente. Van de gemeente wordt gevraagd dat zij de man op de kansel aanvaardt als wat hij is: een dienaar van Christus. Paulus is daar in 1 Korintiërs 4 vers 1 heel duidelijk over: 'Zo moet men ons beschouwen: als dienaren van Christus, aan wie het beheer van de geheimenissen is toevertrouwd.' Dat is de roeping van de gemeente die luistert naar de verkondiging. Een predikant mag niet worden afgebrand omdat hij niet spiritueel of authentiek genoeg zou zijn. De predikant is dienaar van Christus, en er is maar Eén die oordeelt, en dat is de Here zelf (1 Korintiërs 4:3).

Ook in het bevestigingsformulier voor dienaren van het Woord wordt de gemeente op deze toonhoogte aangesproken: 'Denkt eraan, dat God zelf u door hem aanspreekt. Neemt daarom de woorden, die hij naar de Schrift tot u spreekt, met blijdschap aan. Ontvangt deze dienaar met vreugde, want liefelijk zijn de voeten van hen die een goed boodschap brengen.' Dat is dus de roeping van de gemeente; de predikant ontvangen als dienaar van Christus.

'Heb Christus lief'

Ook de predikant wordt in datzelfde formulier aangesproken op zijn roeping: 'Zie daarom toe op uzelf. Wees een voorbeeld voor de gelovigen in woord, in wandel, in liefde, in geloof en in reinheid. Heb Christus lief (...).' Hier wordt verwezen naar 1 Timoteüs 4 waar ook nog deze oproep staat: 'Oefen u in de godsvrucht' (vers 7b).

Op basis hiervan is het voluit verantwoord om in de homiletische bezinning ook nadrukkelijk aandacht te vragen voor de persoon van de predikant en voor zijn spiritualiteit. God heeft ervoor gekozen om door mensen, die door hem zijn geroepen en door Christus zijn gegrepen, zijn Woord tot klinken te brengen in de levens van de gemeenteleden (Romeinen 10:14-15).

In het volgende wil ik daar opnieuw iets over schrijven. Nu, meer dan in mijn proefschrift, vanuit Christus. Hoewel ook daar de betrokkenheid op Christus al helder onder woorden is gebracht in bijvoorbeeld deze passage (blz. 194): 'Spiritualiteit is, ook voor de predikant, een dynamisch proces, een levend gebeuren waarin beurtelings sprake is van vreugde en aanvechting, van volheid en leegte, van toppen en dalen. Centraal in dat proces staat de omvorming, het veranderd worden naar het beeld van Christus zodat Christus gestalte in hem krijgt.'

Passie voor Christus

Passie voor Christus. Op die noemer zou ik de spiritualiteit van de predikant willen brengen. Daarbij staat me vooral het beeld van Paulus voor ogen. In zijn geloofsleven staat Christus centraal. En daar spreekt hij ook over. Heel in het bijzonder in Filippenzen 3 vers 7 en 8: 'Alles wat mij winst was, heb ik om Christus' wil schade geacht. Voorzeker, ik acht zelfs alles schade omdat de kennis van Christus Jezus, mijn Here, dat alles te boven gaat. Om zijnentwil heb ik dit alles prijsgegeven en houd het voor vuilnis, opdat ik Christus moge winnen.' Voor Paulus is er niets mooiers, niets kostbaarders, niets waar hij meer enthousiast voor kan zijn dan het kennen van Christus.

In Filippenzen 3 vers 12 wordt dat opnieuw duidelijk: 'Ik jaag ernaar (naar het kennen van Christus in zijn lijden en opstanding) of ik het ook grijpen mocht, omdat ik ook door Christus Jezus gegrepen ben.' Gegrepen door Christus. Dat stempelt Paulus' spiritualiteit als verkondiger van het evangelie. Daarin zit dus een sterke gedrevenheid: Paulus is enthousiast voor zijn Heer. Christus is alles voor hem (Kolossenzen 3:11).

Als prediker van het evangelie wil ik me graag spiegelen aan deze Paulus. Zijn liefde voor de Opgestane Gekruisigde, zijn rotsvaste geloof in de Zoon van God maakt hem krachtig in de evangelieverkondiging: 'Ik vermag alle dingen in Hem, die mij kracht geeft' (Filippenzen 4:13).

Lijden met Christus

In het woord 'passie' zit nog een betekenisaspect dat van groot belang is voor de spiritualiteit van de prediking. Passie staat namelijk niet alleen voor hartstochtelijkheid, maar ook voor lijden. De verkondiger van het evangelie volgt een gekruisigde Heer. Dat betekent dat tegenstand en aanvechting niet uit zullen blijven. Paulus wist ervan mee te praten. Het Woord van Christus is in zijn leven voluit werkelijkheid geworden: 'Indien iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelf en neme zijn kruis op en volge Mij' (Matteüs 16:24).

Als de spiritualiteit van de predikant werkelijk christocentrisch is, dan staat er middenin zijn leven dat kruis. Discipelen van Christus, verkondigers van zijn Woord, staan niet boven hun Meester: 'het is genoeg voor de discipel te worden als zijn meester' (Matteüs 10:25). Christus volgen als dienaar van zijn Woord brengt je in de aanvechting.

Aanvechting

Deze thematiek van de aanvechting heb ik ook in mijn dissertatie vrij uitgebreid aan de orde gesteld (blz. 216): 'De aanvechting is ervoor om de predikant zijn leven lang het geheimenis te leren verstaan dat Gods kracht in zwakheid wordt volbracht.' Het gevaar bestaat om alleen in positieve bewoordingen te spreken over de spiritualiteit van de predikant, in termen van heelheid en integratie, authenticiteit en bevlogenheid. De spiritualiteit van de predikant die intens leeft met Christus zal ook, en wellicht vooral, worden gestempeld door het kruis.

Samen met de gemeente waar de predikant het Woord van Christus verkondigt, moet hij leven onder het kruis waaraan Jezus Christus stierf, niet alleen voor de zonden van de gemeenteleden maar ook voor die van hemzelf.

Bonhoeffer

De theoloog Dietrich Bonhoeffer schrijft ergens, zich richtend tot predikanten: 'Het komt er op aan, of we ons dagelijks tot het beeld van de gekruisigde Christus zelf richten en ons tot bekering laten roepen. Waar het Woord om zo te zeggen onmiddellijk van het kruis van Jezus Christus zelf komt, waar Christus ons zo tegenwoordig is, dat Hij zelf ons Woord spreekt, daar alleen kan het vreselijke gevaar van de geestelijke praatzucht verbannen worden.' In dat verband roept hij verkondigers van het evangelie op om dagelijks de persoonlijke omgang met de gekruisigde Christus te zoeken. Daar gaat het om. Een predikant die 'gids naar Jezus' wil zijn, zal de persoonlijke omgang met de levende Gekruisigde moeten kennen. 'Heb Christus lief' zegt het bevestigingsformulier voor dienaren van het Woord. Liefde en passie gaan samen op. Liefde maakt enthousiast. Liefde doet ook zeer. Die beide kanten van de passie voor Christus zijn essentieel voor de spiritualiteit van de predikant.

Luthers drieslag

Al eerder heb ik ook aandacht gevraagd voor een drieslag van Luther. Het is een drieslag die voor hem de theoloog typeert en die ik graag wil gebruiken als een krachtige typering van de spiritualiteit van de predikant. In het Latijn luidt die drieslag zo: oratio - meditatio - tentatio. Hetgeen vertaald wil zeggen: gebed - meditatie - aanvechting. Ik vraag er nu weer kort aandacht voor, maar dan meer vanuit Jezus Christus.

Gebed

'Here, leer ons bidden' (Lukas 11:1). Dat was de brandende vraag waarmee de discipelen van Jezus naar hun Meester kwamen. Het moet ook de vraag zijn van elke predikant: 'Here, leer mij bidden.' De biddende omgang met de Vader van Jezus Christus is zo intens belangrijk voor verkondigers van het evangelie. En alleen Jezus zelf kan je leren om te bidden. Zonder ophouden (1 Tessaloniëzen 5:17). Wat gemeenten nodig hebben, dat zijn predikanten die bidden.

Meditatie

‘Mijn woorden moeten in u blijven’ (Johannes 15:7). Daar gaat het om in de meditatie. Mediteren is: je concentreren op de woorden waarmee Christus zelf je aanspreekt; die woorden indrinken, overwegen, om-en-om leggen in je hart. Daarom is de meditatieve omgang met de Schriften ook zo belangrijk als stap en als dimensie in de preekvoorbereiding. De predikant is maar niet een doorgeefluik. Hij is geroepen om in de gemeenschap met Christus te luisteren naar het Woord dat de Geest tot de gemeente, en dus ook tot hem, spreekt. Dat is de essentie van de meditatie: dat de predikant zelf wordt aangeraakt en aangesproken door het Woord van Christus dat hij in de verkondiging door mag geven aan de gemeente. Deze meditatie, of het nu aan het begin van de preekvoorbereiding gebeurt of daarmee verweven is, wordt door de genade van de Geest de bron voor een verkondiging die harten raakt en in vuur en vlam zet voor de levende Heer.

Aanvechting

Het kwam hierboven al aan de orde: ook de aanvechting vormt een wezenlijk en onmisbaar bestanddeel van de spiritualiteit van de predikant die zich een discipel van Christus weet. Gemeenschap met Christus is iets ongelooflijk dieps en bijzonders: met Hem verbonden zijn, dat is alles, dat is het einde. Maar diezelfde gemeenschap zal ook altijd ‘gemeenschap aan het lijden’ van Jezus zijn (Filippenzen 3:10). Op alle mogelijke manieren zal de duivel mensen die Christus hartelijk volgen proberen te tackelen. Predikant zijn in de naam van Christus betekent dat je een geestelijke strijd moet voeren en dat je die strijd niet uit de weg mag gaan. Maar ‘in Christus, die ons liefheeft, zijn we meer dan overwinnaars’ (Romeinen 8:37).

Passie en missie

Aan één aspect wil ik nu nog aandacht besteden. Wie geroepen is om Christus te preken, heeft een missie. Dat is een eigentijds woord met heel oude papieren. In de afgelopen jaren is naar mijn indruk het ambtsbesef bij zowel gemeenteleden als predikanten sterk onder druk komen te staan. Dat heeft alles te maken met een cultuur waarin gezag een vies woord is geworden, en ambt dus ook. Zelf heb ik daar logischerwijs ook een klap van mee gekregen: in mijn dissertatie speelt deze thematiek dan ook maar een zeer beperkte rol. Toch lijkt het me heel belangrijk om in een (kerkelijke) cultuur waarin vooral authenticiteit en persoonlijkheid (terecht) enorm belangrijk zijn geworden, ook weer aandacht te vragen voor noties als ambt en roeping.

Er staat op de preekstoel een man met een missie. Zo behoren predikanten zichzelf te zien. Zo hoort de gemeente de predikant op de kansel te zien. Een man met een missie: Christus verkondigen, roepen tot de gemeenschap met Hem, in de kracht van de Geest de Stem van Christus hoorbaar maken in mensenlevens.

Daar is, naar mijn stellige overtuiging, ook heel veel (Geestelijke) vraag naar: er is honger naar een meer bewust beleven van de verbondenheid met Jezus. Tegelijk zal de verkondiging van Christus ook verzet oproepen. Sommige deuren waarop Christus klopt, blijven hermetisch gesloten:

‘Verboden toegang voor Jezus.’ Dat kan veel strijd met zich meebrengen, maar het hoort erbij. De prediking van Christus brengt ook scheiding aan. Hij zegt het zelf (Matteüs 10:34): ‘Meent niet, dat Ik gekomen ben om vrede te brengen op aarde; Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard.’ En (Matteüs 10:38-39): ‘Wie zijn kruis niet opneemt en achter Mij gaat, is Mij niet waardig. Wie zijn leven vindt, zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest om Mij nentwil, zal het vinden.’

Uitleiding

Zo ben ik aan het einde van deze schets van een geheroriënteerde preekvisie. *Preken is Christus preken*. Daar gaat het heel kort samengevat om. Ik benadruk nog een keer dat het om een schets gaat: ik heb enkele hoofdlijnen getekend waarmee ik misschien wel vooral voor mezelf (als vervolg en correctie op mijn dissertatie) een vernieuwde start maak in de bezinning op de prediking. Deze

schets zou daarom op talloze punten nog verder moeten worden uitgewerkt en uitgediept. En wellicht moeten bepaalde eenzijdigheden ook worden gecorrigeerd.

Tegelijk hoop ik dat er velen zijn die herkennen: hier gaat het om. Veel gepraat en geschrijf over de prediking blijft wat hangen in de sfeer van het communicatieve aspect van het preken (presentatie, taal van de preek, hoe bereik ik de hoorder?). Het belang van dit aspect zal ik zeker niet ontkennen. Toch is het naar mijn indruk op dit moment vooral ook van belang op inhoudelijk niveau het gesprek aan te gaan: Wat is de boodschap van het evangelie? Wie verkondigen wij? En wat betekent dat concreet voor de prediking vandaag?

Het is mijn gebed dat dit verhaal over christocentrische prediking een bijdrage mag zijn aan het zo dringend noodzakelijke gesprek over de verkondiging. Ik heb het elk geval geschreven vanuit het hartelijke geloof dat de verkondiging van het evangelie van Gods Zoon in het midden van de gemeente een machtig instrument van de Geest van God is om mensen aan te raken met de genade van Christus.

De pastor als mystagoog

Inleiding

Wie verlangt naar groei in het eigen geestelijke leven, heeft soms behoefte aan iemand die de spirituele weg een eindje meeloopt. In zo'n situatie kan een pastor in beeld komen: hij of zij wordt dan gevraagd om hulp te bieden bij de bewustwording van spirituele thematieken of bij het zoeken naar bijvoorbeeld verdieping in het gebedsleven. Is een pastor dan bereid en in staat om op die vraag in te gaan? Begrijpt hij wat er van hem verwacht wordt?

Dat zijn vragen die ik allereerst mezelf stel. Sinds enkele jaren ben ik predikant van een gereformeerde kerk. Bij al het werk dat op me afkomt, probeer ik me voortdurend af te vragen waar het nu ten diepste allemaal om gaat. Als voorganger van een gemeente kun je namelijk al snel een soort manager worden: iemand die van alles op de rails zet en regelt en vooral vaak in vergadering is. Je kunt jezelf ook meer en meer als een soort leraar gaan beschouwen die de gelovigen via prediking en catechese inzichten bij moet brengen die belangrijk zijn voor het geloof. Soms voel je je een soort sociaal werker die hier een luisterend oor biedt en daar een helpende hand, die troost probeert te geven in verdriet en weer ergens anders een ruzie sust (althans dat probeert te doen). Enerzijds teken ik daarmee de veelzijdigheid van het beroep van de pastor: het werk is afwisselend en daardoor ook uitdagend. Anderzijds komt zo ook in beeld dat het werk zich heel gemakkelijk versnipperd en dat je in die versnippering uit het oog verliest waarom het ten diepste gaat.

Tegen deze achtergrond wil ik in dit opstel de identiteit van de pastor (of predikant) benaderen onder het gezichtspunt van de mystagogie: een pastor die zoekt naar wat ten diepste zijn of haar identiteit als pastor uitmaakt, zou het kunnen wagen om te zeggen: 'ik wil mystagoog zijn'.

Misschien dat het u als lezer verwondert dat iemand uit de reformatische traditie deze term hanteert: het is toch een typisch rooms-katholiek begrip? Toch zijn er enkele signalen dat ook in protestantse kring de aandacht toeneemt voor datgene wat mystagogie wordt genoemd.

Zo wijdt Gerben Heitink aan het slot van zijn boek over praktische theologie een paragraaf aan de spiritualiteit van de pastor, waarin hij aandacht vraagt voor de mystagogie als de toeleiding naar het geheim van de genadige zelfmededeling van God. En hij schrijft: 'Met name voor protestantse theologen is het een ontdekking dat er spirituele oefeningen mogelijk zijn, als stappen op de mystieke weg.'¹ Verder roept Kick Bras in een artikel over mystiek en kerkopbouw, waarin hij de begeleiding van spiritualiteit als mystagogie aanduidt, kerkelijke leiders op om de moed te hebben niet alleen theoloog, pastor en manager te zijn, maar ook mystagoog.² En ook Jaap Faber vraagt, schrijvend over de spiritualiteit van de theoloog, aandacht voor mensen die anderen geestelijk begeleiden om, als mystagoog, hen op het ervaringsniveau in te wijden in de op hen wachtende geloofservaring.³

Zelf heb ik in mijn dissertatie een pleidooi gevoerd om bij het benoemen van de identiteit van de predikant of pastor naast andere termen ook het woord mystagoog te gebruiken.⁴ De rest van dit opstel is gewijd aan het opnieuw voeren van dit pleidooi: laten pastores en predikanten de moed hebben om zoekend naar de diepste kern van hun werk te leren zeggen: 'ik wil mystagoog zijn'. Dit pleidooi verduidelijk ik en werk ik verder uit door achtereenvolgens in te gaan op drie samenhangende begrippen, te weten: mysterie, mystiek en mystagogie.

¹ Gerben Heitink, *Praktische theologie. Geschiedenis, theorie, handelingsvelden*, Kampen 1993, 306.

² Kick Bras, 'Als de Heer het huis niet bouwt. Mystiek en kerkopbouw', *Praktische theologie* 22 (1995) 287-302.

³ Jaap Faber, *De spiritualiteit van de theoloog. Een protestants pleidooi*, Kampen 1994, 78.

⁴ Jos Douma, *Veni Creator Spiritus. De meditatie en het preekproces*, Kampen 2000, 200-203.

Mysterie

Het begrip mysterie of geheimenis is allereerst een Bijbels begrip. De apostel Paulus hanteert het in zijn brieven met grote regelmaat. Zo schrijft hij in Efeziërs 3 over het geheimenis dat hem door openbaring is bekend gemaakt: 'Mij, verreweg de geringste van alle heiligen, is deze genade te beurt gevallen, aan de heidenen de onnaspeurlijke rijkdom van Christus te verkondigen, en in het licht te stellen wat de bediening van het geheimenis inhoudt, dat van eeuwen her verborgen is gebleven in God, de Schepper van alle dingen.' De inhoud van dit geheimenis kan op verschillende manieren worden omschreven. Het heeft betrekking op het mede-erfgenaam zijn van de heidenen: ook zij mogen delen in de beloften. Het geheimenis kan gaan over de wijsheid van God, over de verhouding tussen Christus en de gemeente of over de liefde. Essentieel is daarbij echter dat het mysterie, met dat het bekend is geworden, niet ophoudt mysterie te zijn. Want wat God openbaart is voor ons als mensen nooit helemaal, in de zin van overheersend te doorgronden. De oneindige werkelijkheid van God kan onmogelijk volledig en uitputtend worden geopenbaard in eindige, menselijke openbaringsvormen.

Het besef van dit mysterie-karakter van de openbaring lijkt in de rooms-katholieke theologie en spiritualiteit beter bewaard te zijn gebleven dan in de protestantse traditie. De protestantse theoloog Karl Barth kon er dan ook over klagen dat de dimensie van het geheimenis in het moderne protestantisme verloren was gegaan. Een andere protestantse theoloog, Dietrich Bonhoeffer, wist zich in deze klacht verbonden met Barth. In zijn theologie speelt het mysterie-begrip dan ook een belangrijke rol: de waarheid van het christelijk geloof is een geheimenis dat door het rationele denken slechts bij benadering kan worden omschreven maar dat nooit ten volle kan worden begrepen en uitgelegd. Van dit geheimenis vormt de persoon van Christus het middelpunt: er is sprake van een Christusgeheimenis, want juist als persoon bergt Christus een geheimenis in zich. Tegelijk draagt ook ieder mens als persoon een geheimenis in zich: ieder mens wordt gedragen, of hij het weet of niet, door God die Schepper en Onderhouder, oorsprong en einde van alles is. Over dit geheimenis, dat ten diepste onzegbaar is, moet toch gesproken worden, en wel vanuit de ervaring van God zoals Hij in het leven van alledag, in de werkelijkheid van het hier en nu voorkomt. Dat kan echter alleen vanuit een juiste grondhouding, een houding die wordt gekenmerkt door zwijgen, door meditatie en door gebed.⁵

In een preek over 1 Korintiërs 2:7-10 gaat Bonhoeffer uitgebreid in op de werkelijkheid van het mysterie. Zijn gedachten daarover zijn het mediteren meer dan waard.⁶ Daarom geef ik hieronder eerst de genoemde Bijbeltekst weer met daarop volgend twee passages uit Bonhoeffers preek.

Maar wat wij spreken, als een geheimenis, is de verborgen wijsheid Gods, die God (reeds) van eeuwigheid voorbeschikt heeft tot onze heerlijkheid. En geen van de beheersers dezer eeuw heeft van haar geweten, want indien zij van haar geweten hadden, zouden zij de Here der heerlijkheid niet gekruisigd hebben. Maar, gelijk geschreven staat: Wat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord en wat in geen mensenhart is opgekomen, al wat God heeft bereid voor degenen, die Hem liefhebben. Want ons heeft God het geopenbaard door de Geest. Want de Geest doorzoekt alle dingen, zelfs de diepten Gods (1 Korintiërs 2:7-10). 'Mysterie betekent niet eenvoudig, iets niet weten. Niet de verst afgelegen ster is het grootste mysterie. Integendeel, hoe dichter iets bij ons staat, hoe beter wij iets weten, des te meer wordt het voor ons een mysterie. Niet de mens, die het verst van ons afstaat, maar hij die ons het meest nabij is, is voor ons het grootste mysterie. En zijn mysterie wordt niet geringer, omdat wij zonder ophouden met hem in contact zijn; juist in zijn nabijheid wordt hij ons steeds meer tot een mysterie. En het mysterie wordt het diepst, wanneer twee mensen zo dicht tot elkaar komen, dat zij elkaar gaan liefhebben. Nergens ter wereld bespeurt de

⁵ Een belangrijke studie over dit thema is: H.-J. Abromeit, *Das Geheimnis Christi. Dietrich Bonhoeffers erfahrungsbezogene Christologie*, Neukirche-Vluyn 1991.

⁶ De preek is in Nederlandse vertaling opgenomen in: *Bonhoeffer Brevier*. Samengesteld door Otto Dudzus, Baarn z.j.

mensen de macht en de heerlijkheid van het mysterie zo sterk als hier. Als twee mensen alles van elkaar weten, wordt het mysterie van hun liefde voor elkaar oneindig groot. En pas in die liefde begrijpen zij elkaar, zijn zij zich volkomen van elkaar bewust en kennen zij elkaar volkomen. En toch, hoe meer zij elkaar liefhebben en in die liefde elkaar kennen, des te dieper beseffen zij dat hun liefde een mysterie is. Het weten heft het mysterie niet op, maar verdiept het. Dat de ander mij zo nabij is, dat is het grootste mysterie. Wie de kracht van het mysterie niet kent, heeft geen toegang tot het verstaan van de werkelijkheid van de drie-enige God. Maar wat wij spreken als een geheimenis, is de verborgen wijsheid Gods. Gods gedachten liggen niet voor de hand. God laat zich niet eenvoudig vatten, daar waar wij Hem vatten willen. God leeft in het mysterie. Zijn werkelijkheid is voor ons een mysterie, van eeuwigheid tot eeuwigheid. En wel, omdat hier wordt gesproken over een tehuis, waarin wij nog niet of niet meer thuis zijn. Ons denken over God mag nooit dienen om dit mysterie op te heffen en God te maken tot iets algemeen-begrijpelijks, tot iets zonder mysterie. Alle denken over God moet juist dienen om zijn mysterie, dat ons volstrekt te boven gaat, om zijn verborgen en heilige wijsheid aan het licht te brengen, opdat misschien door dit mysterie het tehuis zichtbaar wordt, waaruit het stamt.’

‘De wereld draagt een onmiskenbaar teken van haar blindheid voor het mysterie van God: het kruis van Jezus Christus. Hadden zij Hem gekend, dan zouden zij de Heer der heerlijkheid niet gekruisigd hebben. Dit is dus het niet gekende mysterie van God in deze wereld, Jezus Christus. Dat deze Jezus van Nazareth, de timmerman, de Heer der heerlijkheid zelf was, dat was het mysterie. Mysterie, omdat God hier arm, klein, gering en zwak werd uit liefde voor de mensen; omdat God een mens werd als wij, opdat wij goddelijk zouden worden; omdat Hij tot ons kwam, opdat wij tot Hem zouden komen. God die klein werd om ons, God in Jezus van Nazareth, dat is de geheime, verborgen wijsheid, die geen oog gezien en geen oor gehoord heeft en die in geen mensenhart is opgekomen. Gods liefde voor de mensen, zijn oneindig hen-nabij-zijn, dat is het mysterie van God, dat Hij bereid heeft voor hen die Hem liefhebben. Er bestaat in de hele wereld geen groter mysterie dan dit, dat God ons liefheeft en dat wij Hem mogen liefhebben; deze liefde is niet te vergelijken met de liefde tussen mensen, zoals de Schepper niet te vergelijken is met het schepsel. Gods liefde tot ons heet: Jezus Christus; onze liefde tot God kan niet anders heten dan: Heilige Geest. Gods mysterie heet dus: Heilige Drie-eenheid.’

In navolging van Bonhoeffer zou ik het mysterie willen omschrijven als: het oneindig nabij zijn van God. Deze nabijheid is een werkelijkheid die in trinitarisch licht wil worden begrepen: God is ons in Christus door zijn Geest oneindig nabij. Wie geroepen is om pastor te zijn, zal dit mysterie moeten kennen. Niet alleen maar verstandelijk, maar vooral van binnenuit. Pastor-zijn betekent: leven van en leven vanuit het mysterie. En uiteindelijk gaat het in dat mysterie om een Persoon: Jezus Christus, de Gekruisigde en Opgestane Heer.

Mystiek

De termen mysterie en mystiek hangen met elkaar samen. En dat geldt ook voor de met die termen aangeduide zaken. Zo zou je mystiek kunnen omschrijven als de ervaring van het mysterie van God oneindige nabijheid. Maar er zijn meer omschrijvingen mogelijk. Ik noem er een paar. Mystiek is het door God in het hart gelegde hartstochtelijke verlangen naar God. Mystiek is het verlangen naar de gemeenschap met Drie-ene. Mystiek is het zoeken naar de ervaring van Christus’ intieme nabijheid door de Geest. Mystiek is de persoonlijke beleving van Gods aanwezigheid. Mystiek is zich in zijn diepste wezen aangesproken weten door God en vanuit deze mystieke ervaring de weg van het leven gaan. Mystiek is gegrepen zijn door het besef dat God naar mij verlangt en mij zoekt. Mystiek is leven van het wonder dat God mij heeft aangeraakt.

Daarbij is het wel van belang om mystiek, als ervaring van het Geheim, te ontdekken als iets wat hoort bij het leven van elke dag en wat ook niet los staat van zoiets als het denken over God. Zelf

gebruik ik in dit verband graag een verhelderende drieslag die Jurjen Beumer heeft aangereikt: dogmatiek - mystiek - ethiek.⁷ Ik vat deze drieslag op als een nadere invulling van wat spiritualiteit is. Spiritualiteit, zo zou ik willen stellen, wordt gekenmerkt door een evenwichtig op elkaar betrokken zijn van de drie dimensies dogmatiek, mystiek en ethiek. Voor mij is de mystiek daarbij de kerndimensie die de andere dimensies kleurt.

Dogmatiek staat daarbij voor het denken over God, voor wat ook wel de leer wordt genoemd. Als deze dogmatiek verbonden wordt en blijft met de mystiek, kom je ook nooit uit bij rationele leerstellingen, abstracte formuleringen en keurige orthodoxie. In een door mystiek gekleurde dogmatiek gaat het om doorleefde kennis, kennis die ontstaat in en gevoed wordt in de omgang met God, kennis in de diepe Bijbelse zin van het woord: vertrouwdheidskennis, gemeenschapskennis, existentiële kennis. Iets dergelijks geldt voor de ethiek. Deze ethiek, als aanduiding voor de concrete uitwerking van geloven in het dagelijkse leven, kleurt naar de mystiek, wat zeggen wil dat het in de ethiek niet gaat om het opvolgen van regels en een door wetticisme gekleurde levensstijl, maar om een christelijke levensstijl die van binnenuit gevoed wordt door de omgang met God, die bepaald wordt door het navolgen van Jezus Christus en door de beoefening en het in praktijk brengen van de christelijke deugden die gaven van de Geest zijn.

Samenvattend zou ik het zo onder woorden willen brengen: het gaat om een ‘mystieke dogmatiek’ die weet heeft van en eerbiedig omgaat met het mysterie, en om een ‘mystieke ethiek’ die weet heeft van het geheim van Gods omgang en van de toewijding aan Christus en die daar in de praktijk handen en voeten aan geeft. Of, om het nog weer anders onder woorden te brengen: als innigheid, intimiteit en intensiteit kenmerkende woorden zijn voor mystiek, dan gaat het in dogmatiek om een intiem, innig en intens kennen en in ethiek om een intiem, innig en intens handelen.

Terug nu naar de mystiek zelf. Ik ben ervan overtuigd dat de hierboven aangeduide mystiek de kern vormt van wat je de pastorale existentie zou kunnen noemen: pastor zijn (of predikant zijn) betekent ten diepste: zelf leven van het mysterie om het zo ook aan andere door te kunnen geven. Daarom zal een pastor ook mysticus moeten zijn. Ook mysticus. Hij of zij is natuurlijk meer dan dat. Hij is ook leraar, getuige, trooster, catecheet, prediker, gemeenteopbouwwerker, leider, manager misschien zelfs. Maar hij is óók, of liever: hij is jn dat alles mysticus. Daarmee bedoel ik zeker niet iemand die ‘niet van deze wereld is’ of ‘die niet met beide voeten op de grond staat’. Want dat is toch veelal het beeld dat opdoemt als dat woord als mysticus valt. Met mysticus bedoel ik: iemand die God zoekt in alle dingen, iemand die leeft van de verborgen omgang, iemand die in zijn leven van alledag ruimte toekent aan het mysterie. Een mysticus is iemand die voortdurend zich bewust wil worden en zijn van Gods intieme nabijheid, iemand die leeft in de mystieke gemeenschap met Christus en die van daaruit zijn leven vorm geeft in de navolging van Christus. Een mysticus is iemand die biddend leeft, altijd attent op het waaien van de Geest, verlangend naar de ervaring van een intieme, intense en innige liefdesgemeenschap met de Drie-ene. Kortom: de pastor als mysticus is iemand wiens identiteit ten diepste wortelt in Gods verborgen omgang.

Dit mysticus-zijn wil ik hier iets nader uitwerken door aandacht te vragen voor wat ik wil noemen de contemplatieve grondhouding. Daaronder versta ik een levenshouding die gekenmerkt wordt door een bewuste gerichtheid op God, door een zoeken naar en een zich bewust worden van Gods tegenwoordigheid in het eigen leven. Deze contemplatieve grondhouding betekent dat de pastor alles wat hij ziet en doet en ervaart, of het nu om grote dingen gaat of om kleine, ziet en doet en ervaart in het licht van God. De contemplatieve grondhouding houdt in dat de pastor God en mens, hemel en aarde voortdurend op elkaar betreft, dat hij voortdurend zoekt naar sporen van Gods aanwezigheid in en achter en onder en boven de mensen en alles wat geschapen is, dat hij voortdurend aandacht heeft voor het geheim van de Geest die waait door de schepping en mensen bezielt. Vanuit deze houding zal zijn handelen en spreken diepte krijgen, een diepte die open is naar God toe.

⁷ Jurjen Beumer, *Intimiteit & Solidariteit. Over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek*, Baarn 1993.

Omdat er allerlei oorzaken kunnen zijn waardoor de pastor vergeet vanuit deze contemplatieve grondhouding te leven, is het voor hem noodzakelijk om deze contemplatieve grondhouding altijd opnieuw in te oefenen. Daarbij kan de meditatie helpen. Deze meditatie bestaat allereerst in het zoeken van stilte en rust. Daarvoor moet de predikant zich tijdelijk terugtrekken op een plaats waar die rust en stilte te vinden zijn, een plaats waar het lawaai en de drukte van het leven niet kunnen doordringen. Als hij die plaats gevonden heeft (dat kan op zijn werkkamer zijn maar ook bijvoorbeeld in de natuur), zal blijken dat het lawaai en de drukte niet zozeer om hem heen als wel binnen in hem zijn. Daarom moet hij zijn meditatie beginnen met concentratie: hij moet los proberen te komen van de dingen die hem bezighouden, hij moet een halt proberen toe te roepen aan de voortdurend voortrazende stroom van gedachten (ontlediging). Daarbij kan concentratie op een korte tekst behulpzaam zijn, een tekst die de verwoording van of de bede om de aanwezigheid van God inhoudt (voorbeelden zijn: 'De grond waarop ik sta is heilige grond' of: 'God is in ons midden, God is ons nabij' of: 'Heer ontferm u over mij'). Deze concentratie kan vervolgens verder worden gevuld met een aandachtig stil zijn, een rusten in God, een biddend luisteren naar zijn stem zoals die klinkt in de Schrift, een verwonderd kijken met door God geopende ogen. Deze meditatie-oefening kan worden afgerond met een gebed om ontvankelijkheid en openheid voor Gods aanwezige tegenwoordigheid. Zo kun je dan opnieuw en vernieuwd het gewone dagelijkse leven in om daar met nieuwe ogen te kijken en met nieuwe oren te luisteren. Kortom: tegen de achtergrond van de apart gezette tijd voor meditatie wordt alle tijd meditatieve tijd, en tegen de achtergrond van de aparte plaats voor meditatie wordt elke plaats een meditatieve ruimte. Een pastor die zelf als mysticus leeft vanuit deze contemplatieve grondhouding kan ook anderen bijstaan in het gaan van de spirituele weg.

Mystagogie

Via mysterie en mystiek kom ik zo tenslotte bij het derde begrip waar ik in deze bijdrage aandacht voor wil vragen: mystagogie.⁸ Tegen de achtergrond van het voorgaande versta ik daaronder: inleiding en inwijding in het geheimenis van Gods oneindige nabijheid. Daarbij gaat het niet zozeer om overdracht van kennis op cognitief niveau. Vaak wordt dat toch gezien als de kern van het traditieproces in de kerk zoals dat bijvoorbeeld gestalte krijgt in prediking en catechese. Uiteraard moet er ook voor die cognitieve overdracht ruimte zijn. Sterker nog: het leren gaan van de spirituele weg kan heel goed beginnen met bezinning op wat spiritualiteit is en met het zoeken en zich eigen maken van informatie over mystiek en spirituele oefeningen zoals meditatie, gebed en stilte. Maar dat is niet de essentie van de mystagogie. In de mystagogie gaat het vooral om concrete hulp bij het gaan van de spirituele weg: de pastor is de ander behulpzaam bij het zoeken en vinden van de ervaring van Gods oneindige nabijheid.

Mystagogie vat ik dan ook allereerst op als een praktisch-theologisch handelingsbegrip. Een accent zou ik daarbij willen laten vallen op het aspect van de inoefening: mystagogie mag niet blijven steken in een reflexief bewustzijn van het geheimenis, maar moet concreet gestalte krijgen in het aanreiken en helpen praktiseren van spirituele oefeningen die helpen dat geheimenis te beleven.⁹ Concreet valt bij die spirituele oefeningen dan te denken aan bijvoorbeeld de meditatie, het gebed, de stilte en het lezen van mystieke teksten. Dat zijn oefeningen die als doel hebben: de ervaring van God, van zijn nabijheid, van zijn aanspraak. Het bereiken van dat doel is niet maakbaar. Maar wel zijn zulke oefeningen wegen waarop we verwachten mogen dat God ons tegemoet komt. De pastor die ook mystagoog wil zijn is dus iemand die anderen kan helpen bij de inoefening van dergelijke spirituele vormen. Nu ben ik op dit punt ook zelf nog zoekende. Een volledig uitgewerkte theorie en praktijk van het mystagoog-zijn is voor mij nog een ideaal waar ik naartoe hoop te

⁸ Zie over het thema van de mystagogie (of: geestelijke begeleiding) bijvoorbeeld de volgende publicaties: Tjeu van den Berk, *Mystagogie. Inwijding in het symbolisch bewustzijn*, Zoetermeer 1999. Kees Waaijman, *Spiritualiteit. Grondalgen, Vormen, Methoden*, Kampen 2000, 857-932. Stefan Knobloch, Herbert Haslinger, *Mystagogische Seelsorge. Eine lebensgeschichtlich orientierte Pastoral*, Mainz 1991.

⁹ Vergelijk: Van den Berk, *Mystagogie*, 56-57.

groeien. Wel kan ik een en ander hier concretiseren aan de hand van twee voorbeelden waar ik zelf ervaring mee heb, namelijk de meditatie van een Bijbeltekst en de oefening in het bidden zonder ophouden. Om dit opstel in de praktijk te laten uitmonden, vertel ik daar tenslotte iets over.

Meditatie van een Bijbeltekst

Een aantal malen heb ik, met name voor jongeren, een workshop verzorgd over de meditatie van een Bijbeltekst. Zelf sta ik in een (gereformeerde) traditie waarin altijd veel nadruk is gelegd op de studie van de Bijbel. Mij lijkt het van essentieel belang om als christen naast Bijbelstudie ook ervaring op te doen met Bijbelmeditatie als spirituele oefening die gericht is op het horen van Gods stem in je eigen leven. Bijbelstudie kan gemakkelijk blijven steken in het opdoen van kennis over de Bijbel, terwijl Bijbelmeditatie omvorming aan de Bijbel bedoelt te zijn. Het uitgangspunt voor deze meditatie ligt in een liefst korte Bijbeltekst, een Woord dat zoveel mogelijk al direct aanspreekt. Ik werk daarbij dan met een leidraad in vier stappen:

1. Kom tot rust.
2. Kom tot God.
3. Kom tot jezelf.
4. Kom tot leven.

Bij elk van deze stappen geef ik een aantal aanwijzingen. Voor het ‘tot rust komen’ is van belang dat je een rustig moment en een rustige plaats kiest en bijvoorbeeld vijftien minuten van je tijd reserveert om ongestoord met God door te brengen. De meditatie-oefening zet dan in met ontspanning en het aannemen van een goede, eerbiedige lichaamshouding. De concentratie die nodig is kan gevonden worden door rustig in en uit te ademen en op het ritme van de adem bijvoorbeeld te zeggen: ‘Here Jezus Christus, Zoon van God - ontferm U over mij.’ De stap van het ‘tot God komen’ bestaat in een kort gebed (‘Heer, help me uw Stem te horen’) en het herhaaldelijk hardop lezen van een van tevoren gekozen Bijbelgedeelte. Vervolgens wordt dan een kerntekst uitgekozen en eigen gemaakt. Voor de fase van het ‘tot jezelf komen’ zijn dan de volgende vragen belangrijk: Wat wil God hier tegen mij zeggen? Wie ben ik in zijn ogen? Wat wil Hij doen in mijn leven? Al zoekend naar en biddend om een antwoord op deze vragen hervind jezelf als mens-voor-God. Essentieel voor de meditatie-oefening is dan de doorwerking die er vanuit gaat in het alledaagse leven: wie mediteert kan niet onveranderd verder gaan. De stap van het ‘tot leven komen’ maakt dat duidelijk. Meditatie bedoelt een gevulde stilte te zijn waar de Geest van God werkt door het Woord dat wordt gehoord. Vanuit deze gevulde stilte kun je, aangeraakt door de Geest, als hernieuwd mens, het leven weer in.

Deze oefening in het meditatief omgaan met het Woord is naar mijn overtuiging een geweldig hulpmiddel om dichter bij God te leven, en om zijn oneindige nabijheid dieper te ervaren.

Bidden zonder ophouden

In het kader van mijn eerste, aarzelende stappen op de weg van het mystagoog willen zijn, heb ik ook een preek gehouden over het thema ‘Bidden zonder ophouden’ (1 Tessaloniëzen 5:17). Het is een preek¹⁰ die een heel concrete handreiking bedoelt te bieden om het leven biddend te leren leven. Voor veel (gereformeerde) christenen betekent bidden vooral: op gezette tijden een gebed uitspreken (speciaal rond de maaltijden en bijvoorbeeld aan het begin en het einde van kerkelijke vergaderingen). Tegen de achtergrond van deze praktijk wordt Paulus’ woord over het bidden zonder ophouden veelal uitgelegd als: we moeten regelmatig bidden. Toch kan dat niet Paulus’ intentie zijn. Ik geloof dat het in het gebod om te bidden zonder ophouden gaat om een uitnodiging

¹⁰ De preek is terug te vinden in: Jos Douma, *Op het spoor van meditatie. Biddend luisteren naar Gods Woord*, Kampen 2002, 104-114.

tot een bepaalde manier van leven: biddend leven. In het nu volgende geef ik een tweetal passages uit de preek weer.

‘Biddend leven dat is een leven waarin je gehoor geeft aan de opdracht om te bidden zonder ophouden doordat je je er ieder moment van de dag van bewust bent dat je leeft in Gods tegenwoordigheid. Biddend leven dat is een leven dat helemaal wordt gestempeld door biddend contact met God. Biddend leven dat is een leven dat doortrokken is van het zoeken van Gods aangezicht. En toch vergeet je dat heel vaak. Dan leef je zomaar halve of hele dagen of misschien wel meerdere dagen achter elkaar zonder dat je beseft dat je leeft voor Gods aangezicht, zonder dat je er bij stil staat dat Hij al die tijd om je heen is, van seconde tot seconde, want dan ga je helemaal op in de dingen die je doet, dan ga je helemaal op in jezelf. Die ‘biddeloosheid’ wil de Here Jezus door zijn Geest doorbreken. De Geest vuurt ons aan om te bidden zonder ophouden, want daardoor mag je veranderen. Dan gaat heel je leven open staan naar God toe. Dan stem je heel je leven af op God. Dan beleef je alles in het licht van zijn aangezicht.’

‘Biddend leven. Zonder ophouden bidden. Hoe gaat dat in de praktijk? Het eerste wat ik dan wil zeggen is dit: bid de Here of Hij u dat wil geven, een vurig verlangen om biddend te leven. Want als dat verlangen niet in u leeft, dan blijft het alleen maar bij woorden en gedachten over het bidden zonder ophouden terwijl de Here wil geven dat het concrete praktijk wordt. Dat is het eerste: bid vol verlangen om een biddend leven. Vervolgens is het dan heel belangrijk dat u zich oefent om vaak kort te bidden. Ik denk dan aan wat wel schietgebedjes worden genoemd. Nu zijn dat vaak heel korte gebeden tot God, zomaar midden overdag of midden in de nacht, als je hulp nodig hebt. ‘Here, help me toch.’ ‘O God, wees me nabij.’ Maar ook een uitroep van verwondering kan zo’n kort gebed zijn, bijvoorbeeld als je een wandeling maakt in de natuur: ‘Here, wat hebt U alles toch mooi gemaakt.’ Wie biddend wil leren leven, wie zich wil oefenen in het bidden zonder ophouden, moet er een gewoonte van maken om in gedachten vaak korte gebeden uit te spreken. E, n enkele zin is dan al voldoende. En het zou dan goed zijn om je daarbij te laten leiden door een Schriftwoord, om een Bijbeltekst te kiezen die u als gebed wilt gebruiken. Ik noem drie voorbeelden van zo’n heel korte gebedstekst die u kunt gebruiken om u te oefenen in het bidden zonder ophouden. De eerste is het gebed van de tollenaar in de tempel (Lukas 18:13): ‘O God, wees mij, zondaar genadig.’ Het tweede voorbeeld is uit een psalm van David, Psalm 62 vers 6: ‘Waarlijk mijn ziel, keer u stil tot God, want van Hem is mijn verwachting.’ Het derde voorbeeld is het gebed van de blinde Bartimeüs (Markus 10:47): ‘Jezus Christus, Zoon van God, ontferm U over mij.’ En zo zijn er nog veel meer voorbeelden te geven. Korte gebeden, bestaande uit Schriftwoorden, om met hart en ziel te bidden in het besef dat God om ons heen is, elke minuut van de dag, ieder uur van ons leven. En ik wil het tenslotte nóg iets concreter maken. Want leren bidden zonder ophouden, dat komt niemand aanwaaien, dat vraagt om discipline en oefening. Probeer nu eens om elk uur van de dag in gedachten één keer stil te worden en te beseffen dat u ook op dat moment mag leven voor Gods aangezicht. En spreek dan dat korte gebed uit: ‘Here Jezus Christus, Zoon van God, onferm U over mij.’ Dat kan overal en altijd. Geen enkele plek en geen enkel moment is daar te onheilig voor. Het kan in de kerk, terwijl u zit te luisteren naar een preek. Het kan als je thuis op de bank wat zit te lezen. Het kan op je werk, het kan op de fiets en in de auto. Het kan op school tijdens de les en tijdens de pauze. Het kan als je winkelt in de stad, als je klust in huis of knutselt op de hobbykamer af staat op een bouwsteiger, het kan terwijl je met iemand in gesprek bent of als je ‘s nachts wakker ligt in bed. Het kan het eerste zijn als je wakker wordt en het laatste voor je inslaapt: stil worden, beseffen dat je ook op dat moment mag leven voor Gods aangezicht, en een kort gebed bidden: Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God, want van Hem is mijn verwachting.’

Uitleiding

‘De pastor als mystagoog’ staat er boven dit opstel. De passie die me drijft om theoretisch en praktisch met dit thema bezig te zijn heb ik zo verwoord: laten pastores en predikanten de moed hebben om zoekend naar de diepste kern van hun werk te leren zeggen: ‘ik wil mystagoog zijn’. Het is mijn hartelijke wens dat velen, geïnspireerd door de Geest, deze passie met me willen delen.

Passie voor preken

Een verhaal over de verkondiging

Waar staat Passie voor Preken voor? Die vraag wordt dikwijls gesteld rond deze nieuwe preekbeweging in Nederland. De beweging is nog in ontwikkeling (en dat zal ook wel zo blijven, daar is het een beweging voor) en datzelfde geldt voor de beeldvorming rond de beweging. De een meldt zich enthousiast aan als deelnemer: ‘hier vind ik de inspiratie en de praktische hulp die ik zo nodig heb voor de wekelijkse uitdaging om het evangelie van Christus dichtbij de mensen te brengen.’ De ander is gereserveerd, want past de beweging en waar zij voor staat niet te goed in het plaatje van de postmoderne, consumentistische cultuur waarin het vaak niet meer gaat om de boodschap maar om de boodschapper? Om de verdere beeldvorming rond Passie voor Preken enigszins in goede banen te leiden, schrijf ik – als mede-oprichter van de beweging – dit artikel.

Preken is prachtig

Als Passie voor Preken één ding niet wil, dan is dat: meedoen in het jammeren over de prediking. Er wordt door velen alleen maar geklaagd over de prediking. Kerkgangers raken keer op keer teleurgesteld. Voorgangers roepen dat het allemaal zo moeilijk is en dat de hoorders zijn verwend. Nog weer anderen zeggen dat de preek haar langste tijd heeft gehad omdat ze niet meer zou passen in onze beeld- en emotiecultuur. Het zal allemaal wel waar zijn.

Wij geloven dat God mensen roept om zijn geweldig goede evangelie door te geven aan anderen. Wij geloven dat het een voorrecht is om waar en wanneer dan ook een preekstoel (of een podium) te beklimmen en in de Naam van Jezus Christus het heil uit te roepen. Wij geloven dat de Geest van Christus werkt wanneer de Schriften open gaan om met hart en ziel gehoord te worden. Kortom: preken is prachtig!

Wat de kerken nodig hebben zijn predikers die dit weer echt geloven. Zijn onze vaak massieve theologische betogen – die zeker aanspraak kunnen maken op waarheid, daarover geen misverstand – niet te vaak als een soort harnas dat we aantrekken om onze verlegenheid te verbergen? Passie voor Preken wil die verlegenheid omzetten in verlangen. Het is waarlijk een geweldig voorrecht om te mogen preken! Dat zeggen de Schriften toch ook? ‘Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten van de vreugdebode, die vrede aankondigt, die goede boodschap brengt, die heil verkondigt’ (Jesaja 52:7).

Dichtbij in drieën

Een dergelijke vreugdekreet vraagt uiteraard ook om een vervolg. Passie voor Preken houdt van slogans, maar wil tegelijk wel degelijk inhoudelijk bezig zijn met de prediking. De kern van onze visie hebben we als volgt in drieën verwoord:

1. Dichtbij het Woord
2. Dichtbij de hoorders
3. Dichtbij jezelf

Het gaat mis met onze preken als we ons niet vol verwachting overgeven aan het Woord van God. Want: ‘Dat Woord is levend en krachtig en scherper dan enig tweesnijdend zwaard’ (Heb. 4:12). Het is het Woord van een veelszins vreemde God die toch in Jezus Christus, zijn diepste Woord, heel nabij is gekomen (Joh. 1:14). Het is het Woord dat ons nabij is: ‘in uw mond en in uw hart, namelijk het woord des geloofs, dat wij prediken’ (Rom. 10:8).

Het gaat mis met onze preken als we niet ons uiterste best doen om dichtbij de hoorders van nu te komen. Preken in het eerste decennium van de 21e eeuw is niet hetzelfde als preken in de zeventiger jaren van de vorige eeuw of als preken in de 16e eeuw. We hebben te maken met (kerk)mensen die leven in onze huidige cultuur. Daaraan kunnen we niet achteloos voorbijgaan.

Natuurlijk is ook cultuur-kritiek op haar plaats, maar dan wel nadat we geconstateerd hebben dat we hoe dan ook deel uitmaken van onze postmoderne cultuur. Het is een cultuur waarin ervaring en emotie zeer belangrijk zijn: ‘Sentio ergo sum’ (Ik voel dus ik ben). Maar als we daarin niet allereerst ook een heilzame correctie horen op een cultuur die beheerst werd door het rationele ‘Cogito ergo sum’ (Ik denk dus ik ben), dan hebben we nog niet werkelijk geluisterd.

Het gaat mis met onze preken als we zelf niet zijn gegrepen door dat Woord. Het evangelie van Jezus Christus moet volkomen beslag leggen op ons denken en voelen en zo ook op ons spreken. Want hoe zullen de mensen horen zonder prediker (Rom. 10:14)? God heeft ons niet alleen gelaten met een boek, maar Hij heeft ons medemensen gegeven, broeders en zusters, die, geraakt en van hun stuk gebracht door het vreemde-nabije Woord, uit de rijen naar voren stappen, zich bewust van hun roeping, om de gemeente van Christus aan te kijken en haar te dienen met het Woord dat in hun mond en in hun hart is (opnieuw: Rom. 10:8).

Met betoon van geest en kracht

Aan de drieslag ‘dichtbij het Woord – dichtbij de hoorders – dichtbij jezelf’ voegen we graag nog een vierde element toe. Dat element ontleen we aan de bekende woorden die Paulus wijdt aan zijn prediking, veel en graag geciteerd door predikanten die wel eens moe worden van de hoge eisen die aan hen worden gesteld. ‘Ook kwam ik in zwakheid, met veel vrezen en beven tot u; mijn spreken en mijn prediking kwam ook niet met meeslepende woorden van wijsheid’ (1 Kor. 2:3v). Daarover heb ik al heel wat verhalen gehoord (vaak ter verdediging van de eigen preekstijl). Maar zelden of nooit werd er doorgelezen. Want inderdaad: Paulus plaatst zichzelf niet op de voorgrond en hij geeft aan geen behoefte te hebben zijn spreken aan te passen aan de heersende verwachtingspatronen. Maar Paulus zegt nog meer, positief: ‘mijn spreken en mijn prediking (...) kwam met betoon van geest en kracht’. Hier wordt iets verwoord wat verder gaat dan ‘alleen maar’ ‘bescheiden’ het Woord bedienen, alsof de bedienaar er volstrekt niet toe doet. ‘Met betoon van geest en kracht’! Hoe de prediking van Paulus verder ook gekwalificeerd moet worden (in retorische termen), er gebeurde in elk geval wat als hij sprak. Er was geest! Er was kracht! Al te gemakkelijk wordt Paulus voorgesteld als een saaie en zwakke spreker. Inderdaad, het waren niet zijn woorden die het verschil uitmaakten, maar de Geest en de kracht van God.

En die komen niet automatisch, als vanzelfsprekend mee als mensen op kansels het Woord nemen. Op meerdere plaatsen in het Nieuwe Testament wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds de Woorden en anderzijds de Geestkracht. Zo in 1 Korintiërs 4:20: ‘Want het Koninkrijk Gods bestaat niet in woorden, maar in kracht.’ En ook in 1 Tessalonicenzen 1:5: ‘Onze evangelieprediking is niet slechts in woorden tot u gekomen, maar ook in kracht en in de heilige Geest en in grote volheid.’ Op grond hiervan willen we binnen Passie voor Preken ook veel aandacht besteden aan de vraag wat dat nu is: preken met betoon van Geest en kracht. Want de veelgebruikte uitdrukking ‘Het Wóórd moet het doen’ kan gemakkelijk een theologische formule worden waaruit de kracht van de Geest is weggelopen. Preken is: preken in het krachtenveld van de Geest. En die Geest laat zich niet vastleggen in de uitgebalanceerde, exegetisch-verantwoorde en theologisch-correcte zinnen die wij aan elkaar smeden tot een preek.

Van God gezonden

Voordat ik nu nog wat nader inga op een paar speerpunten van Passie voor Preken (want die zijn er natuurlijk wel), nog iets over ambt en roeping. Buiten elke discussie staat dat de prediker een gezondene is. Een predikant gaat nooit de kansel op om als performer een gemeente te entertainen. Hij is ambtsdrager en hij wil dat weten ook. En zijn enige gezag is het gezag van het Woord van Christus. Niet voor niets stelt Paulus zich aan het begin van zijn brieven altijd voor als een dienstknecht of een geroepen apostel van Christus Jezus. Hij komt niet in zijn eigen naam, maar in de Naam van zijn Heer, de Gekruisigde, die leeft!

Speerpunten

Na dit alles gezegd te hebben, is het tijd om wat verder in te gaan op een aantal specifieke thema's waar Passie voor Preken aandacht voor vraagt. Want deze preekbeweging heeft niet als hoofddoel: nog eens het theologische verhaal vertellen dat verteld kan en moet worden over het gebeuren dat wij prediking noemen. Want met alleen het vertellen van dat verhaal zijn we er niet. Het kan niemand ontgaan dat kerken leeglopen, dat velen zondag aan zondag teleurgesteld zijn in de preken die ze horen en dat vele predikanten aan het vastlopen zijn in hun preekwerk. Temidden van dat alles roept Passie voor Preken: 'Preken is prachtig!' In betrekkelijk willekeurige volgorde licht ik een paar speerpunten toe.

1 De preek als communicatie

In de klassieke opleidingen tot predikant is de preekvoorbereiding eigenlijk altijd opgevat als een proces waarin het komt tot een uitgeschreven preek, die meestal ook zo mee ging op de kansel. Wat we van de moderne communicatiewetenschappen in elk geval kunnen leren, is dat preken ook een vorm van communicatie is: er staat iemand (zender) voor een publiek (ontvangers) met het verlangen om een boodschap over te brengen. In de huidige cultuur is het in dergelijke communicatie heel belangrijk dat er ook daadwerkelijk contact is tussen spreker en hoorders. De uitgeschreven preek vormt in dat contact een barrière, omdat werkelijk oog-contact (uiting van contact van-hart-tot-hart) moeilijk blijkt te zijn en omdat het bijna onmogelijk is om te reageren op communicatieve signalen van de luisteraars (de volgende zin van de preek ligt immers al vast). In de cursus Preken met Passie wordt daarom veel nadruk gelegd op de preek als communicatie. Het is sterk de vraag of het klassieke betoog zoals dat lange tijd gehouden is in de kerken communicatief gezien nog wel aansluit bij de luisteraars in de kerk. Daarom wordt in de cursus geoefend met de zogenaamde mind-mapping-techniek. Dat komt er op neer (te kort samengevat) dat een grondig voorbereide preek, die eventueel zelfs een keer helemaal is uitgeschreven, op een overzichtelijke wijze op een A4tje in trefwoorden wordt genoteerd. Door de grondige voorbereiding weet je als predikant wat je bij elk trefwoord wilt zeggen, en heb je bij het houden van de preek dus alle ruimte om ook werkelijk contact te hebben met de luisterende gemeente.

Zelf werk ik sinds 1 juni van dit jaar (Pinksterzondag...) op deze wijze. Tot die tijd heb ik al mijn preken uitgeschreven en zo meegenomen de preekstoel op. Toch bevredigde dat hoe langer hoe minder. Want hoe je het ook keert of wendt: een geschreven preek leidt tot schrijftaal op de kansel, en dat is duidelijk wat anders dan spreektaal. Ook merkte ik dat ik me niet vrij voelde: ik verschanste me als het ware achter een uitgeschreven preek waarbij ik me veilig en zeker voelde. Maar dit ging dus – in elk geval bij mij – ten koste van de vrijmoedigheid die er in het preken mag zijn, juist omdat de prediking plaats vindt in het krachtenveld van de Geest. Het afstappen van een uitgeschreven preek op de kansel is voor mij ten diepste een geestelijke beslissing geweest: als ik geloof dat de Geest van Christus zondagmorgen het Woord wil nemen, waarom heb ik er dan zoveel behoefte aan om tot op de centimeter nauwkeurig van te voren vast te leggen wat er gezegd moet worden?

Uiteraard betekent dit niet dat ik onvoorbereid de kansel op ga. Mijn voorbereidingen zijn eerder intensiever geworden: ik lees meer, ik overweeg meer, ik bid meer, en de voorbereiding komt tot een eerste afronding in het maken van een mind-map. Voor mijzelf is de belangrijkste vrucht dat ik met veel meer vrijmoedigheid en ook met veel meer Geestelijk plezier preek. Ik mag op de kansel staan in de vrijheid van de Geest van Christus! En waar ik in eerdere jaren vaak te horen kreeg: 'je preekt helder en duidelijk' hoor ik nu steeds vaker: 'je preekt bevlogen en bewogen, je meent wat je zegt, het maakt indruk, ik word erdoor geraakt.' En dat ervaar ik allemaal als niets anders dan genade! Het gaat er niet om dat ik zo nodig 'uit het hoofd moet preken' (dat is ook niet de essentie, eerder is dat: 'uit het hart preken'), het gaat erom dat Gods Woord, dat niet gebonden is, in alle vrijheid en vrijmoedigheid naar Christus' gemeente komt.

2 Christus preken

Op de website van Passie voor Preken staat het Bijbelse motto van deze beweging: ‘Wij prediken Christus, de kracht Gods en de wijsheid Gods’ (1 Kor. 1:24). Het is onze diepe overtuiging dat de prediking hét middel is om Christus voor te stellen aan de gemeente, of zoals Paulus het uitdrukt, om Christus als gekruisigde voor de ogen te schilderen (Gal. 3:1). De gemeente van de opgestane Heer, verlangt er ook naar om Hem te ontmoeten in de prediking. Onze preken moeten daarom ook voor alles Persoon-lijk zijn. De gemeente mag worden geholpen om telkens weer en telkens meer de ogen te openen voor Jezus in al zijn heerlijkheid! Zijn veel van onze preken toch niet te zeer vrij saaie uiteenzettingen over een Bijbeltekst? Zoeken we de kracht van onze preken toch niet nog teveel in degelijke exegese en keurige dogmatiek terwijl we vergeten dat prediking alleen krachtig is als Jezus Christus daarin naar ons toekomt? Zijn onze preken ook vaak niet erg moralistisch omdat we vergeten dat ook al onze ethische wijsheid alleen in Christus te vinden is (vergelijk: Kol. 2:3).

Uiteraard moeten de preken gebaseerd zijn op de Bijbel. En het is ook telkens de specifieke tekst in haar context die kleur geeft aan de wijze waarop Jezus Christus deze keer wordt voorgesteld aan de gemeente. Maar zijn onze preken toch ook niet te vaak alleen maar inwijding in de Schriften zonder daarin ontmoeting met Jezus te zijn? Zelf preek ik vanuit deze stelregel: ‘Aan het begin van de preek staat niet een tekst, maar een Persoon: Jezus!’ Onze preken moeten behalve door onze missie (we zijn gezondenen) ook worden gedragen door onze passie: passie voor Christus. Ook daarin mogen we navolgers van Paulus zijn: ‘Ik acht zelfs alles schade, omdat de kennis van Christus Jezus, mijn Here, dat alles te boven gaat’ (Filp. 3:8). Is dat ook de waarheid van ons leven als predikers? En merkt de gemeente dat ook aan ons?

3 Preek en gebed

Een tijd geleden vond ik op het internet een mooi artikel met de al even prachtige titel: ‘The Priority of Prayer in Preaching’. Het bevat een uiteenzetting over de rol van het gebed bij de verkondiging van het Woord. Het is één lang pleidooi om te ontdekken hoezeer prediking krachtig wordt naarmate het gepaard gaat met gebed. In Handelingen 6:4 staat dan ook dat de twaalf (de apostelen) zeggen: ‘Wij zullen ons houden aan het gebed en de bediening van het Woord’. Wellicht dat zelfs de volgorde veelzeggend is, maar in elk geval wordt duidelijk dat gebed en prediking onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Onze preken moeten gedrenkt zijn in onze gebeden (en in de gebeden van de gemeente!).

Dat is ook de essentie van de meditatieve omgang met het Woord van God in de preekvoorbereiding. Vaak wordt dat nog opgevat als: associatief je gedachten wat laten gaan over de preektekst. Nu is dat ook een heel nuttige bezigheid, maar mediteren is vooral: de Bijbel bidden, in biddende ontvankelijkheid wachten op wat God zegt door zijn Woord. Hoeven we dan niet meer te exegetiseren? Ja, natuurlijk wel (als dat dan maar niet bestaat in het raadplegen van zoveel mogelijk commentaren, maar in zelfstandige exegetische analyse van de tekst). Maar primair is het de Geest Zelf die ons in de waarheid leidt, als we Hem daarom bidden. Daarbij mogen ook de exegetische hulpmiddelen worden gebruikt, als dat maar voortdurend gepaard gaat met gevouwen handen.

4 Preken die veranderen

Wat willen we eigenlijk bereiken met onze preken? Het is uitermate belangrijk om ook over die vraag concreet na te denken. Wat wil ik eigenlijk met mijn preek van aanstaande zondagmorgen? Als ik daar als predikant geen kort en helder antwoord op kan geven, moet ik niet verbaasd zijn als ook de gemeente dat niet kan. Sommige preken zijn als een schot hagel: het gaat alle kanten op en het landt nergens. Maar een goede preek is als een pijl van God, die het hart raakt en tot overgave brengt! (A.J. Krol) Is dat wat we willen met onze preken? Dat mensen zich overgeven aan de God van Jezus Christus?

Naast overgave (of wellicht vooral als gevolg ervan) is verandering cruciaal. Preken willen

verandering teweeg brengen. Die verandering kan vele gestalten aannemen: verdiept inzicht, ervaring van troost, bekering van een zonde, hernieuwde liefde, dieper besef van zonde, zich bemoedigd weten enzovoort. Mikken veel van onze preken niet teveel op informatie in plaats van transformatie?

Passie voor Preken wil ook deze vragen praktisch thematiseren door bewust aandacht te vragen voor de doelstelling van de preek. Natuurlijk kan de Geest met onze preken heel andere doelen bereiken dan wij ons hebben voorgenoemen. Maar dat neemt onze verantwoordelijkheid niet weg.

Inspiratie

Waar staat Passie voor Preken voor? Het bovenstaande geeft de richting aan. Passie voor Preken wil een interkerkelijke beweging zijn die predikers inspireert en toerust om hun taak als verkondigers van het evangelie van Christus Jezus vol overtuiging uit te voeren. Dat betekent ook dat onze preekbeweging een keuze maakt als het gaat om thema's die aan de orde komen. Dat zullen altijd thema's zijn die heel dicht tegen de wekelijkse praktijk van de prediking aanliggen. Wij ontkennen niet het belang van een (kritische) doordenking van allerlei hermeneutische vragen, van onze postmoderne cultuur en de invloeden daarvan op de hoorders in de kerk, of van de prediking in de tijd van de Reformatie (om een paar willekeurige voorbeelden te noemen). Al deze thema's zijn van wezenlijk belang en komen uitgebreid aan de orde in bijvoorbeeld de context van de universitaire opleiding. Wij willen ons daar dus niet allereerst op richten. Want wij geloven dat er nu vooral ook heel dringend behoefte is aan bemoediging en inspiratie om aanstaande zondag weer zo te kunnen preken dat gelovigen (en niet-gelovigen) zeggen: 'Hier gebeurt iets! De Geest spreekt ons aan in onze taal!'

Hoe Persoonlijk preken wij?

Christus voorstellen in de verkondiging

Het is inmiddels twee jaar geleden dat er zich in mijn kijk op preken een vrij radicale verandering heeft voorgedaan. De uitkomst van die verandering breng ik graag zo op formule: *aan het begin van de preek staat niet een tekst, maar een Persoon: Jezus!* Uiteraard is er aan die verandering een proces voorafgegaan. Daarvan wil ik hier graag iets met u delen, voordat ik de hoofdlijn van dit artikel neerzet en uitwerk.

Veni Creator Spiritus

In 2000 ben ik gepromoveerd op een dissertatie met de titel ‘Veni Creator Spiritus. De meditatie en het preekproces’. In die dissertatie heb ik geprobeerd de meer spirituele kant van het preekproces, die vorm krijgt in met name de meditatie, te doordenken. Daarbij speelde theologisch gezien de leer van de heilige Geest (pneumatologie) een heel belangrijke rol. Want prediking is een gebeuren dat zich afspeelt in het krachtenveld van de heilige Geest. In de gereformeerde traditie ligt dat ook verankerd in de belijdenis van Zondag 25 van de Heidelbergse Catechismus. Daar wordt de vraag gesteld waar het geloof vandaan komt. Het antwoord luidt dan: ‘Van de Heilige Geest, die het geloof in ons hart werkt door de verkondiging van het heilig evangelie’. Zo wordt de prediking van Gods Woord nadrukkelijk bestempeld als het werk van Gods Geest.

In mijn dissertatie heb ik me zo met huid en haar overgegeven aan een pneumatologische benadering van homiletiek en prediking, dat een collega de vraag stelde: is de Geest waarover je (prachtige dingen) schrijft, nog wel de Geest van Christus? Had je je pneumatologische benadering ook niet weer moeten terugbuigen naar de christologie? Deze vraag heb ik me zeer aangetrokken, mee omdat ik zelf na afronding van mijn studie ook al rondliep met de gedachte en het gevoel dat er een grote eenzijdigheid in mijn nadenken was gekomen. Deze eenzijdigheid had ik al enigszins proberen te corrigeren door op het omslag van mijn dissertatie niet een afbeelding te gebruiken die verwijst naar de heilige Geest (een vuurvlam bijvoorbeeld, of een duif bijvoorbeeld), maar een icoon van Christus die met zijn rechterhand een zegenend gebaar maakt en in zijn linkerhand een opengeslagen Bijbel vasthoudt.

Jezus Christus

Ook in mijn persoonlijke spiritualiteit voltrok zich in de twee jaren na mijn promotie een ingrijpende wending. Ik zocht naar een antwoord op de vraag: neemt Jezus Christus in mijn geloven wel de plaats in die Hij Bijbels gezien zou moeten innemen? Daarbij speelde ook een vraag die Dietrich Bonhoeffer stelt in het boek *Widerstand und Ergebung* een rol: ‘Wer ist Jesus Christus heute für uns?’ Al denkend en biddend kwam ik tot de conclusie dat ik Christus eigenlijk alleen ‘op afstand’ had leren kennen. Dat had zeker ook te maken met de gereformeerd-vrijgemaakte wereld waarin ik groot ben geworden en waarin mijn geloof is gevormd. Want als ik voor mezelf naga hoe ik de vraag ‘Wie zegt gij dat Ik ben?’ van jongsaf heb leren beantwoorden, dan springt sterk in het oog dat Christus Degene was die aan het kruis is gestorven voor mijn zonden. God was een lange weg gegaan om te komen tot het centrum van de heilsgeschiedenis: het kruis op Golgotha. Deze Christus, die is opgestaan op de derde dag, is nu Degene die vol kracht en macht als Koning zit aan Gods rechterhand. Hij regeert zijn Kerk, door Geest en Woord. En Hij zal terugkomen op de dag der dagen, wanneer Hij verschijnen zal op de wolken met grote macht en heerlijkheid.

Al deze kostbare woorden heb ik me toegeëigend: zo leerde ik Christus kennen. En toch bleef er een onvervuld verlangen. Was deze Christus niet teveel een Christus-op-afstand? Een Christus die toen-en-daar is gestorven en opgestaan, die nu ver boven ons is verheven in de hemel, die straks zal weerkomen op de wolken. En dan zie ik een soort boog over mijn leven: het beginpunt ligt vroeger,

het hoogtepunt ligt boven in de hemel, het eindpunt ligt later. Wat ik ten diepste miste was het persoonlijk kennen van Jezus Christus, zoals Hij nu is, hier, voor mij. Gelukkig mocht het gebeuren dat de ogen van mijn hart voor Hem open gingen, zoals eens bij de Emmausgangers. En alles werd anders: de Bijbel ging weer open en op elke bladzijde kwam ik Hem tegen, die de Afstraling van Gods heerlijkheid wordt genoemd.

Christus preken

Tegen deze achtergrond veranderde dus ook mijn kijk op preken. Waar ik verkondiging tot dan toe ten diepste toch had verstaan als het uitleggen en praktisch toepassen van Bijbelteksten, leerde ik de prediking nu zien als prediking van de Christus. Preken is per definitie Christus preken. Want aan het begin van de preek staat niet een tekst, staat ook niet de Bijbel. Maar de daad van de prediking begint bij mijn verlangen en mijn roeping om Christus groot te maken, om zijn Naam bekend te maken en om Hem in al zijn heerlijkheid voor ogen te schilderen. Zeker, ik doe dat altijd op basis van Bijbelteksten. In die zin heeft elke preek een tekst (of eventueel een thema) als uitgangspunt. Maar daarmee begint het niet. Het begint bij Jezus Christus. Want nu valt me ook op hoe pregnant in het Nieuwe Testament gesteld wordt dat het erom gaat Christus te preken. Ik noem een aantal Bijbelplaatsen die dat duidelijk maken.

‘En Filippus opende zijn mond, en uitgaande van dat schriftwoord, predikte hij hem Jezus’ (Handelingen 8:35). Want ik had niet besloten iets te weten onder u, dan Jezus Christus en die gekruisigd (1 Korintiërs 2:2). ‘Doch wij prediken een gekruisigde Christus, voor Joden een aanstoot, voor heidenen een dwaasheid, maar voor hen, die geroepen zijn, Joden zowel als Grieken, (prediken wij) Christus, de kracht Gods en de wijsheid Gods’ (1 Korintiërs 2:23-24). ‘Want wij prediken niet onszelf, maar Christus Jezus als Here, en onszelf als uw dienaren om Jezus’ wil’ (2 Korintiërs 4:5). ‘O, onverstandige Galaten, wie heeft u betoverd, wie Jezus Christus toch als gekruisigde voor de ogen geschilderd is?’ (Galaten 3:1). ‘Christus onder u, de hoop der heerlijkheid. Hem verkondigen wij, wanneer wij ieder mens terechtwijzen en ieder mens onderrichten in alle wijsheid, om ieder mens in Christus volmaakt te doen zijn’ (Kol 1:27-28). Al deze teksten maken in ieder geval dit duidelijk: dat het er in de prediking om gaat dat de Persoon van Jezus Christus wordt voorgesteld en verkondigd. Het diepste doel van alle prediking is dat mensen Hem leren kennen en Hem leren volgen.

Boekreligie

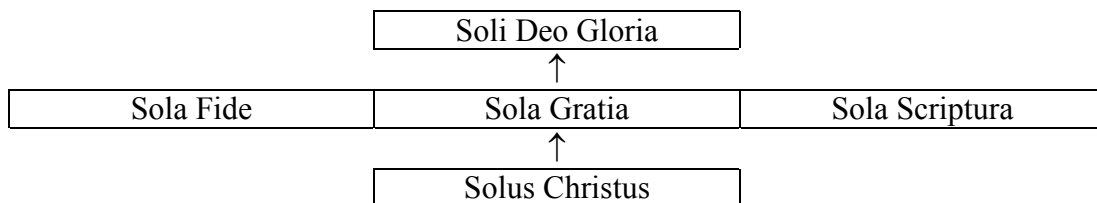
De vraag laat zich nu stellen hoe het kan dat dit voor mij zo’n grote ontdekking was. Want dat was het! In mijn perceptie ging het in de prediking toch eigenlijk altijd om teksten, om een boek: de Bijbel. En uiteraard spreek ik geen kwaad woord over de Bijbel, want het is hét middel om de Christus der Schriften te leren kennen. Maar – iets algemener nu gesproken – bestaat er niet altijd het levensgrote gevaar dat we geloven in een boek in plaats van in een Persoon? Veel gelovigen vinden het heerlijk om meer kennis op te doen over de Bijbel en verwachten dat eigenlijk ook van de verkondiging. Zo kom ik regelmatig mensen tegen die het prachtig vinden om allerlei dwarsverbanden in de Bijbel aangewezen te krijgen (en dat is ook prachtig!) maar die toch wat verbaasd opkijken als ik met hen wil spreken over hun persoonlijke relatie met Christus Jezus. In ieder geval heb ik ook dit geleerd: het christelijk geloof is geen boekreligie! Christelijk geloven is naar zijn wezen door-en-door Persoonlijk van aard. Heel de Bijbel, heel het evangelie, heel het Woord van God is samen te vatten in die ene naam die God onder de hemel heeft gegeven tot ons behoud: Jezus Christus. Sinds enige tijd dringt bij mij zich daarom de gedachte op, steeds sterker, dat op een of andere manier het reformatorische *solus Christus* en het reformatorische *sola scriptura* met elkaar verward zijn. Laat ik dat iets verder mogen uitwerken.

Vijf sola’s

Groot geworden in de gereformeerde traditie, ben ik vertrouwd geraakt met de drie sola’s: *sola fide* (alleen door geloof), *sola gratia* (alleen door genade) en *sola scriptura* (alleen de Schrift). Ik kende

ook wel het *solī Deo gloria* (aan God alleen de eer). Maar van het *solus Christus* hoorde ik pas voor het eerst, toen ik het prachtig boekje las dat prof. dr. W. van 't Spijker heeft geschreven: *Gemeenschap met Christus. Centraal gegeven van de gereformeerde theologie* (Kok Kampen 1995). Daarin spreekt hij op een gegeven moment over het samengaan van de zogenaamde *particulae exclusivae* op zo'n manier dat er 'een drieklank ontstaat die men kan omkeren en nog eens omkeren, terwijl de grondtoon gelijk blijft. En de grondtoon is die van de Christus alleen, samen met de van de Christus geheel en al' (blz. 48). Het *solus Christus* als grondtoon dus van de bekende drie *sola*'s, waarbij dan ook het *totus Christus* een belangrijke rol speelt (daar kom ik zodadelijk nog op terug).

Er blijken nu dus in totaal vijf *sola*'s te zijn. Wellicht dat dat een meer Lutherse lijn is in de gereformeerde traditie, een lijn waarmee ik minder vertrouwd ben gemaakt. Nu zou ik de suggestie willen doen dat deze vijf *sola*'s op een bepaalde manier met elkaar samenhangen: ze staan niet zonder meer naast elkaar maar er zit een bepaalde theologische orde in. Dat is als volgt in beeld te brengen:

Op deze wijze worden de vijf kernen van reformationisch geloven in een zinvolle samenhang gezet. Alles begint altijd bij Jezus Christus en alles is altijd gericht op de verheerlijking van God. Dat lijkt me ook een goede uitwerking van dit Bijbelwoord: 'Daarom heeft God Hem ook uitermate verhoogd en Hem de naam boven alle naam geschonken, opdat in de naam van Jezus zich alle knie zou buigen van hen, die in de hemel en die op de aarde en die onder de aarde zijn, en alle tong zou belijden: Jezus Christus is Here, tot eer van God, de Vader!' (Filippenzen 2:9-11).

Boek-prediking?

Terug nu naar de preek. Het verhaal dat ik hier wil vertellen gaat eigenlijk uit van de gedachte dat veel prediking (in elk geval in de traditie waarin ik sta) gestempeld wordt door het *sola scriptura* zonder voldoende recht te doen aan het *solus Christus*. Wanneer vergeten wordt dat het er in de prediking ten diepste niet om gaat dat de gemeente meer inzicht ontvangt in de Schriften, maar om een levensveranderende ontmoeting met de opgestane Heer, bestaat het gevaar dat prediking verwordt tot boek-prediking in plaats van Christus-prediking. Met als logisch gevolg dat de hoorders van de prediking worden gestimuleerd in een boek-geloof in plaats van een Christus-geloof.

In mijn boek *Op het spoor van meditatie. Biddend luisteren naar Gods Woord* (Kok Kampen 2002) schreef ik daarover het volgende: 'Het christelijk geloof is geen boekgeloof, maar geloof in een Levende persoon met wie we in gemeenschap mogen leven. Deze persoon komt door het Woord van de Schrift dat in de Bijbel is geboekstaafd naar ons toe. Ik vind het erg belangrijk om dat te benadrukken: christenen vereren geen boek (de Bijbel) maar waarderen de Bijbel als een geweldig geschenk van de hemelse God waardoor de openbaring van zijn Zoon tastbaar en concreet wordt voor alle eeuwen. Christen zijn betekent niet: je houvast vinden in de Bijbel, maar Christus volgen die we door middel van de Bijbel leren kennen. Christen zijn betekent niet: leven vanuit de Bijbel, maar leven van genade en van de kracht van Christus die ons in de Bijbel geopenbaard worden. Christen zijn betekent niet: steeds meer weten over de Bijbel, maar luisteren naar de Stem van Christus die tot klinken komt als we de Schriften openen' (blz. 57).

Christ-centred

Voor een gezonde visie op Bijbelse Christus-prediking is het nu wel van wezenlijk belang om onder woorden te brengen welke plaats de Persoon van Jezus Christus enerzijds en de Schriften anderzijds hebben in de verkondiging. Zelf werk ik graag met de volgende drie hoofdkenmerken voor de prediking. De prediking van het evangelie moet zijn:

1. Christ-centred
2. bible-based
3. practice-oriented

Ik gebruik hier Engelse termen omdat die wat pregnanter zijn, maar in gewoon Nederlands klinkt het zo: preken moeten in de eerste plaats geconcentreerd zijn op Jezus Christus, in de tweede plaats gebaseerd op de Bijbel en in de derde plaats georiënteerd op de praktijk. Het laatste kenmerk, waarin de thematiek van de praktische relevantie van alle verkondiging wordt aangeduid, blijft nu verder buiten beschouwing.

De termen *Christ-centred* en *bible-based* helpen opnieuw om de mijns inziens verwarrende en onjuiste verwisseling van het *sola scriptura* en het *solus Christus* onder woorden te brengen. Ik zou de stelling wel willen verdedigen dat veel prediking wellicht *bible-centred* en *Christ-based* is te noemen. Als ik veel prediking in de gereformeerd-vrijgemaakte traditie hoor (u neemt het me wellicht niet kwalijk dat dat toch mijn eerste referentiekader is), zie ik precies dat gebeuren: er is grote zorgvuldigheid in het omgaan met de Bijbeltekst die gekozen is om over te preken, die staat centraal in de verkondiging, maar de verkondiging van de levende Christus komt er bekaaid af. Zeker, Hij wordt wel genoemd, maar Hij is zeker niet Gezichtsbepalend voor de prediking. Iemand heeft het eens zo gezegd: *In many sermons Christ is the frame, not the picture*. Dat drukt precies de problematiek uit waar het me om gaat. Want het gaat er niet om dat in de prediking Christus (natuurlijk) ook genoemd wordt, maar dat alle prediking bij voorbaat niets anders wil dan Christus voor ogen schilderen.

Uiteraard begrijp ik dat dat een theologisch uitgangspunt is en dat daar ook een keuze achter schuil gaat. Ik kies ervoor om in het spoor van Paulus te zeggen en dat ook zeer concreet toe te passen in de prediking: 'Ik had niet besloten iets te weten onder u, dan Jezus Christus, en die gekruisigd' (1 Korintiërs 2:2). Deze prediking gebeurt in het algemeen gesproken op basis van de Bijbel, concreet door elke preek in te zetten met een Bijbeltekst om over te preken. Maar daarmee komen we dan al direct in de concrete preekpraktijk waar het wellicht niet altijd even eenvoudig is om recht te doen aan het gekozen theologisch uitgangspunt. Hoe preek je *Christ-centred* over het Oude Testament? Nog wat concreter: hoe preek je *Christ-centred* over het boek Prediker of Ruth? Wordt het al niet gauw gekunsteld om Christus ter sprake te brengen waar Hij in de tekst evident niet ter sprake komt? Op deze serieuze vragen wil ik hier, bij wijze van excurs, een aanzet voor een antwoord geven.

Christocentrisch preken over het Oude Testament?

Kun je nog wel preken over het Oude Testament als prediking per definitie Christusprediking moet zijn? Heeft de benadering die ik hier kies niet onontkoombaar als gevolg dat het Oude Testament in de prediking buiten beeld raakt? Laat me vijf opmerkingen mogen maken.

Opmerking 1: achter de vraagstelling gaat naar mijn indruk toch de impliciete vooronderstelling schuil dat ik als prediker de Bijbel moet preken. En dat ik dus in mijn prediking op evenwichtige wijze het Oude en Nieuwe Testament moet opendoen. In de preekbespreking die in de kerkenraad wel plaats vindt, is dat ook een van de ijkpunten: hoe vaak wordt er uit het Oude Testament gepreekt? En als dan blijkt dat dat beduidend minder is dan uit het Nieuwe Testament, dan wordt daar wel de vinger bij gelegd. Nu is het

zonneklaar dat het Nieuwe Testament, en daarmee Jezus Christus, niet te begrijpen is zonder het Oude Testament als achtergrond. Het is ook helder dat heel het Oude Testament heenwijst naar Christus, maar dat dat niet op elke bladzijde even duidelijk is. Verder zegt het Nieuwe Testament ook dat ‘de heilige Schriften wijs kunnen maken tot zaligheid’ en dat ‘elk van God ingegeven Schriftwoord nuttig is om te onderrichten’ (2 Timoteüs 3:15-17). Tegelijk mag de vraag gesteld worden of we binnen het homiletische nadenken over de tekstkeuze voldoende verwerken dat het Nieuwe Testament glashelder is over de meerdere glorie van het nieuwe verbond, bijvoorbeeld in 2 Korintiërs 3 (‘Want als het verdwijnende met heerlijkheid gepaard ging, veel meer is dan het blijvende in heerlijkheid’) en in Hebréeën 8 (‘Als Hij spreekt van een nieuw verbond, heeft Hij daarmee het eerste voor verouderd verklaard. En wat veroudert en verjaart is niet ver van verdwijning’). En als gereformeerd predikant mag ik hier ook wel verwijzen naar artikel 25 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis:

Wij geloven dat de schaduwachtige eredienst van het oude verbond en de gebruiken die door de wet waren voorgeschreven, met de komst van Christus afgedaan hebben en dat zo aan al deze schaduwen een einde is gekomen. Daarom moeten de christenen die niet langer handhaven. Toch blijft voor ons de waarheid en de inhoud ervan in Christus Jezus, in wie zij hun vervulling hebben. Wel maken wij nog gebruik van de getuigenissen uit de Wet en de Profeten, om ons in het Evangelie te bevestigen en ook om overeenkomstig Gods wil ons leven in alle eerbaarheid in te richten tot zijn eer.

Voorwaar, dat is toch een heel boeiend stukje confessie om eens goed te doordenken vanuit een homiletisch perspectief!

Opmerking 2: Ik ben niet allereerst geroepen om als Schriftgeleerde de kansel op te gaan, maar als Christusgelovige. Mijn missie is: Jezus Christus prediken. En het Nieuwe Testament biedt daarvoor zoveel stof dat ik daar in het korte bestek van een predikantenleven nooit mee klaarkom. Waarom moet ik me dan ‘in bochten wringen’ om toch ook evenveel recht te doen aan prediking over het Oude Testament?

Opmerking 3: Voordat u als lezer wellicht erg ongerust wordt, vertel ik graag dat ik voor de prediking zeer regelmatig teksten uit het Oude Testament kies. In november 2003 heb ik een serie van vier preken over Amos gehouden. Ik heb in het najaar ook een prekenreeks gehouden over Gods heerlijkheid (die wij nu zien in het aangezicht van Christus!) waarbij ik koos voor onder andere Exodus 33:18 en Ezechiël 1:28. En komende zondag, de zondag dus die volgt na het schrijven van dit artikel, preek ik over Exodus 15:26: ‘Ik, de HERE, ben uw Heelmeester’. Een cruciale gedachte voor die preek, en ook voor veel andere preken uit het Oude Testament is deze: de God die Zich in het Oude Testament openbaart als Jahweh, leren we in het Nieuwe Testament in Jezus kennen. In dit geval is dat ook glashelder: Christus is onze Geneesheer, Hij sterft voor mijn zonden en heelt al mijn wonden. En die gedachte - en de praktische implicaties daarvan voor mijn omgang met gewonde gevoelens bijvoorbeeld! - bewaar ik werkelijk niet voor het slot van de preek.

Opmerking 4: Als ik zou preken over een van de Spreuken uit het Spreukenboek, om het even welke praktische wijsheid ik ook zou uitkiezen, zou ik dat niet kunnen en niet willen anders dan door in te zetten (in de preekvoorbereiding en wellicht ook in de preek) met de gedachte die verwoord wordt in Kolossenzen 2:3: ‘Alle schatten van wijsheid en kennis zijn verborgen in Christus.’ Als stelregel voor de tekstkeuze uit het Oude Testament zou ik dan willen formuleren: als ik niet binnen vijf minuten voor mezelf kan aangeven hoe ik vanuit deze tekst de Persoon van Christus ter sprake kan brengen (want dat wil ik en dat moet ik), dan moet ik over deze tekst niet gaan preken. Het gaat mij er daarbij dus niet om dat ik Christus in de tekst moet vinden, dat ik al exegetiserend bij Hem uitkom (zodat ik alleen kan

preken datgene in de Bijbel ‘was Christum treibet’). Het gaat erom dat er in de tekst een werkelijkheid wordt aangeraakt die ik ten diepste alleen in Christus kan leren kennen.

Opmerking 5: Wanneer je als prediker bezig bent met het voorbereiden van een preek over het Oude Testament, en je hebt het gevoel dat je, wil je Christus preken, ‘Jezus er aan de haren bij moet slepen’, dan moet je jezelf denk ik twee vragen stellen. ‘Ga ik zondag eigenlijk wel de kansel op met in mijn hart als diepste verlangen om Christus voor te stellen?’ ‘Zijn er misschien ook gewoon teksten die wel geschikt zijn voor een Bijbelstudie maar niet voor op de kansel, en is deze tekst daar een van?’

Deze opmerkingen vormen geen afgerond en uitgebalanceerd verhaal. Mij gaat het erom een bepaalde vanzelfsprekendheid ten aanzien van de plicht om over heel het Oude Testament te moeten (kunnen) preken te doorbreken en om te verhelderen dat er een belangrijk verschil is tussen Bible-centred en Christ-centred preken.

Christus semper maior

Terug nu naar de hoofdlijn van mijn verhaal: Zit je niet op een smalspoor als je in elke preek de Persoon van Jezus Christus wilt verkondigen? Betekent dat niet een te eenzijdige gerichtheid op het persoonlijke heil van de hoorders met een voorbijzien van de veel bredere actieradius van de Schriften en van de veel grotere complexiteit van het leven in deze maatschappij?

Dit is het moment om terug te komen op die andere reformatorische uitdrukking die al even aan de orde kwam: naast het *solus Christus* is er ook het *totus Christus*. De bezorgdheid dat een radicale Christus-prediking wel vooral, heel eenzijdig, zal gaan over het persoonlijke zieleheil, wordt weggenomen op het moment dat we zien dat het gaat om de verkondiging van Christus alleen, maar dan wel Christus geheel en al. Christus is groter dan de evangelieverhalen over Hem. Christus is groter dan het kruis waaraan Hij stierf. Christus is groter dan mijn hart. Christus is groter dan de kerk. Christus is ook groter dan de Schriften. Zegt Johannes het ook niet aan het einde van zijn evangelie: ‘Er zijn echter nog vele andere dingen, die Jezus gedaan heeft; indien deze één voor één beschreven werden, dan zou, naar ik meen, de wereld zelf de boeken, die geschreven werden, niet kunnen bevatten (Johannes 21:25)? En dan gaat het alleen nog om wat Jezus deed toen Hij op aarde was. Maar wie de brieven van Paulus op zich laat inwerken en wie de Openbaring van Johannes doorkruipt met het oog gericht op Christus moet wel onder de indruk komen van de onnaspeurlijke rijkdom van de Zoon van God (vergelijk Efeziërs 3:8). Om het ook maar even te zeggen in het Latijn: *Christus semper maior* (Christus is altijd groter).

Een Christus-prediking waarin deze Christus wordt voorgesteld aan de gemeente kan nooit op een smalspoor raken of saai zijn. Want dat laatste zeggen mensen wel eens: ‘Wordt het niet saai in de kerk als het altijd over Christus gaat? Is het niet beter om je te richten op de rijkdom van de Schrift?’ Ik begrijp die vraag wel, maar vaak wordt die gesteld (alweer: in de context waarin ik werk als predikant) vanuit het verlangen om vooral lijnen in de Schrift te zien lopen, verbanden te ontdekken die nog nooit waren opgemerkt. En hoe mooi en heerlijk het ook is om ondergedompeld te worden in de schatten van de Schriften, Christus is een grotere Schat. Hem leren we kennen door – inderdaad – volhardend en nieuwsgierig de Schrift te spellen, maar ook door Hem te ontmoeten in aanbidding en lofprijzing, in gebed en meditatie, in de diepte van mijn twijfel en mijn zondig hart, in het aangezicht van armen en verdrukten, in het lawaai van de stad, in de zon die opgaat in de vroege morgen en in de stilte van een winteravond aan het IJsselmeer.

De glorie van Christus

Het *totus Christus* dat ik in gedachten heb als ik pleit voor een radicale Christus-prediking zie ik vooral in het Bijbelse spreken over de ‘heerlijkheid van Christus’. In deze glorie van de Zoon hebben we met niets anders te maken dan de heerlijkheid van God zelf. ‘Deze, de afstraling zijner heerlijkheid en de afdruk van zijn wezen, die alle dingen draagt door het woord zijner kracht, heeft, na de reiniging der zonden tot stand gebracht te hebben, Zich gezet aan de rechterhand van de majesteit in den hoge, zóveel machtiger geworden dan de engelen, als Hij uitnemender naam boven

hen als erfdeel ontvangen heeft' (Hebreeën 1:3-4). 'Hij (de Zoon van Gods liefde) is het beeld van de onzichtbare God, de eerstgeborene der ganse schepping' (Kolossenzen 1:15). 'Want de God, die gesproken heeft: Licht schijne uit het duister, heeft het doen schijnen in onze harten, om ons te verlichten met de kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Christus' (2 Korintiërs 4:6). John Piper schrijft in zijn kostelijke boekje *Jezus zien en ervaren en intens van Hem genieten* (Gideon Hoornaar, 2003) onder andere dit: 'Jezus Christus is de Schepper van het heelal. Jezus Christus is de Alfa en de Omega, de eerste en de laatste. Jezus Christus, als Persoon, heeft geen begin. Hij is de absolute Realiteit. Hij heeft de ongeëvenaarde eer en unieke heerlijkheid dat Hij er het eerst is en er altijd zal zijn. Hij is nooit ontstaan. Hij is geboren van eeuwigheid. De Vader heeft Zich van eeuwigheid verheugd in 'de uitstraling van zijn heerlijkheid en de afdruk van zijn wezen'(Hebreeën 1:3) in de Persoon van zijn Zoon. Deze heerlijkheid zien en ervan genieten, dat is het doel van onze verlossing. 'Vader, wat U Mij gegeven hebt – Ik wil, dat waar Ik ben, ook zij bij Mij zijn, *opdat zij mijn heerlijkheid aanschouwen* die U Mij gegeven hebt' (Johannes 17:24). We zijn geschapen en verlost met het doel dat we ons hierin eeuwig zouden verblijden' (blz. 28-29).

Persoonlijk preken: Christus voorstellen

Hoe Persoonlijk preken wij? Dat is de vraagstelling die boven dit artikel staat. De eerste betekenis van 'Persoonlijk preken' is dus: dat de Persoon van Jezus Christus in al zijn heerlijkheid (dat is in zijn goddelijkheid en menselijkheid tegelijk, in zijn kracht en zwakte tegelijk, in zijn rechtvaardigheid en barmhartigheid tegelijk, als Leeuw en Lam tegelijk enzovoort) wordt verkondigd in de gemeente. Zijn onze preken toch niet te vaak en te veel tekstueel? Nogmaals: uiteraard gaat het mij om Bijbelse prediking, en dat is een prediking die algemeen gesproken uitgaat van een Bijbeltekst, maar dan toch altijd opnieuw vanuit het verlangen om Christus voor ogen te schilderen.

En dan betekent 'persoonlijk preken' ook nog: dat we onszelf niet buiten beschouwing laten, als waren we slechts doorgeefluik. Zo heeft God het niet bedoeld: Hij heeft ons niet alleen gelaten met een boek, maar roept mensen om vanuit hun eigen persoonlijke verbondenheid met Christus het Woord te nemen, te gaan staan in de Geest en het evangelie bevlogen en bewogen te vertolken voor mensen van nu. En dan zie ik het beeld van Paulus voor me, met zijn tomeloze passie voor Christus (zie Filippenzen 3:7-14). Hij kwam niet met schittering van (al te menselijke) woorden en met meeslepende woorden van (menselijke) wijsheid, 'maar met betoon van Geest en kracht' (1 Korintiërs 2:4).

In zijn voetspoor hebben we als predikers ook nu de missie: Christus voorstellen aan de gemeente. De uitdrukking 'Christus voorstellen' ontleen ik aan een boekje van Koos van Loo met dezelfde titel (*Christus voorstellen. De gemeente van Christus redt levens in een postmoderne tijd*, Kok Kampen 2001). Prachtig wordt hierin duidelijk dat het zowel om woorden als om daden gaat. Veelal wordt de prediking toch als een haast uitsluitend verbaal gebeuren ervaren. Maar 'het Woord is vlees geworden' (Johannes 1:14). En dat betekent voor ons als predikers van het evangelie dat we Christus niet alleen met onze (preek)woorden maar ook met onze houding, onze persoonlijke betrokkenheid, onze leefwijze moeten bekend maken. Hier speelt, meer nog dan onze Bijbelse en theologische kennis van zaken, de vrucht van de Geest een rol, die zo uitnemend zichtbaar was in het leven van Christus en zichtbaar is in de levende Christus: 'liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtmoedigheid, zelfbeheersing' (Galaten 5:22).

Het boek van Koos van Loo zet in met een gedicht van een onbekende auteur. De eerste drie regels ervan (ik lees ze vanuit het perspectief van de kerkganger) wil ik als prediker van Gods evangelie graag diep in mijn hart laten binnenkomen:

*Weet je wel
begrijp je wel
dat je het beeld van Jezus voor me bent?*

Lezen in de Geest

Biddend omgaan met de Bijbel

Geest en Woord

Omgaan met de Bijbel is een bezigheid die plaats vindt in het krachtenveld van de heilige Geest. Want de Geest heeft alles te maken met het Woord. Die twee worden in de gereformeerde traditie eigenlijk ook altijd in één adem genoemd: ‘Woord en Geest’. Want het Woord is door de Geest geïnspireerd. Je zou ook kunnen zeggen: het Woord is door God ge-Ademd, want de Geest is de Adem van God. Zo kun je de Geest de Auteur van het Woord noemen: Hij is de Schrijver van de Bijbel. Daarmee is de Bijbel het meest bijzondere boek geworden dat je kunt bedenken, want de Auteur is er te allen tijde bij als we lezen in dit boek. Dat geldt van geen enkel ander boek. Met een schrijver die nog in leven is, zou je in gesprek kunnen gaan over zijn boek en hij zou je er verder wegwijs in kunnen maken. Maar met dat de auteur uit beeld is, of dood, houdt dat op. Zo niet met de Bijbel: als we daarin lezen, is de Auteur er altijd bij. En het zou dus wel heel onverstandig zijn om niet naar Hem te luisteren als we Bijbel gaan lezen.

Door of met het Woord

Toch krijg ik wel eens de indruk dat we de Geest als het ware hebben opgesloten in de Bijbel. Dan zeggen we: de Geest werkt door het Woord (in het Latijn: *per verbum*). Het gevaar is daarbij aanwezig dat we denken dat de Geest zich bij voorbaat in het Woord heeft laten vastleggen, zoals de energie in een batterij. Dat kan leiden tot zoiets als Woord-objectivisme. Maar in de gereformeerde traditie is er ook nog een andere uitdrukking die de verbondenheid van Geest en Woord tot uitdrukking brengt: de Geest werkt met het Woord (in het Latijn: *cum verbo*). Dan hebben we er aandacht voor dat de Geest niet in het Woord is opgesloten, maar dat Hij zelfstandig en vrijmachtig zijn gang gaat met het Woord dat Hij heeft geademd.

Ik heb de indruk dat we de ruimte die dit *cum verbo* biedt weer wat moeten leren terugwinnen. Want de Geest is niet opgesloten in de Bijbel, de Geest is rondom het Woord en is op zijn eigen manier werkzaam als gelovige mensen de Bijbel openen om het Woord van Christus te horen. De houding die daarbij past, is de houding van het gebed: biddend luisteren naar wat de Geest wil zeggen, als zijn Woorden open gaan.

In de Geest

Boven dit artikel staat als titel: ‘Lezen in de Geest’. Voor zover ik weet is dat geen bestaande uitdrukking. Het is een variatie op de Bijbelse uitdrukking ‘bidden in de Geest’ die we tegenkomen in Judas vers 20 (‘Maar gij, geliefden, bewaart uzelf in de liefde Gods, door uzelf op te bouwen in uw allerheiligst geloof en door te bidden in de heilige Geest’) en in Efeziërs 6 vers 18 (‘En bidt daarbij met aanhoudend bidden en smeken bij elke gelegenheid in de Geest’). Op die beide plaatsen wordt gesproken over een bidden dat, gezien de toevoeging ‘in de (heilige) Geest’, niet zonder meer hetzelfde kan zijn als ‘gewoon’ bidden. Het gaat om een bidden dat onder leiding van de Geest, waarvoor de bidder zich nadrukkelijk openstelt, een extra intensiteit kent. Een bidden dat nadrukkelijk en heel bewust niet in eigen kracht plaats vindt, maar in de kracht van de Geest. Een bidden dat niet uit gewoonte gebeurt (en over bidden uit gewoonte zijn ook heel veel goede dingen te zeggen!) maar onder de uitdrukkelijke bezieling van de Geest.

Zoiets heb ik nu ook op het oog met de uitdrukking ‘lezen in de Geest’. Ik vermoed dat er veel Bijbellezing plaats vindt waarbij we slechts oppervlakkig of verstandelijk betrokken zijn. We lezen uit gewoonte een Bijbelgedeelte (en daar is dus ook veel goeds over te zeggen, omdat het met trouw heeft te maken) of we laten ons in een meer studieuze omgang met de Bijbel vooral leiden door wat anderen over dat Bijbelgedeelte hebben geschreven (via Bijbelschetsen, commentaren en Bijbelse

dagboeken bijvoorbeeld). Soms denk ik wel eens: is de uitdrukking ‘Woord en Geest’ onder veel christenen niet langzamerhand verworpen tot ‘Woord en Commentaar’?

Intensief

Het ‘lezen in de Geest’ waarover ik hier schrijf, staat voor een intensieve manier van omgaan met de Bijbel, waarin het gebed een cruciale rol speelt (niet alleen vooraf, maar ook gedurende het lezen) en waarin we ons nadrukkelijk open stellen voor de Geest die het Woord van de Schrift ons zo na aan het hart wil leggen dat we er werkelijk door worden geraakt en veranderd.

Blijft veel Bijbel lezen toch niet steken in informatieverwerving en -verwerking? Maar daarvoor is het Woord niet bedoeld. Het Woord van God is ‘het zwaard van de Geest’ (Efeziërs 6:17) en het is ‘levend en krachtig en scherper dan enig tweesnijdend zwaard en het dringt door, zó diep, dat het vaneenscheidt ziel en geest, gewrichten en merg, en het schift overleggingen en gedachten des harten’ (Hebreeë 4:12). Gebeurt dat allemaal wel als we de Schriften openen? Verwachten we het eigenlijk wel, dat we werkelijk in een transformatie-proces terecht komen waarin ons denken en voelen en willen door de aanwezigheid van de Geest krachtig wordt vernieuwd?

Want daar gaat het om. We mogen het werk van de Geest gerust samenvatten met het woord ‘vernieuwen’. Zo kun je het derde gedeelte van de Apostolische Geloofsbelijdenis, dat helemaal gaat over het werk van de Geest, zo samenvatten: de Geest schept een nieuwe gemeenschap (de kerk), een nieuwe relatie tussen God en mens (vergeving van zonden), een nieuw lichaam (opstanding van de doden) en een nieuwe bestaanswijze (het eeuwige leven). Daarom is het Woord van de Geest ook per definitie vernieuwend. ‘Lezen in de Geest’ is een uitdrukking die expliciet aandacht probeert te vragen voor en vorm probeert te geven aan deze diepe werkelijkheid: dat we alleen ‘in de Geest’ onze omgang met het Woord zullen ervaren als het binnengaan in een radicaal proces van vernieuwing. Die vernieuwing bestaat er in dat we steeds meer gaan lijken op Jezus, want op Hem is de Geest gericht. Zoals Jezus zelf ook zegt: ‘Hij zal Mij verheerlijken, want Hij zal het uit het mijne nemen en het u verkondigen’ (Johannes 16:14).

Luther: eenvoudig bidden

Om dit ‘lezen in de Geest’ als biddend omgaan met de Bijbel wat scherper in beeld te krijgen, wil ik aandacht vragen voor iets wat Luther heeft geschreven voor zijn kapper, meester Peter: ‘Een eenvoudige manier om te bidden’. Luther zet, na een enkele inleidende zin, als volgt in:

Ten eerste, wanneer ik voel, dat ik door verplichte bezigheden en gedachten koud ben geworden en geen lust heb om te bidden - het vlees en de duivel willen immers voortdurend het gebed afweren en verhinderen - dan neem ik mijn Psalmboekje, ga mijn kamer binnen of, als dag en tijd daarvoor geschikt zijn, in de kerk onder de mensen, en begin de Tien Geboden, de Geloofsbelijdenis en, naar gelang ik tijd heb, enkele spreken van Christus, van Paulus of uit de Psalmen voor mezelf hardop te zeggen, precies zoals kinderen dat doen.

De ‘grote’ Luther gunt ons hier dus een kijkje in zijn persoonlijke gebedspraktijk, waarin het hardop zeggen van Bijbelwoorden, zoals kleine kinderen dat doen, een heel belangrijk element vormt. De eenvoud en ongeunsteldheid waarmee hij over deze dingen schrijft, is werkelijk hartverwarmend!

De sprekende Geest

Even verderop gaat Luther vertellen dat hij de gewoonte heeft om ook de zes beden van het Onze Vader een voor een hardop te zeggen en er dan over te bidden. Luther gebruikt dus de Bijbelwoorden van het Onze Vader om er al biddend mee om te gaan. Al schrijvend over dit doorbidden van de beden van het Onze Vader vertelt hij dan:

Het komt beslist vaak voor, dat ik me bij een stuk of een bede aan zulke rijke gedachten overgeef, dat ik de andere zes beden laat zitten. En als iemand evenzo zulke rijke, goede

gedachten krijgt, dan moet men de andere beden achterwege laten en deze gedachten ruimte geven en er in stilte naar luisteren en ze beslist niet verhinderen. Want daar predikt de heilige Geest zelf, en één woord van zijn prediking is beter dan duizend van onze gebedswoorden; en zo heb ik ook in een gebed vaak meer geleerd, dan ik uit veel lezen en nadenken had kunnen krijgen.

Wat Luther hier vertelt is niets minder dan dit: dat hij in de biddende omgang met het Woord van God (het Onze Vader, de Tien Geboden etc.) ervaart dat de Geest gaat spreken en hem rijke gedachten geeft. Blijkbaar is de Geest dan aan het uitleggen wat dit Bijbelwoord betekent en hoe het toegepast kan worden in het leven. En wie zou dat ook beter kunnen dan de Auteur van het Woord zelf?

Gebed, meditatie, aanvechting

Het kan geen kwaad om Luther nog wat verder aan het woord te laten, temeer omdat er onder gereformeerde christenen al gauw wat wantrouwend aangekeken kan worden tegen het meditatief omgaan met Gods Woord (want daar gaat het om bij het ‘lezen in de Geest’). Doet het soms ook niet denken aan oosterse meditatiepraktijken waarin de mediterende mens vooral met zichzelf bezig is en met zijn eigen geest? Mij gaat het, in lijn met het spreken over de meditatie in de christelijke en de gereformeerde traditie, uitdrukkelijk om een diep-Geestelijke Bijbellesing waarin we ons vertrouwen helemaal stellen op de Geest van Christus, die de inhoud van het Woord is, namelijk ‘de Geest van wijsheid en verstand, de Geest van raad en sterkte, de Geest van kennis en vreze des HEREN’ (Jesaja 11:2).

Zo schrijft Luther ergens anders over de drieslag ‘gebed, meditatie, aanvechting’ (*oratio, meditatio en tentatio*). Deze drie ziet hij als onmisbaar voor iedere christen. Over het gebed schrijft hij:

In de eerste plaats dient u te weten, dat de heilige Schrift een zodanig boek is, dat alle andere boekenwijsheid tot dwaasheid maakt, omdat niet één ervan het eeuwige leven leert, behalve dit boek. Daarom moet u onvoorwaardelijk uw zinnen en verstand terzijde stellen, want daarmee zal het niet gelukken. Integendeel, met die vermetelheid zult u uzelf uit de hemel in de afgrond van de hel storten, zoals het Lucifer overkwam. Maar kniel in uw kamertje neer en bid met rechte ootmoed en ernst tot God, dat Hij door zijn lieve Zoon zijn heilige Geest wil geven, om u te verlichten, te leiden en inzicht te geven.

Let er dus op dat Luther hier frank en vrij schrijft dat we ‘zinnen en verstand’ terzijde moeten stellen om ons over te geven aan de leiding van de heilige Geest van Gods lieve Zoon. Luther was er dus zeer van doordrongen dat ook onze verstandelijke vermogens volkomen door de zonde zijn aangetast en ons in de steek laten als het aankomt op het kennen van de kracht van Gods Woord. We moeten onze eigen (boeken)wijsheid laten varen en ons overgeven aan de wijsheid van de Geest van Jezus.

Mediteren

Over de meditatie (de aanvechting blijft hier nu buiten beschouwing) schrijft Luther nog het volgende:

In de tweede plaats moet u mediteren, dat wil zeggen niet alleen met het hart, maar ook met de mond sprekend, de woorden van het boek letterlijk telkens maar weer herhalen, lezen en nog weer eens lezen, met een vlijtige opmerkzaamheid en nadenken, over wat de Heilige Geest ermee bedoelt. Pas ervoor op, dat u het niet moe wordt, of dat u denkt, dat u het met tweemaal lezen wel genoeg gelezen, gehoord, gezegd hebt en dan meent dat u het alles wel fundamenteel begrijpt.

Hier wordt opnieuw duidelijk dat het er in het Bijbellesen om gaat de bedoeling van de Geest te begrijpen. Daarbij speelt het bij herhaling hardop spreken van de Schriftwoorden dus een cruciale rol.

Lezen in de Geest

Misschien dat we wel iets terug mogen winnen van de omgang met Gods Woord die hier door Luther wordt beschreven. Het is allemaal zo direct en echt Geestelijk. Laat ik die omgang met de Bijbel daarom ter afsluiting nu zelf in een aantal zinnen mogen karakteriseren. ‘Lezen in de Geest’ is een omgaan met de Bijbel waarin

- de Bijbellezer de Bijbel benadert vanuit de vaste overtuiging dat de Geest zelf door het Woord in zijn leven wil spreken en dat alleen Hij het is, die ons de weg tot de volle waarheid van het Woord wijst (vgl. Johannes 16:13);
- de Bijbellezer allereerst bidder is, in die zin dat hij zich biddend toevertrouwt aan het verlichtende en vernieuwende werk van de heilige Geest, in wiens krachtenveld hij zich begeeft als het Woord open gaat;
- de Bijbellezer de woorden van de Schrift hardop spreekt en ze ook herhaalt zodat ze des te dieper tot zijn hart kunnen doordringen en zijn leven kunnen omvormen;
- de Bijbellezer open staat voor nieuwe en vernieuwende gedachten die herkenbaar zijn als het spreken van de Geest (want in overeenstemming met het geheel van Gods openbaring);
- de Bijbellezer de stilte rond het Woord als ruimte ziet waarin de Geest van het Woord wil spreken tot het hart.

Geestelijke moed

Het bovenstaande verhaal vooronderstelt bij de Bijbellezer de moed om zélf te lezen. Naar mijn indruk is dat de meesten van ons in hoge mate afgeleerd. De constante stroom aan preken, schetsen, commentaren en meditatieve stukje in kerkbladen (om niet meer te noemen) is uiteraard zeer waardevol. Want we moeten niet in ons eentje de volle waarheid willen ontdekken, omdat dat niet kan. Maar deze stroom heeft als gevaar in zich dat gelovige Bijbellezers zich daarvan zo afhankelijk maken, dat ze het niet meer aandurven om zelf, ‘in de Geest’, zich open te stellen voor het krachtige Woord van Christus.

Ik ben me ervan bewust dat onze Bijbellesing ook altijd wordt aangevochten door boze geesten, die ons op verkeerde gedachten willen brengen, die ons willen laten geloven in als halve waarheden verpakte leugens. Niet voor niets staat het ‘bidden in de Geest’ in Efeziërs 6 in de context van de geestelijke strijd. Maar we moeten niet menen dat we dit gevaar kunnen ontwijken door onze toevlucht te nemen tot wat anderen opgeschreven hebben over het Bijbelgedeelte waarmee we bezig gaan. Uiteindelijk is alleen de Geest van Christus zelf volkomen betrouwbaar en de beste Uitlegger van Gods Woord, dat zo krachtig is, en zo machtig, en zo prachtig.

Literatuur

Jos Douma, *Op het spoor van meditatie*. Biddend luisteren naar Gods Woord, Kampen 2002.

Jos Douma, *Jezus ontdekken*. 33dagenboek, Kampen 2004.

W. van ‘t Spijker, *Bidden om te leven*. Geloven in de weg van gebed en meditatie, Kampen 2000.

Preken in een spirituele tijd

Pleidooi voor een spirituele homiletiek

Wat betekent het voor de prediking dat er in de 21^e eeuw een hoofdrol lijkt te zijn weggelegd voor spiritualiteit? Aandacht voor spiritualiteit is een van de belangrijkste trends in onze huidige samenleving. In het in december 2006 verschenen rapport van de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid met de titel ‘Geloven in het publieke domein’ wordt helder gemaakt dat de kerkelijkheid dan mag zijn afgenomen en nog steeds afneemt, maar dat er tegelijk steeds meer ruimte komt voor religie, geloof en spiritualiteit. Daarom heeft mijn bijdrage als titel: ‘Preken in een spirituele tijd.’¹

Spiritualiteit

Een belangrijke vraag is dan wel of het mogelijk is voor christelijke kerken om aansluiting te vinden bij spiritualiteit zoals die zich voordoet in onze maatschappij. Is deze spiritualiteit niet een ondefinieerbaar en eindeloos geschakeerd verschijnsel dat in essentie veelal haaks staat op christelijke spiritualiteit? Jaap Versluis verbindt spiritualiteit vrij direct met irrationaliteit: “Het lijkt erop dat de 21ste veel irrationeler wordt dan de 21ste eeuw.” En hij voert het blad *Happinez* op als illustratie: “Het blad biedt een spiritualiteit van het goede gevoel, niet al te vaag en zweverig, maar wel met een duidelijke boodschap: dat jij gelukkiger wordt en hopelijk de wereld om jou heen ook.” Om niet te verzanden in een theoretische discussie rond de vaagheid en ondefinieerbaarheid van het begrip spiritualiteit en in een voornamelijk waarschuwend betoog, waarin gewezen wordt op de ingrijpende verschillen tussen christelijke spiritualiteit en alle andere vormen van spiritualiteit (waarin zelfverwerkelijking en ervaringsgerichtheid veelal centraal staan), wil ik hier mijn uitgangspunt nemen in het gegeven dat er binnen de christelijke traditie ook altijd al wordt gesproken over spiritualiteit. Sterker nog: in wezen heeft dit begrip christelijke wortels.² Het staat voor leven door de *Spiritus*, de Geest van God en van Jezus. Zo zou ik daarom bij voorbaat (christelijke) spiritualiteit willen definiëren: leven door de Geest van Jezus.

Het is van belang dat christelijke kerken op dit punt zelfbewust zijn: als het gaat om het alomtegenwoordige verlangen naar een betekenisvol en geestelijk leven, een leven van bezinning en verdieping, van verstillen en inspiratie, heeft de gemeente van Christus iets heel eigens te bieden. Zeker, dat eigene zal dikwijls, vanwege de centrale plaats van het kruis in het christelijke geloof, haaks staan op het oorspronkelijke verlangen naar zelfverwerkelijking en oppervlakkig geluk, maar tegelijk ook herkenbaar zijn als een heel unieke manier van geestelijk leven in het spoor van Jezus. In dit verband is het zinvol om het begrip spiritualiteit ook niet al te eenzijdig te verbinden met irrationaliteit. Dat gevaar bestaat en is ook reëel: het begrip spiritualiteit wil in het dagelijkse gebruik ervan vooral stem geven aan de ervaringskant van het leven, aan de diepere dimensie die zo vaak onderbelicht blijft, aan het gegeven dat er nog zo veel meer is dan rationaliteit, aan het religieuze gevoel als dimensie van het menselijke bestaan. Toch is er juist in de studie van de spiritualiteit ook duidelijk aandacht voor de meer inhoudelijke kant van spiritualiteit: het gaat ergens over. Kees Waaijman heeft hierin een belangrijke bijdrage geleverd door in het verschijnsel van de spiritualiteit een vijftal factoren te onderscheiden die constitutief zijn voor spiritualiteit: de grondinspiratie (het gaat in spiritualiteit ergens over, het gaat om Iemand), het zelf (de mens is persoonlijk in spiritualiteit betrokken), de context (spiritualiteit is verweven met de omgeving, de cultuur, de tijdgeest), de inoefening (spiritualiteit vraagt om processen waarin de grondinspiratie

¹ Deze titel is een impliciete verwijzing naar hoofdstuk 14 uit het boek van Stefan Paas, *De werkers van het laatste uur*. De inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente, Zoetermeer 2003, blz. 270-285 met de titel ‘Preken in een missionaire tijd’.

² Jos Douma, *Veni Creator Spiritus*. De meditatie en het preekproces, Kampen 2000, blz. 77-79.

steeds meer en steeds weer wordt eigen gemaakt) en de mystiek (hiermee wordt de kern, het hart van de dynamiek van spiritualiteit aangeduid).³

Zelf ben ik als het gaat om het spreken over spiritualiteit gecharmeerd van de drieslag die door Jurjen Beumer is geïntroduceerd: dogmatiek, mystiek, ethiek.⁴ Deze drieslag verheldert namelijk dat spiritualiteit niet eenzijdig met gevoel en ervaring te maken heeft, maar dat het gaat om een verschijnsel waarin meerdere dimensie op elkaar betrokken worden en met elkaar verweven zijn. De term 'dogmatiek' is daarbij de aanduiding van de inhoudelijke dimensie van christelijke spiritualiteit: de leer van de Bijbel en de kerk, de leer over God, over Christus, over de Geest, over de mens - het doet er allemaal wel degelijk toe als het in de christelijke gemeente gaat over spiritualiteit. Met 'mystiek' wordt de ervaringskern van christelijke spiritualiteit aangeduid: het gaat om vertrouwelijke omgang, vroomheid, innerlijkheid, bevinding, aangeraakt zijn door de Geest van Jezus, ontmoeting, een persoonlijke relatie met een persoonlijke God, een relatie die altijd een geheim in zich bewaart. En met 'ethiek' wordt de dimensie van het dagelijkse leven in beeld gebracht: een leven van gehoorzaamheid, van betrokkenheid bij de samenleving, van verbondenheid met de naaste, want spiritualiteit is nooit levensvreemd en individualistisch. Hierbij is het wel zinvol om te honoreren dat de term spiritualiteit haar glans, kleur en kracht ontleend aan wat er de kern en het hart van vormt: de mystiek, de hartelijke omgang met de Heer, de innerlijke bewogenheid en bevlogenheid als de geestelijke bron voor een spiritueel leven in de kerk en in de samenleving. Juist op dat punt zitten ook de mogelijkheden om als kerk aansluiting te zoeken en te vinden bij de trend van het spirituele verlangen dat de 21ste een eigen kleur zal geven. Waar deze kern onvoldoende verbonden blijft met 'dogmatiek' en 'ethiek' bestaat het gevaar van een onkritische en daardoor onBijbelse aansluiting bij wat zich op het gebied van spiritualiteit voordoet in onze samenleving.

Trendy?

Toch laat zich nog steeds de vraag stellen of een (zoals straks duidelijk wordt: homiletisch) pleidooi voor spiritualiteit niet vooral trendy is. Wordt daarin niet te gemakkelijk en te onkritisch aansluiting gezocht bij een gegeven dat in onze 21ste eeuwse samenleving nu eenmaal voorhanden lijkt te zijn? Achter deze vraag schuilt nog een andere vraag: Hoe moet de christelijke kerk in zijn algemeenheid omgaan met trends in de samenleving? Bestaat niet het gevaar dat de samenleving trendsettend wordt voor de kerk en dat het eigene, het weerbarstige, het tegensprakige van de boodschap van het evangelie onvoldoende stem kan krijgen?

Zelf zoek ik het antwoord in deze richting: de christelijke kerk is in elke tijd opnieuw primair geroepen om zich te concentreren op de boodschap van de Schriften. In die Schriften gaat het om de weg die God gaat met zijn kinderen, een weg die gaat door deze wereld en deze tijd, een weg die voor ons open gaat en zichtbaar wordt in Jezus, de messias. Tegelijk heeft de kerk de roeping om in deze wereld te zijn en steeds weer te zoeken naar de verbinding tussen enerzijds wat zij daar aantreft aan cultuur, tijdgeest en levensgevoel en anderzijds het evangelie van de gekruisigde Heer Jezus. In dat proces speelt de Geest van God een belangrijke rol: hij voedt een door het Woord gevoede gevoeligheid voor wat er gaande is in de samenleving en de betekenis daarvan voor de kerk en haar verkondiging.

Als ik dat vanuit een ander perspectief onder woorden breng, zou ik het graag zo formuleren: trends in de samenleving en de cultuur van onze tijd laten, als we er met door de Geest van het Woord getrainde ogen naar leren kijken, aspecten van het evangelie oplichten die tot dan toe wellicht onderbelicht zijn gebleven. Toegepast op de trend van de spiritualiteit: dat het verschijnsel van spiritualiteit in de pas begonnen 21ste eeuw een hoge vlucht lijkt te nemen, moet de kerken er

³ Zie voor een samenvattende beschrijving: *Veni Creator Spiritus*, blz. 86-88 (hoofdstuk 3 is geheel gewijd aan het thema spiritualiteit: blz.73-100; zie ook: www.josdouma.nl/venicreatorspiritus).

⁴ Jurjen Beumer, *Intimiteit & Solidariteit*. Over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek, Baarn 1993. Zie voor een uitwerking: *Veni Creator Spiritus*, blz. 99-100.

gevoelig voor maken dat hierin een kans ligt om de meer innerlijke dimensie van het evangelie, de ervaringskant van geloven op een nieuwe en tegelijk eigen wijze in de Schriften te zien oplichten. Voor de prediking betekent dit dat predikanten een spirituele antenne leren ontwikkelen bij het lezen, bestuderen en mediteren van de Schriften als het boek waarin ook zo ruimhartig stem wordt gegeven aan het gaan van de weg met de Heer vanuit het hart. Het aandacht hebben voor en stem geven aan deze spirituele (iets specifiekier nog: mystieke) dimensie van Gods openbaring wordt dan wel ingegeven door een dominante trend in onze tijd en cultuur, maar kan tegelijk ontvangen worden als een vernieuwend inzicht van de Geest van God die onze harten en ogen opent voor de diepe (maar zo vaak vervormde) verlangens naar een innerlijk leven waarin heelheid, vrede en rust een centrale rol spelen.

Passie voor preken

In dit verband is het interessant dat in de visie van waaruit Passie voor Preken werkt de spirituele component ook al een heel eigen rol speelt (waarmee de ‘trendgevoeligheid’ van de beweging Passie voor Preken dus ook zichtbaar wordt: deze tijd vraagt in het bijzonder om een prediking die ook als ‘spiritueel’ kan worden gekenmerkt). De visie is als volgt onder woorden gebracht:

We staan voor preken:

1. *dichtbij het Woord*: een heldere boodschap vanuit de Schrift voor het dagelijks leven;
2. *dichtbij de hoorder*: een preekstijl die de hoorder boeit en meeneemt door dit Bijbelgedeelte;
3. *dichtbij jezelf*: laat dat wat je verkondigt eerst zo door je heen gaan dat het een spreken van hart tot hart wordt.

Daarbij speelt een vierde element een rol dat de andere drie elementen als ‘zout’ doortrekt:

4. *vol Geest en kracht*: overtuigd van de boodschap, bewogen met je hoorders en gedragen door Gods Geest spreek je als een bewogen getuige.

In dit vierde element, dat dus de andere drie elementen doortrekt en ondersteunt, wordt stem gegeven aan de dimensie van de spiritualiteit. Als ik daar nu nog wat meer met eigen woorden uitdrukking aan geef, dan zou ik het zo willen zeggen: het gaat in de prediking om Geest en kracht, om geestelijke leven en krachtig leven, vanuit een door God gegeven bewogenheid en met een door de Geest gewekt verlangen om te getuigen van het leven dat gevonden wordt in Jezus Christus, die ons in de Schriften tegemoet komt.

Dit vooronderstelt bij de predikant dus een spiritueel leven en bij de hoorders een verlangen om ook langs die weg geraakt te worden met het evangelie van het nieuwe leven, het leven door de Geest van Jezus in een vaak weerbarstige, overvolle, oppervlakkige en overspannen werkelijkheid.

Naar een spirituele homiletiek

Op basis van het voorgaande wil ik een homiletisch pleidooi voeren voor spiritualiteit. Want het is mogelijk (de Schriften geven er alle ruimte voor) en nodig (mee vanwege spiritualiteit als prominente trend in de 21ste eeuw) om de spirituele dimensie van de prediking in de gemeente van Christus gestalte te geven. Graag geef ik daarom enkele aanzetten voor wat ik noem een spirituele homiletiek (preekkunde). Daarmee bedoel ik een homiletiek die structureel aandacht besteedt aan de spiritualiteit van de predikant en aan de spirituele dimensie van de prediking. Spiritualiteit omschrijf ik daarbij als: leven door de Geest van Jezus. En prediking als het Woordgebeuren waarin mensen van Godswege worden aangesproken om zich (opnieuw) te laten meenemen in een proces dat door Paulus wordt aangeduid als het ‘gestalte krijgen van Christus in ons’ (Gal. 4:19).

Een spirituele predikant

In een spirituele homiletiek is er veel aandacht voor de persoon van de predikant. Hij of zij is geroepen om door de Geest bewogen het Woord te nemen. Dat vraagt van de predikant een

spiritueel leven. Dat is vergelijkbaar met wat Wim Dekker in zijn hoofdstuk in dit boekje sensitief leven noemt: ‘Sensitief leven is een voortdurende oefening in het aanvoelen van innerlijke motieven en verlangens achter bepaalde handelingen, het zoeken naar innerlijke drijfveren waarom de trends zich ontwikkelen zoals ze zich ontwikkelen en steeds daarbij de vraag stellen, waarom dit jezelf raakt of niet.’ Ik zou spiritueel leven een bijzondere vorm van dit sensitieve leven willen noemen: een voortdurende oefening in het aanvoelen en ondergaan van het waaien van de Geest door deze wereld en door mensenlevens (ook het leven van de predikant zelf), een voortdurende oefening om het leven van Christus te zien en te ervaren en ook te doorgronden waar het gebrek aan dat leven zichtbaar en ervaarbaar wordt in de menselijke gebrokenheid en kwetsbaarheid, waarbij ik het ‘leven van Christus’ opvat in de betekenis van het woord van Jezus: ‘Ik ben gekomen om hun het leven te geven in al zijn volheid’ (Joh. 10:10).

Dit spirituele leven zal vaak gestalte krijgen in geestelijke oefeningen als stilte en meditatie. Waar zowel Henk Bakker als Wim Dekker in hun bijdragen pleiten voor zorgvuldige studie van tekst en context (een pleidooi dat ik van harte ondersteun, mee vanwege die andere trend die zichtbaar is onder christenen: er is weer meer behoefte aan inhoudelijke verdieping), wil ik hier aanvullend aandacht vragen voor een meer meditatieve, gevoelsmatige en associatieve omgang met de Schriften waardoor de Geest van Christus ons wil aanspreken en aanraken. Ik geloof dat predikanten op dit gebied nog veel kunnen leren: meditatief Bijbellezen, ook en vooral in het kader van de preekvoorbereiding. Het gaat dan om het zoeken naar wat de Geest van Jezus door het Woord heen wil zeggen doen in het eigen leven van de predikant en in het leven van de hoorders.⁵ Een spirituele predikant zal ook met meer dan gewone interesse aandacht besteden aan allerlei spirituele vormen en uitingen die we in onze cultuur tegenkomen. Er is op straat, in de media, in boeken en in de levens van mensen die we tegenkomen zoveel spiritueel verlangen, zoveel zoeken naar een verdieping en verinnerlijking van het dagelijkse leven, zoveel vindingrijkheid in het vormgeven van spirituele rituelen waarin een spirituele predikant aanwijzingen kan vinden voor wat mensen drijft.⁶ De grote uitdaging is dan om diep en lang na te denken over de vraag hoe het evangelie op dat alles kan inspelen en ook hoe tegendraads en volkomen alternatief dat evangelie van Christus kan zijn.

Een spirituele prediking

Een prediking die vooral bezig is het uitleggen en toelichten van teksten uit een ver verleden is een a-spirituele prediking. Spirituele prediking is een prediking die, op basis van en geïnspireerd door de Schriften, steeds weer tastbaar en ervaarbaar laat zijn dat we hier in aanraking komen met het leven van de Geest van Jezus. Spirituele prediking is allereerst een verkondiging waarin het Woord gebeurt: er vindt aanspraak plaats, er wordt werkelijk contact gemaakt tussen het leven van mensen hier en nu en het goddelijke leven van Christus dat door middel van het Woord op ons afkomt. Spirituele prediking is een prediking waarin ook de verwondering en de stilte stem krijgen en waar het gevaar van woorden, steeds maar weer woorden en nog meer woorden wordt onderkend. Het is een prediking die mensen helpt om weer contact te maken met wat er in hen is aan verlangens, aan gedachten, aan gevoelens, aan pijn vanwege de faal-ervaringen op de weg met God. In die prediking spelen Bijbelse personen als identificatiefiguren een cruciale rol (Henk Bakker en Wim Dekker wijzen hier ook krachtig op): de Geest is met hen een weg gegaan die zo vaak herkenbaar is tot op ons eigen leven.

Spirituele prediking is ook prediking die de hoorders steeds opnieuw Jezus wil laten zien en hen in aanraking wil brengen met het eeuwige leven dat in hem is en dat ons deel wordt als we in hem

⁵ Meer over meditatie en over de inoefening van spiritualiteit: Jos Douma, *Veni Creator Spiritus*; Gideon van Dam, *Dichterbij het Onuitsprekelijke*. Over geestelijke begeleiding voor en door pastores, Baarn 2003 (in het bijzonder hoofdstuk 5 ‘Spiritualiteit en inoefening’); Kick Bras, *VACARE - De grondhouding van de pastor*, in: Kitty Bouwman en Kick Bras (redactie), *Werken met spiritualiteit*, Baarn 2001, blz. 67-76.

⁶ Heel boeiend is in dit verband het ook door Jaap Versluis genoemde boek: Adjiedj Bakas en Minne Buwalda, *De toekomst van God*. Europese reli-trends, Schiedam 2006.

geloven en in hem blijven. Spirituele prediking gaat over het leven: het leven in overvloed, dat tegelijk zo gekwetst is en zo kwetsbaar blijft, het leven dat geestelijk is omdat het ons verbindt met de God van het Woord en met de Geest van leven en met de Zoon van Gods liefde.

Spirituele prediking is een prediking die mensen inleidt en inwijdt in het goddelijke mysterie van Christus, een prediking die de weg wijst door het leven van elke dag, een prediking die uit is op veranderingsprocessen waarin het beeld van God weer meer zichtbaar wordt in mensenlevens omdat Christus daarin gestalte krijgt. Ja, spirituele prediking is die prediking waarin door de kracht van de Geest Christus gezicht krijgt en waarin we door Hem worden aangekeken vol liefde en ontferming, vol gezag en autoriteit, vol barmhartigheid en kwetsbaarheid.

Spirituele prediking is prediking waarin gesproken wordt van hart tot hart, van het hart van God door het hart van de prediker naar het hart van de hoorders. Het is een Geestvervuld gebeuren dat wordt gekenmerkt door wat de Schriften de vrucht van de Geest noemen: 'liefde, vreugde en vrede, geduld, vriendelijkheid en goedheid, geloof, zachtmoedigheid en zelfbeheersing' (Gal. 5:22).

Spirituele prediking is vrucht van de Geest. En zo, als vrucht van de Geest, die tot bloei komt in een langdurig groeiproces waarin steeds weer door Jezus tegen ons wordt gezegd: 'Blijf in mij dan blijf ik in jullie' (Joh. 15:4) - alleen zó is deze prediking tot geestelijke zegen voor iedere hoorder die verlangt naar een waarlijk spiritueel leven, kwetsbaar en krachtig tegelijk.

Waarlijk, mijn ziel...

Een spiritueel verhaal over de ziel van de prediker

*Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God,
Want van Hem is mijn verwachting.*

Aan deze woorden uit Psalm 62 ontleen ik de titel van mijn verhaal. De woorden brengen me weer in contact met een geestelijke oefening die ik veelvuldig in de praktijk heb gebracht sinds de tijd dat ik studeerde in Kampen en veel bezig was met het thema spiritualiteit. Ik heb toen een eigen geestelijke oefening ontworpen, waarmee ik de werkdag begon. Die geestelijke oefening, die ik vaak deed op een meditatiekrukje, in het ritme van de ademhaling, werd gekleurd door de volgende woorden:

*Here Jezus Christus, Zoon van God,
ontferm U over mij. (3x)*

*Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God,
want van Hem is mijn verwachting. (2x)*

*Veni, creator Spiritus
mentes tuorum visita,
imple superna gratia,
quae tu creasti pectora.*

*Kom Schepper, Geest, daal tot mij neer,
houd Gij bij mij uw intocht, Heer;
vervul mijn hart dat U verbeidt,
met hemelse barmhartigheid.*

Ik moet eerlijk zeggen dat deze geestelijke oefening om in de stilte vanuit mijn ziel contact te maken met de Heer in de loop van de jaren wel onder druk is komen te staan. Ik vind het moeilijk om er in de hectiek van het predikantsleven voldoende ruimte voor te maken. In elk geval vond ik, terwijl ik me afvroeg waarover ik vandaag wilde spreken, in deze geestelijke oefening het antwoord. Ik wil het hebben over de ziel. Over mijn ziel. Over jouw ziel.

*Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God,
want van Hem is mijn verwachting.*

Twee weken geleden sprak ik hierover met de Vader Abt van de trappistenabdij Koningshoeven in Berkel-Enschot.¹ Ik bracht een etmaal door in het midden van de zestien broeders die daar gemeenschappelijk leven volgens de regel van Benedictus. In een gesprek met de Vader Abt, Dom Barnardus (overigens een leeftijdgenoot, hij is net als ik geboren in 1968) hadden we het even over 'Passie voor Preken' en de Jubileumconferentie die zou gaan over het thema 'Er preekt een echt mens', en dat ik wilde spreken over de ziel – en toen gaf Dom Bernardus aan dat een heel belangrijke opdracht voor de Vader Abt van het klooster deze is, volgens de regel van Benedictus:

¹ In 2006 verscheen ter gelegenheid van het 125 jarig jubileum van Abdij Koningshoeven het boek: *Goudzoekers*. Portretten uit Abdij Koningshoeven (uitgeverij Skandalon). Meer over de Abdij op www.koningshoeven.nl.

zorgen voor zijn eigen ziel. In hoofdstuk 2 van de regel is het als volgt verwoord: “De abt wete dus, dat wie de leiding van zielen op zich neemt, zich klaar moet maken om rekenschap te geven. Daarom moet hij ervan overtuigd zijn, dat hij op de dag van het oordeel over evenveel zielen aan de Heer rekenschap zal moeten geven als hij broeders onder zijn hoede weet, en natuurlijk komt daar zijn eigen ziel nog bij.”

De voorganger van Dom Bernardus, broeder Korneel, die na 15 jaar abt te zijn geweest van Koningshoeven nu weer monnik is, zegt er in een van de door Leo Fijen gemaakte kloosterafleveringen van KRO's Kruispunt dit over: “Ik doe nu allemaal dingen (het gastenhuis, de tuin, de bibliotheek) en tegelijk voel ik dat er een gat onder blijft, het gevoel: ik moet eigenlijk iets anders doen. En ik denk dat dat gat, die leegte daaronder, dat dat misschien de zorg voor mijn eigen ziel is, om het met de regel van Benedictus te zeggen. Dat ik ook iemand ben, nog van waarde ben, als ik niet functioneer naar anderen toe. Benedictus zegt in de regel: de abt moet voor dit en dat en dat allemaal zorgen, maar hij mag niet vergeten de zorg voor zijn eigen ziel. En in zo'n functie vergeet je eigenlijk altijd de zorg voor je eigen ziel.”

Ik zou dit spoor nog wel wat verder willen trekken en spreken over de vergelijking tussen de Vader Abt die verantwoordelijkheid draagt voor de broeders van de abdij en over wat dat van hem vraagt, en de predikant die verantwoordelijkheid draagt voor zijn of haar gemeente. Ik zou dan spreken over de predikant als vader, of de predikant als moeder. En dat zou dimensies openen waarvan ik denk dat ze vaak verborgen blijven, gesloten, we komen er niet bij. Predikanten zoeken vandaag de dag hun identiteit toch eerder in het Schriftgeleerde-zijn, coach-zijn, leider-zijn, manager-zijn, toeruster-zijn, inspirator-zijn, dan in het vaderschap of het moederschap (en dan gaat het me om de metaforische betekenis van die aanduidingen).

Maar ik kies er nu voor om het verder te hebben over de ziel, en de zorg voor de eigen ziel en herneem weer even dat citaat uit Psalm 62:

*Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God,
want van Hem is mijn verwachting*

Toen Dietrich Bonhoeffer nog maar 22 jaar oud was, preekte hij in zijn periode in Barcelona (1928-1929) een keer over die Psalm. Een citaat uit de preek²: “Dat woordje ‘ziel’ klinkt zo vreemd temidden van de verwarring en het geschreeuw van de stemmen die zichzelf aanprijzen. Het heeft een zo rustige en stille klank, dat het nauwelijks meer uitkomt boven het razen en woeden in ons innerlijk. Maar het heeft een klank van grote verantwoordelijkheid en ernst: jij, mens, hebt een ziel. Let op dat je die niet verliest, dat je niet op een dag ontwaakt uit het gewoel van het leven - zowel beroepsmatig als privé - en ziet dat je van binnen hol bent geworden, een speelbal van gebeurtenissen, een blad waarmee de wind speelt, en dat uiteindelijk verwaait; dat je geen ziel hebt. Mens, let op je ziel!”

Die oproep van Bonhoeffer, die in wezen niet anders is dan de oproep van Benedictus, willen we op ons in laten werken door nu speciaal bij dat woordje ‘ziel’ stil te staan. Wat is dat: de ziel? Wat bedoelen we als we zeggen dat we iets met hart en ziel doen? Als we zeggen dat we zielsgelukkig zijn? Als we spreken over balsem voor de ziel? Als we met het oog op de prediking en de prediker daarover nadenken, ligt er niets meer voor de hand dan onze inzet te nemen bij de Schriften. Daar wordt veelvuldig gesproken over de ziel, over de *nefesj*, over de *psuchè*.

² De preek ‘Mut zur Stille’ is te vinden in: Dietrich Bonhoeffer, *Predigten – Auslegungen – Meditationen 1925-1945*, Erster Band: 1925-1935 (Chr. Kaiser München 1984), 157-165. In vertaling is de preek te vinden in: Dietrich Bonhoeffer, *Mijn ziel keert zich stil tot God*. Meditaties bij de Psalmen (Ten Have Baarn 2002).

Kees Waaijman, hoogleraar in de spiritualiteit, verbonden aan het Titus Brandsma Instituut in Nijmegen, heeft in zijn boek *Spiritualiteit. Vormen, grondslagen, methoden*³ een boeiende passage geschreven over de ziel, waaraan ik voor het nu volgende veel ontleen. En ik probeer de inzichten meteen ook door te vertalen naar de persoon van de prediker, die mens die echt is, of niet.

In de definitie van Waaijman gaat het in spiritualiteit om het godmenselijke betrekkingen gebeuren onder het gezichtspunt van de omvorming. Oftewel: het gaat in spiritualiteit om de betrokkenheid van God en de mens op elkaar en wat daarin gebeurt. Bij het beschrijven van de menselijke pool kiest Waaijman dan het begrip ziel als kernbegrip, omdat in de geschiedenis van de spiritualiteit de mens binnen het godmenselijke betrekkingen gebeuren bij voorkeur daarmee werd aangeduid. Samenvattend schrijft hij: “De ziel, verstaan vanuit de Bijbels georiënteerde tradities, is een veelzijdig gegeven: een uitgespaarde ruimte, die zich kan openen, maar tegelijk heeft zij de mogelijkheid zich te sluiten; bron van leven, maar met het vermogen vast te lopen in zichzelf; overgave in liefde, maar ook in staat om iemands leven op te vreten; zij kan met de persoonskern in vrede samenleven, maar ook depressief op het ik drukken; zij kan in zichzelf keren en buiten zichzelf zijn.”⁴

Dat zijn allemaal werkelijkheden die we kennen en die te maken hebben met de ziel. Maar hebben we contact met onze ziel als we preken voorbereiden en als we preken? Hebben we – om Bonhoeffers vraag nog een keer te stellen – hebben we nog een ziel? Juist om die vraag te beantwoorden is het nodig, maar ook heel boeiend, om te ontdekken wat de ziel nu eigenlijk is volgens de Schriften. Waaijman beschrijft zeven dimensies⁵:

1. De ziel als kwetsbare binnenruimte
2. De ziel in haar behoefte en gevoeligheid
3. De ziel als levenskern
4. De ziel als de persoonskern
5. De ziel in haar beweeglijkheid
6. De ziel als het vermogen om naar de ander te gaan en bij de ander te zijn
7. De ziel als het vermogen zich te geven voor de ander

Ik werk dat nu wat uit en waarschuw alvast voor het wat eigenzinnige taal-eigen van Waaijman. Maar ik wil dat eigenzinnige taal-eigen opvatten als een nieuwe taal die hij ons aanreikt om te spreken over de ziel waar we zo moeilijk contact mee krijgen.

1. De ziel als kwetsbare binnenruimte

De ziel dat is onze binnenruimte die wordt uitgespaard ten opzichte van het omringende, de binnenruimte die zich aftekent tegenover de sociale omgeving. Het is de eigen naam, de eigen identiteit. Dit eigene kan bedreigd worden van buitenaf door verdrukking, beknotting en door het kwaad. De binnenruimte van de ziel wordt dan nauw, gekwetst. De ziel is de inwendige ziel. Maar als we die inwendige ziel willen beschermen met allerlei beschermende maatregelen, dan lopen we de kans onze ziel te verliezen, of liever: onze ziel te gaan vereenzelvigen met haar omheinende functie.

- Heb ik als prediker, als mens, contact met de kwetsbare binnenruimte? Ken ik deze binnenruimte eigenlijk wel? Of heb ik er in de loop van mijn leven muren omheen geplaatst om mezelf te beschermen?

³ Kees Waaijman, *Spiritualiteit. Vormen – grondslagen – methoden* (Kok Kampen 2000).

⁴ Waaijman, *Spiritualiteit*, 434.

⁵ Waaijman, *Spiritualiteit*, 434-444.

2. De ziel in haar behoeftigheid en gevoeligheid

De binnenruimte van de ziel is leeg en vraagt erom gevuld te worden. Dat is haar behoeftigheid. Ziel is de holle leegte die gevoeld wordt als je honger hebt of als je dorst hebt. Tegelijk staat ziel voor het gevoelige leven, voor alles wat er aan gevoelens in mij kan zijn, vaak ook lijfelijk ervaarbaar: angst, ontzetting, vertedering, bewogenheid, ontroering.

- Ken ik als prediker, als mens, mijn diepste behoeften, mijn leegheid? Durf ik mijn gevoelens te ervaren, al die gevoelens waar de Psalmen zo vol van zijn? Of heb ik alleen een mening over die gevoelens in de Psalmen?

3. De ziel als levenskern

Leven verwoordt een kernelement in het Bijbelse *nefesj*. Het staat voor: kiemkracht, groei, spontaniteit. Zo heeft *nefesj* ook te maken met adem en met de ademhaling, met mijn bloed als de zetel van het leven. Deze levenskern, die de ziel is, staat bloot aan drie soorten vernietiging: ontbinding, verslinding, verdwijning.

- Voel ik als prediker, als mens, deze levenskern in mijn binnenste? Of ben ik murw geslagen, is mijn ziel weggesijpeld onder de druk van alles wat ik moet doen en waar ik aan moet voldoen?

4. De ziel als de persoonskern

Waaïjman geeft heel zorgvuldig aan dat van de 754 keer dat *nefesj* voorkomt in de Schriften, het 455 keer een suffix van de eerste, tweede of derde persoon bij zich heeft: mijn ziel, jouw ziel, zijn ziel. Er is dus een hechte relatie tussen de ziel en de persoonskern: het ik en mijn ziel horen bij elkaar, en ik kan mijn ziel aanspreken. Hier haalt Waaïjman ook Psalm 62 vers 2 aan, naast Psalm 42 vers 6 ('Wat ben je bedroefd, mijn ziel, en onrustig in mij. Vestig je hoop op God') en Psalm 103:1-2 ('Prijs de HEER, mijn ziel, prijs, mijn hart, zijn heilige naam. Prijs de HEER, mijn ziel, vergeet niet één van zijn weldaden').

- Zorg ik als prediker, als mens, voor mijn ziel zoals ik voor mijn lichaam zorg (of doe ik dat laatste misschien ook niet)? Spreek ik zelf mijn ziel aan? Laat ik mijn ziel door anderen aanpreken? Heb ik wel contact met mezelf?

5. De ziel in haar beweeglijkheid

De *nefesj* staat vaak parallel met de *roeach* en heeft zo ook de betekeniscomponent van beweging, beweeglijkheid. Deze beweging kan alle kanten opgaan: opwaarts, neerwaarts, voorwaarts en zijwaarts. Daarbij is de beweging vaak dubbelzinnig. Als een ziel neerwaarts gaat, kan dat zowel nederigheid als depressiviteit betekenen. Als de ziel opwaarts gaat, kan dat zowel op gebed als op hoogmoed duiden. Een zijwaarts gaande ziel is enerzijds uiting van het zoeken van vrijheid en ruimte en anderzijds van de wijdte van de hebzucht. En de ziel kan ook voorwaarts worden gedreven, zowel door de liefde als ook door moordzucht.

- Zie ik als prediker, als mens, deze bewegingen van mijn ziel? Herken ik dat mijn opwaarts gaande ziel zowel hoogmoed als gebed tot uitdrukking brengen? Ben ik überhaupt vertrouwd met de dynamische bewegingen van de ziel of zit ik vast in onbeweeglijkheid?

6. De ziel als het vermogen om naar de ander te gaan en bij de ander te zijn

De ziel gaat het liefste uit naar degene die door de ziel wordt bemind. In het Hooglied is dat de geliefde, de zielsbeminde. Het meest van alles zoekt de ziel God. Psalm 63 vers 2: 'God, u bent mijn God, u zoek ik, naar u smacht mijn ziel, naar u hunkert mijn lichaam in een dor en dorstig land, zonder water.' Het zijn bij de ander wordt in de Schrift gemeenschap genoemd, of 'voeling' zoals Waaïjman het verwoordt. Het is zielsverknochtheid aan de ander. Het levenscentrum van de ziel verschuift naar de ander, naar de jij, naar de U.

- Herken ik als prediker, als mens, dit uitgaan van mijn ziel naar de ander, dit vermogen en verlangen om verbondenheid te ervaren? Of is mijn ziel zo gekwetst, zo afgestompt door negatieve ervaringen dat er geen 'voeling' meer kan ontstaan met de ander, met God?

7. De ziel als het vermogen zich te geven voor de ander

Je leven geven dat is je ziel geven. Jezus kwam om zijn ziel te geven, zijn leven, zijn *psuchè*, als een losprijs voor velen (Matteüs 20:28). Hij is de goede herder die zijn leven, zijn ziel inzet voor zijn schapen (Johannes 10:11,15). Ziel is daarmee het vermogen om zichzelf te verloochenen, zichzelf op te offeren en om juist langs die weg de ziel te redden.

- Wil ik als prediker, als mens, deze zichzelf gevende en zichzelf opofferende dimensie van de ziel aanspreken en de ruimte geven? Of sluit ik me op in mijzelf? Is ziel vooral ego geworden?

Als we zo de verschillende betekenisdimensies van het Bijbelse zielsbegrip op ons in laten werken, beginnen we misschien aan te voelen wat dat is: ziel. En kunnen we misschien weer een eerste stap zetten op het pad van het contact maken met onze ziel, op weg naar bezielde en bezielende prediking.

Subjectief?

Wat ik met heel dit verhaal over de ziel maar wil zeggen, is dit: het is niet eenvoudig om met droge ogen te horen beweren dat we maar niet al te veel aandacht aan de persoon van de predikant moeten besteden, omdat dat gevaarlijk zou zijn, omdat dat subjectief zou zijn, omdat dat bij de gemeente zou leiden tot ongezonde afhankelijkheid van charismatische persoonlijkheden die de heilige Geest voor de voeten lopen.

Ik geef toe dat de aandacht die aan de persoon van de predikant wordt gegeven gekleurd kan zijn door een te eenzijdig communicatief of psychologisch perspectief. Maar zouden we niet ook de vraag moeten durven stellen of de vrome bezorgdheid die de aandacht voor de persoon van de predikant her en der teweeg lijkt te brengen niet een subtiele (eventueel zelfs: een sublieme) manier is om ons onvermogen te verhullen om contact te maken met onze ziel?

En nogmaals: we hebben het hier over een Bijbels gegeven, over de ziel, die aangesproken moet worden, over de ziel als het leven dat God in ons geplant heeft en dat zo gemakkelijk een stille dood kan sterven als we er geen aandacht aan geven. Want wat je geen aandacht geeft, gaat dood, sijpelt weg, verdampt, verbleekt. Wie geen ziel meer heeft kan niet bezielde preken en ook niet bezielend preken.

Wat is de ziel? Dat is nog een redelijk veilige vraag. Hoe krijgen we contact met de ziel? Ook nog redelijk veilig. Hoe krijg ik weer contact met mijn ziel? Die vraag doet ertoe. Want we kunnen ons als predikanten zo gemakkelijk verschuilen achter onze kloppende preekopvattingen, achter onze boeiende homiletische discussies en referaten, achter onze exegetische vondsten, achter ons authentieke charisma, achter onze dogmatische correctheid, achter onze stoere liefde voor de traditie, achter onze even stoere hang naar evangelische ervaring. Het kunnen even zovele vluchtwegen zijn waarlangs we wegrennen van onze ziel. Maar dan komt dat ongemakkelijke Bijbelwoord ons leven binnen:

*Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God,
want van Hem is mijn verwachting*

We worden geroepen om onze ziel aan te spreken, te communiceren met onze ziel, want pas als we communiceren met onze ziel, als we geleerd hebben contact te maken met onze ziel (die kwetsbare binnenruimte, die levenskern, dat vermogen om bij de ander te zijn, om mij aan de ander te geven), zullen we in staat zijn om te communiceren vanuit onze ziel. Pas als we zorgen voor onze eigen ziel, zullen we kunnen arbeiden aan andermans ziel.⁶

⁶ Wim Dekker, 'De Bijbel en de trends. Preken uit twee bronnen?' in: Wim Dekker en Jos Douma (red.), *Dichtbij de hoorder. Prediking en trends* (Kok 2007), schrijft: 'Hoe komen we tot een prediking, die voluit Bijbels is, die een mens kan ervaren als arbeid aan zijn ziel, maar die tegelijk voluit eigentijds is, met oog voor trends, ook maatschappelijke en politieke trends?' (cursivering van mij, jrd).

Dat heeft dus allemaal maar weinig te maken met postmoderne, ervaringsgerichte eisen rond communicatieve vaardigheden, relationele bekwaamheden en emotionele competenties. Dat heeft alles te maken met die eenvoudige Bijbelse realiteit dat we een ziel hebben, en dat je die ziel kunt verliezen, dat je die ziel kunt verkopen, dat je die ziel kunt verwaarlozen en dat je juist vanwege die vreselijke mogelijkheden zorg en aandacht moet besteden aan die ziel.

Contact met de ziel

Maar hoe krijg ik contact met mijn ziel? En als ik dat contact met mijn ziel weer heb gevonden, wat betekent dat dan eigenlijk voor mijn prediking? Op dit punt heb ik zelf veel geleerd van Larry Crabb, een man die een groot deel van zijn leven als psycholoog heeft gewerkt maar zich nu helemaal geeft aan de thema's spirituele begeleiding en verbondenheid. Voor wie graag verder wil komen in het contact krijgen met de eigen ziel en het communiceren vanuit de ziel wil ik twee boeken noemen die ik van harte zou willen aanbevelen.

Het eerste boek dat ik noem heeft als titel: 'Ik zeg PAPA. Over vertrouwelijk en persoonlijk gebed.' Daarin introduceert Crabb wat hij noemt 'relationeel bidden'. Hij omschrijft zijn eigen totdat hij ontdekte wat relationeel bidden was als volgt: 'Saai, slechts intens in crisissituaties, meer vragend dan relationeel, meestal verwarrend of wantrouwig, zo nu en dan zinvol en gepassioneerd, maar doorgaans een levenloze routine.'⁷

In zijn boek legt hij een viertal stappen uit waarvan ik er één naar voren wil halen, maar niet dan nadat ik duidelijk heb gemaakt dat het Crabbs bedoeling niet is om een formule of een techniek aan te reiken: 'Wat ik u wil laten zien, is een manier om naar God toe te komen. Een manier die hem verheugt en die ons verandert. Het is een manier van bidden die ons met Hem verenigt, zodat wij niet langer leven, maar Christus dóór ons.'⁸

PAPA is bij Crabb een acroniem en staat voor: Presentatie, Aandacht, Puurheid, Aankomst. Het gaat mij nu om de eerste stap, omdat die ons helpt om contact te krijgen met onze ziel. Crabb gebruikt in dat verband een beeld, dat van de rode stip. 'Ga staan op je rode stip', zo luidt de eerste stap in het PAPA-gebed. De rode stip is in Amerika op stadsplattegronden de aanduiding voor de plaats waar je je op dat moment bevindt. Gaan staan op je rode stip betekent dat je in je gebed eerst tegen God zegt: 'Heer, hier bevind ik mij.' En de korte handreiking die Crabb geeft luidt zo: 'Stel uzelf voor God zonder pretenties, wees in de relatie een echt mens. Vertel Hem alles wat er in u omgaat, voorzover u daar vat op hebt.'⁹

Als je contact wilt maken met je ziel, dan is het belangrijk om op je rode stip te gaan staan, om te voelen, te proeven, te ontdekken wat er zich afspeelt in die kwetsbare binnenruimte aan teleurstelling en vreugde, aan aanvechting en woede, aan onrust en verwarring, aan agressie en verlangen.

Recht uit de ziel

Het tweede boek van Larry Crabb dat ik noem heeft als titel: 'Recht uit de ziel. Communicatie zoals God het bedoeld heeft.'¹⁰ Ik wil hier nu kort over zijn, maar dit boek kan ons als predikers helpen om na te denken over de taal van onze preken. Wat zou het geweldig zijn als in onze zondagse diensten de taal van de ziel werd gesproken. Niet de taal van de ratio, van de moraal, van de uitleg, van het appèl, van de helderheid, van de voorspelbaarheid, van de betweterigheid, van de superioriteit. Maar de taal die geboren wordt in onze kwetsbare binnenruimte, waar de Geest aan het werk is, waar de vrede van Christus steeds meer voet aan de grond krijgt.

⁷ Larry Crabb, *Ik zeg PAPA. Over vertrouwelijk en persoonlijk gebed* (Medema 2006), 26. De oorspronkelijke Engelstalig titel luidt: *The PAPA Prayer. The prayer you've never prayed.*

⁸ Crabb, *Ik zeg PAPA*, 30.

⁹ Crabb, *Ik zeg PAPA*, 31.

¹⁰ Larry Crabb, *Ik zeg PAPA. Communicatie zoals God het bedoeld heeft* (Medema 2005). De oorspronkelijke Engelstalig titel luidt zo: *SoulTalk. The language God longs for us to speak.*

Crabbs inzichten zijn allereerst bedoeld voor het pastoraat, maar ze zijn zonder moeite door te vertalen naar de homiletiek. Een citaat, waarin ook zijn heilige ongenoegen ('holy discontent') woorden krijgt: 'Wij gebruiken zelden woorden die laten zien wie wij werkelijk zijn achter de façade van onze voorwendsels, standpunten en politieke correctheid en die ons verbonden met een andere levende ziel. *Maar zelden horen wij woorden die onze ziel met de ziel van een ander mens verbinden en vervolgens beide zielen samen met God.* Veel kerken, gelukkig niet alle, maar wel te veel, zijn net zo gevaarlijk geworden voor de gezondheid van onze ziel als sekswinkels. Mensen verlaten ze ofwel oppervlakkig geprikkeld, of totaal verdoofd. Godsdienstige evenementen hebben soms net zo weinig met het werkelijke leven te maken als cocktailparty's in een sociëteit. "Zo, dus jij hebt je huis net opnieuw ingericht? Wat leuk. Vertel eens." Of: "Wat een geweldige preek, hè. Die illustraties, de verhalen – die hebben me diep geraakt."¹¹

De taal van de ziel: het is kwetsbare taal, krachtige taal die in zwakheid wordt geboren, de taal van de echtheid, van de menselijkheid waardoorheen de adem van God voelbaar wordt, het is de taal van het verlangen om God te kennen en Hem boven alles te beminnen, het is de taal van werkelijke verbondenheid, bevrijdend en genezend als de taal van Jezus, de taal van Gods Vaderhart. Het is de taal die geboren wordt uit het 'Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God' en die door de Geest uitmond in het 'Prijs de HEER, mijn ziel, vergeet niet één van zijn weldaden.' Wat zou er gebeuren als die taal overvloedig werd gesproken in onze kerken en als die taal werd verstaan door de hoorders?

Geestelijke oefeningen

Ik wil eindigen met te wijzen op het belang van geestelijke oefeningen voor de predikant die recht uit de ziel wil preken. Want dat vraagt oefening, en dat kost geduld en volharding, want de meest diepe dingen in ons leven worden ons niet zomaar in de schoot geworpen. Geestelijke oefeningen dus, oefeningen waar de Geest doorheen speelt, waar de Geest doorheen blaast. Ik kies voor een paar klassieke latijnse termen omdat het zo belangrijk is op dit punt weer contact te maken met een brede christelijke spirituele traditie die nog stroomt in bijvoorbeeld kloosters, in de getijdengebeden. Drie klassieke termen: lectio, oratio, tentatio. Oftewel:

- leg je toe op het woord (lectio)
- leg je toe op gebed (oratio)
- leg je toe op de stilte (silentio)

Het gaat me hier niet om een volgorde, maar om drie dimensies van de geestelijke oefening waardoor ik contact leer maken met mijn ziel, mijn kwetsbare binnenruimte, mijn levenskern, mijn identiteit, waarvan broeder Korneel zei: 'dat ik ook iemand ben, nog van waarde ben, als ik niet functioneer naar anderen toe'. Daarbij vormen de Psalmen bij uitstek de ruimte om in te verkeren.

Lectio: Lees de Schriften. Lees aandachtig, zorgvuldig en liefdevol, met het verlangen van Godswege verrast en aangesproken te worden. Lees voor jezelf - niet voor je gemeente, niet voor anderen - voor jezelf. Lees en laat de Geest in je ademen. Dat is lectio.

*Goed voor mij is de wet uit uw mond,
beter dan een schat aan goud en zilver.* (Psalm 119:72)

Oratio: Zoek het gelaat van de HEER. Leer relationeel bidden: bij je God zijn als echt mens, kwetsbaar en gekwetst, hunkerend naar zijn omhelzing, naar zijn vermanende en bemoedigende woorden, naar veiligheid en heiligheid. Bid zonder ophouden. Dat is oratio.

Mijn hart zegt u na:

¹¹ Crabb, *Ik zeg PAPA*, 23.

'Zoek mijn nabijheid!'

Uw nabijheid, HEER, wil ik zoeken. (Psalm 27:8)

Silentio: Wees stil voor het aangezicht van God. Stilte is niet de afwezigheid van lawaai en geruis, maar de moed om naar binnen te luisteren, stemmen tot zwijgen te brengen net zolang tot je alleen de adem van de Geest nog hoort ruisen. Dat is moeilijk, dat is heel moeilijk. En daarom moeten we onszelf tot de orde laten roepen en de stilte zoeken die zich niet vanzelf aandient in deze luidruchtige en jachtige wereld. Om de stem in de stilte te horen die ook hoorbaar wil zijn als we preken, die genezende en bevrijdende stem van de Heer.

Waarlijk, mijn ziel, keer u stil tot God,

want van Hem is mijn verwachting. (Psalm 62:6)

Levend en krachtig is het woord

Veenhof en de prediking

Inleiding

Mijn eerste kennismaking met C. Veenhof dateert van de periode waarin ik werkte aan mijn dissertatie over de meditatie en het preekproces.¹ Koert van Bakkum, destijds net als ik a.i.o. aan de Theologische Universiteit hier in Kampen, attendeerde mij op Veenhofs visie op de prediking in zijn boek *Prediking en uitverkiezing*.² In dat boek vond ik noot 133, die maar liefst twintig bladzijden beslaat. Ik heb die noot gelezen en was direct enthousiast over de kracht en de helderheid waarmee Veenhof schreef over het karakter van het woord. Als geen ander raakte Veenhof bij mij de snaar die trilt, telkens als het gaat over de dynamiek van Gods woord en het persoonlijke karakter van dat woord.

Daarom is het voor mij een grote vreugde om iets te mogen zeggen over ‘Veenhof en de prediking’. Als het gaat om leerling-zijn ben ik dat allereerst van Kees de Ruijter, de tweede opvolger van Veenhof, die mijn passie voor preken heeft wakker geroepen en me enthousiast heeft gemaakt voor de homiletiek en de eigentijdse vragen die rondom de prediking spelen. Maar als het gaat om de meer principieel-theologische vragen rond het karakter van het woord en van de prediking voel ik me vooral een leerling van Veenhof.³

Er is nog iets wat me verbindt met Veenhof: hij is predikant geweest in Haarlem, van 1936 tot 1941. Zelf ben ik nu ook predikant in Haarlem. De dienst waarin ik intrede deed in februari 2003 vond plaats in dezelfde Kloppersingelkerk waarin Veenhof in juni 1936 intrede deed en later in maart 1941 ook weer afscheid nam. En al langere tijd leefde er bij mij, mee om deze Haarlemse reden, de wens om iets te doen met Veenhofs visie op de prediking. Die wens was ontstaan toen ik ook kennismaakte met enkele handgeschreven collegedictaten van Veenhof. Het dictaat ‘Opmerkingen over de prediking’ opent als volgt: “De situatie bij de prediking wordt bepaald door twee grootheden. 1^e het Bijbelwoord, 2^e de samengekomen gemeente. Die moeten voor de prediking in relatie met elkaar worden gebracht.”⁴ Daarin herkende ik achteraf precies de homiletische definitie van de preek die ik gaf in mijn dissertatie: “Preken is tekst en hoorder in relatie brengen.”⁵ In deze lezing zet ik nu twee stappen. In de eerste plaats geef ik enkele thematische accenten uit Veenhofs visie op de prediking weer. Daarbij maak ik vooral gebruik van de al genoemde noot 133

¹ Jos Douma, *Veni Creator Spiritus*. De meditatie en het preekproces, Kok Kampen, 2000.

² C. Veenhof, *Prediking en uitverkiezing*. Kort overzicht van de strijd, gevoerd in de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde kerk tussen 1850 en 1870, over de plaats van de leer der uitverkiezing in de prediking, Kok Kampen 1959, 215-234.

³ Hierbij moet bedacht worden dat bepaalde accenten van Veenhof ook bij zijn opvolger C. Trimp duidelijk aanwezig zijn. Ik denk dan met name aan Trimps verzet tegen zowel het subjectivisme als het objectivisme in de prediking, tot uitdrukking komend in deze zin: “Daarom moet heel de preek staan in de toonsoort van de *aanspraak*. Het gaat niet om de subjectieve inspraak in het hart of de objectieve uitspraak van de leer, maar om de aanspraak van de sprekende God in het verbond” (*Klank en weerklank*. Door prediking tot geloofservaring, Barneveld 1989, 23). Trimp stelt in dit verband ook het volgende: “Daarom moet het zinvol heten om onszelf in deze jaren de vraag voor te leggen, wat wij nu praktisch hebben gedaan met de effecten van de strijd tegen het subjectivisme. Heeft die reactie ons niet dicht in de buurt van het objectivisme gebracht?” (*Klank en weerklank*, 22).

⁴ C. Veenhof, *Opmerkingen over de prediking*, Handgeschreven collegedictaat (1-21), Archief HDC Amsterdam, inventarisnr. 59-60, stuk 22 (zonder jaar).

⁵ *Veni Creator Spiritus*, 54-60. In dezelfde ‘Opmerkingen over de prediking’ van Veenhof komen ook deze zinnen voor: “Woord intentioneel op de mens gericht. Daarom moet het gepredikt worden. Daarop aangelegd. Daardoor intentionele gerichtheid geactualiseerd. Prediking adaequate interpretatie. Muziek om uitgevoerd te worden. Gods Woord om gepredikt te worden.” De hier gebruikte metafoor van het ‘uitvoeren van muziek’ heb ik ook zelf gebruikt (nog voordat ik met deze notities van Veenhof kennismaakte) in mijn dissertatie, waar ik de dilemmatiek van uitleggen-en-toepassen wil overstijgen door te spreken over preken als het ‘uitvoeren van teksten’ (*Veni Creator Spiritus*, 70-72).

uit ‘Prediking en uitverkiezing’. Deze tekst bevat een uitgebalanceerd en zelfstandig betoog waarin de belangrijkste lijnen samenkomen.⁶ Ik zou de stelling willen poneren dat deze noot 133 als klassieke tekst behoort te worden opgenomen in de ‘canon’ voor de gereformeerde homiletiek.⁷ In de tweede plaats wil ik, voortbouwend op de weergegeven elementen uit de visie van Veenhof, wensen aangeven voor de nadere ontwikkeling van de gereformeerde homiletiek in onze tijd.

De primaire functie van het woord

Geheel in lijn met de werkwijze van Veenhof, begin ik met een citaat, de eerste zin van noot 133, de krachtige inzet van een lang betoog waar we het hart van de prediker Veenhof voelen kloppen: “Een van de voornaamste oorzaken van de chronische misverstanden, de blijvende verwarring en de nog altijd voortdurende strijd, welke tussen de verschillende nuances onder de gereformeerden ten aanzien van verbond, belofte en sacrament heersen, moet gezocht worden in het niet meer verstaan, althans niet voldoende tot gelding brengen, van de *primaire functie* van het woord Gods in het werk der verlossing. Zonder uitzondering aanvaarden allen, die gereformeerd willen zijn, het door de Schrift tot de mensen komende woord als het *woord Gods*, dat als zodanig volstreekte autoriteit over hen bezit. Maar de *typische functie* van dat woord, zoals die door de reformatoren weer werd ontdekt en gepredikt, kwam in de prediking en theologische literatuur der gereformeerden slechts weinig tot haar recht. Men zag dat woord veelal niet anders dan als volstrekt betrouwbare *mededeling* omtrent schepping, zondeval, verlossing, kortom, omtrent God en zijn werk. En voorts ook als *regel* om naar te leven. Maar dat de primaire functie van het woord deze is, dat God in Christus door de Geest daarin de vergeving der zonden, het eeuwige leven, ja, Zichzelf *schenkt*; dat het woord naar zijn specifieke aard het heil “bevat”; dat het heil in dat woord voor de mensen concrete gestalte krijgt; daarin aan hen wordt geschonken en daarin door hen, in de weg des geloofs, ook wordt ontvangen en “bezeten” - dat werd weinig verstaan.”⁸

God gééft zichzelf in zijn woord. Die korte zin vat samen wat voor Veenhof de kern is. En deze realiteit - dat God zichzelf in Christus door de Geest schenkt, dat Hij zelf de Sprekende is als het woord klinkt, dat het heil zich realiseert in de verkondiging, dat de levende God Heer is van het levende Woord, en dat dat woord met kracht het koninkrijk van Christus in het leven van Gods volk realiseert - deze realiteit wordt volgens Veenhof onvoldoende tot gelding gebracht. Want het woord van God is niet slechts mededeling en evenmin slechts norm, maar het woord waarin we te maken hebben met de sprekende Geest. Sterker nog: het woord is Geest en zo is het woord kracht en is het woord heil.⁹ En de diepste, meest omvattende functie van het woord is “die van het stichten en onderhouden van gemeenschap tussen de spreker en de aangesprokene.”¹⁰

Hier wordt zichtbaar en voelbaar dat Veenhof gedreven wordt door het sterke verlangen om de onvruchtbare dilemmatiek - die in die tijd zo nadrukkelijk in kerkelijke en theologische discussies aanwezig was - tussen het objectivisme aan de ene kant en het subjectivisme aan de andere kant te overstijgen door zich te concentreren op de relatie tussen God en mens, op de gemeenschap die gesticht en onderhouden wordt tussen God als spreker en de mens als aangesprokene. Begrippen als heil, genade, verzoening, leven zijn niet de aanduidingen van datgene waaróver het woord gaat.

⁶ Veenhof heeft geen eigen systematisch werk over de prediking (een homiletiek) geschreven. Wel publiceerde hij in 1941 *Predik het Woord*. Gedachten en beschouwingen van Dr A. Kuiper over de prediking. In dit boek geeft hij een samenvattende beschrijving van Kuipers visie op de prediking, want ook Kuipers gedachten waren verspreid over talloze artikelen in met name *De Heraut*. Veenhof schrijft: “Wanneer men, ook met het oog op de prediking, naar voortgaande reformatie jaagt, mag Kuiper niet worden voorbijgegaan. Daarvoor is wat hij schreef te mooi en te belangrijk” (*Predik het Woord*, 6). Een uitstekende poging om Veenhofs gedachten over de prediking samen te vatten is ondernomen door Martin van der Klis (nu Nederlands Gereformeerd predikant in Wormer) in zijn doctoraalscriptie diakoniologie aan de Theologische Universiteit te Apeldoorn: *Levend en krachtig*. Professor C. Veenhof over het woord en de preek (niet-gepubliceerd, 1999).

⁷ De tekst van deze noot is beschikbaar op: www.josdouma.nl/veenhof.

⁸ *Prediking en uitverkiezing*, 215-216.

⁹ *Prediking en uitverkiezing*, 220-221.

¹⁰ *Prediking en uitverkiezing*, 221.

“Nee, ze roepen uit, dat het woord verzoening, heil, genade, leven *schenkt* en *uitwerkt*, omdat het, als woord van de God aller genade, verzoening, heil, genade, leven *is*.”¹¹

Het evangelie van Jezus Christus en zijn Koninkrijk

Dit woord met deze functie heeft een inhoud met een bepaalde kleur. Opnieuw citeer ik Veenhof: “Het woord Gods der Schriften, en dan speciaal het woord dat Christus sprak, is nu het evangelie, de *blijde boodschap*, in *unieke, exclusieve, volstreckte*, zin. Want het is het woord waarin Christus en het volle heil gestalte aanneemt, in het leven van hen die het horen inkomt, aan hen geschonken wordt en hun leven gaat beheersen.”¹² Sterk benadrukt Veenhof dat de inhoud van het evangelie bepaald wordt door Jezus Christus, zijn persoon en werk: “Jezus Christus spreekt, brengt, geeft het evangelie. Maar tegelijk “is” Hij dat.” Direct verbindt Veenhof dit met het koninkrijk: “In Jezus Christus “is” immers het koninkrijk. Hij is er de personificatie van. Het is in Hem “onder”, “te midden van” ons.”¹³ Veenhof omschrijft dat koninkrijk als “de reële en effectieve *genadeheerschappij* van God in Christus”, als “het inbegrip van alle *heilsweldaden*, welke in dat koninkrijk worden geschonken”, als “een *gebied*, een *wereld*, waarin Christus heerschappij voert en die weldaden worden genoten”, als “een *openbaring van goddelijke oordelen*, welke aan de doorwerking van het koninkrijk onlosmakelijk verbonden zijn” en als “de genaderegering van God in Christus *in haar volkomen ontplooiing* in de eeuwigheid.”¹⁴

Sterk valt op Veenhofs nadruk op het genadekarakter van het woord: het evangelie is de boodschap van genade, van heil, van verzoening. Daardoor wordt ook de prediking volkomen getypeerd: het is de prediking van het “ganse, volle heil in Christus”¹⁵. Door deze prediking realiseert zich ook het oordeel van God. Dan gaat het dus niet om de prediking van het oordeel, want prediking is per definitie prediking van genade en verzoening. Veenhof schrijft: “De prediking van Jezus Christus is het meest vernietigende vonnis over de mensen dat zich denken laat. In Hem wordt immers de vergéving der zonde, de genáde verkondigd. Maar: van vergeving en genade kan alleen sprake zijn bij goddelozen! Vergeving en genade worden niet anders geschonken, kúnnen ook niet anders geschonken worden, dan alleen aan hen, die door Gods verdoemend oordeel worden getroffen. Er is daarom in deze wereld niets zo radicaal vernietigend voor een mens als de prediking van vergeving en genade. Want deze prediking is de volstreckte en permanente veroordeling van alles wat de mens zelf is, heeft, doet.” Radicale concentratie op de genáde dus!

Christus’ lijden, opstanding en prediking

Een opvallende trek in Veenhofs visie op de prediking wordt gevormd door zijn uitwerking van Jezus’ woord in Lucas 24 vers 46: “Aldus staat er geschreven, dat de Christus moest lijden en ten derden dage opstaan uit de doden, en dat in zijn naam moest gepredikt worden bekering tot vergeving der zonden aan alle volken, te beginnen bij Jeruzalem.” Veenhof stelt dat Christus hier drie grote momenten onderscheidt in zijn éne verlossingswerk: lijden - opstanding - prediking! Hiermee tilt Veenhof de werkelijkheid van de prediking op een hoog niveau en stelt hij dat Christus het Subject is én van zijn lijden én van zijn opstanding én van de prediking, en dat deze drie onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Deze prediking is niet “in eerster instantie een lerend, vermanend, stichtelijk, aesthetisch of wetenschappelijk woord. Nee, zij is proclamatie. Dat wil zeggen: in en door de prediking wordt dat wat gepredikt wordt *werkelijkheid*, komt het als beslissende factor het leven in van hen die het horen.”¹⁶ Veenhof gebruikt in dit verband graag een

¹¹ *Prediking en uitverkiezing*, 221-222.

¹² *Prediking en uitverkiezing*, 223.

¹³ *Prediking en uitverkiezing*, 223.

¹⁴ *Prediking en uitverkiezing*, 226.

¹⁵ *Prediking en uitverkiezing*, 227.

¹⁶ *Prediking en uitverkiezing*, 227. Vergelijk ook deze opmerkingen: “Wie aan die verkondiging uitsluitend een mededelend karakter toekent barricadeert zich de weg om het geheim van de prediking te ontdekken. In de prediking wordt ons niet een afgesloten gebeuren meegedeeld, een historische facticiteit - namelijk die van de geboorte, het lijden,

voorbeeld ontleend aan de geschiedenis van Griekenland. Het griekse leger moest proberen het overmachtige perzische leger te weerstaan. De mensen in Athene wachtten op de dag van de beslissende slag in angstige spanning af, wat de uitslag zou zijn. Tegen de avond van die dag komt een bode aanrennen, die met alle kracht één woord roept: *nikè!*, overwinning! Dan breekt de jubel los. In dat ene woord is de overwinning in hun leven gekomen. Dat woord was in concreto, voor hen de overwinning. Daardoor werden ze overwinnaars, bleven ze vrije Grieken!¹⁷ Ter afronding van dit onderdeel nog het volgende citaat waarin de kracht van de Christusprediking opnieuw wordt verwoord: “Welnu door de prediking, in de prediking als proclamatie van het koninkrijk Gods, komt dat koninkrijk, dat is Jezus Christus en al het door Hem verworven en in Hem voorhanden heil, souverain het leven in van allen die het horen. Het koninkrijk wordt in hen “vervuld”. Het wordt hun geschonken. In de prediking is Jezus Christus, komt Jezus Christus en geeft Jezus Christus zich als de Zaligmaker aan allen die haar zonder meer gelovig aannemen.”¹⁸

Ontwikkeling van de gereformeerde homiletiek

Er valt veel meer door te geven. Ook zou het boeiend te zijn om Veenhofs opvattingen te plaatsen in het kader van de reformatorische beweging in de dertiger jaren van de vorige eeuw of tegen de achtergrond van de Wort-Gottes-theologie van Karl Bart.¹⁹ Dat gebeurt nu niet omdat ik vooral hoop dat deze bijdrage een uitnodiging zal blijken te zijn om opnieuw of voor het eerst kennis te maken met Veenhof. Ik ben ervan overtuigd dat zijn gedachtegoed ook voor vandaag relevant en actueel is. Daarom wil ik ter afronding een vijftal aandachtspunten formuleren voor de verdere ontwikkeling van de gereformeerde homiletiek in het spoor van Cornelis Veenhof, uitgaande van de gedachte dat Veenhof fundamentele dingen heeft gezegd die nog vergaand kunnen worden uitgewerkt met het oog op de praktijk van de gereformeerde prediking.

1 De prediking is genade-middel

Alle accent valt bij Veenhof op de prediking als genademiddel. Daarbij gaat het hem niet zozeer om een formele benadering (in de sfeer van ‘hoeveel genademiddelen zijn er?’), maar om een inhoudelijke benadering: in de prediking wordt de genade present, actualiseert Gods genade in Christus zich. Als we dat met het oog op vandaag verder willen uitwerken, ook met het oog op de praktijk van de prediking (want het betoog van Veenhof blijft steken in de principiële homiletiek), dan hebben de volgende vragen een nadere doordenking nodig. Als het er niet om gaat dat de prediking gaat óver de genade, hoe wordt genade tijdens de prediking dan voelbaar? Hoe komt het tot een prediking waarin de gemeente van Christus de vergevende, genezende en bevrijdende kracht van de genade ook daadwerkelijk ervaart? Het gaat hier dus niet om een doordenking die theologisch-inhoudelijk (c.q. systematisch-theologisch) blijft, maar spiritueel-praktisch (c.q. praktisch-theologisch met een spirituele spits) wordt.

de opstanding van Christus - welke onherroepelijk tot het verleden behoort al werkt ze ook nog wel in het heden na. Neen, dat historische gebeuren - en het was inder daad een echt historisch gebeuren - zet zich wat zijn werkelijkheid, kracht, effect betreft in de prediking voort en door in heel de wereld en door alle eeuwen” (228). Vergelijk ook nog: “Prediking van dat woord is derhalve niet vertelling, betoog, mededeeling van feiten, uiteenzetting van ‘leer’ of wat dan ook, - ze is vóór alles het aanbieden van genade, het toedienen van de verzoening, het schenken van heil, of anders, niet heelemaal juist, gezegd: formeel was het woord, materieel: heil” (C. Veenhof, *Het woord Gods in den brief aan de Hebreërs*, Terneuzen 1946, 11).

¹⁷ Ontleend aan: O.Mooiweer, ‘Dienaar van het Woord. Over C.Veenhof, 2 maart 1902 - 7 februari 1983, III’, in: *Opbouw*, 46e jaargang nummer 7, 5 april 2002.

¹⁸ *Prediking en uitverkiezing*, 228. Over het geloof schrijft Veenhof: “Geloven is uiteindelijk niets anders dan het door het evangelie overwonnen, beheerst en vernieuwd worden” (224).

¹⁹ Voor een oriëntatie: Sidney Greidanus, *Sola Scriptura*. Problems and principles in preaching historical texts, Kampen 1970, 22-39. Zie ook: Ruijter, C.J. de, Gods verbondswoord gaat van hart tot hart. Ontwikkelingen in de ‘vrijgemaakte’ preekvisie, in: D. Deddens/M. te Velde, *Vrijmaking - Wederkeer*. Vijftig jaar Vrijmaking in beeld gebracht. 1944-1994, Barneveld 1994, 153-163.

2 God geeft zichzelf in zijn woord

Wat zijn de praktisch-homiletische implicaties van het principiële uitgangspunt dat de primaire functie van het woord en dus van de prediking is dat God zichzelf in Christus door zijn Geest gééft aan de gemeente? Op dit punt verdient het aanbeveling om de aanzet van Philip Troost, waarin hij ontvankelijkheid aanduidt als de kern van een gereformeerde spiritualiteit homiletisch uit te werken in het verlengde van Veenhofs spreken over de zichzelf in het woord gévende God.

3 Preken met kracht

Als het in de Schriften gaat om het levende Woord van de levende God en de levende Christus en de levendmakende Geest - en daar gaat het om! - hoe kan het dan op basis van die Schriften komen tot een levende en krachtige prediking? Dat het hier gaat om een actuele vraagstelling blijkt wel uit het gegeven dat het maandblad CV-Koers hieraan aparte aandacht wijdt onder het thema 'preken met kracht'. Zou naast Tim Keller ook Cornelis Veenhof hier iets te zeggen hebben? Dit thema kan ook nog iets meer praktisch-theologisch worden geformuleerd in deze vraag: Hoe kunnen we de performatieve functie van de taal van de prediking een duidelijker plek geven in de homiletische bezinning vanuit de grondgedachte dat prediking niet bedoelt mensen te informeren maar mensenlèvens te transformeren?

4 Prediking als Christusprediking

Al enkele jaren pleit ik zelf voor een vernieuwde christocentrische prediking. Ik geloof dat Veenhof daarvoor belangrijke bouwstenen levert. Daarbij moet niet gedacht worden aan een heilshistorisch-christocentrische prediking, waarin Christus vooral naar voren komt als het centrum van Gods heilsgeschiedenis, maar aan een prediking waarin de sprekende Christus zelf het woord neemt, waarin het tot een ontmoeting komt met de levende Christus en waarin door de Geest de gemeenschap met Christus wordt gesticht en onderhouden.²⁰ Hoe ziet zulke christocentrische prediking eruit?

5 Een spirituele homiletiek

Op één punt kan ik het betoog van Veenhof in noot 133 moeilijk meemaken. Dat is daar waar hij zonder nader commentaar stelt dat voor Paulus de menselijke bringer van het gepredikte woord van weinig belang is. Paulus elimineert deze menselijke bringer zelfs: hij "valt in het factum der prediking eenvoudig weg."²¹ Jan Veenhof heeft in zijn lezing al gesteld dat zijn vader "aan de onmisbaarheid van persoonlijke vroomheid meer een eigen nadruk ging geven". Deze welkome correctie moet ook met het oog op de prediking verder worden uitgewerkt zodat het komt tot een wat ik noem: spirituele homiletiek. Zo'n spirituele homiletiek zou kunnen inzetten bij een opmerking van Abraham Kuyper die we aantreffen in Veenhofs *Predik het Woord*: "Heel fijn merkt Kuyper () op dat voor het prediken van den Christus als middelpunt van elke predikatie vóór alles noodig is een diep en innig kennen van en leven met de Christus."²² De prediker die zelf leeft met Christus, wiens spiritualiteit wordt gekleurd door de Geest van Jezus - over hem gaat het in een spirituele homiletiek die theologisch en praktisch helpt om de prediking inhoud en vorm te geven als een geestelijke oefening, voor zowel de gemeente als de predikant, in een alledaagse gereformeerde spiritualiteit waarin de sprekende en levende Christus centraal staat.

²⁰ Zie in dit verband ook: C. Veenhof, 'Calvijn en de prediking' in: J. van Genderen e.a., *Zicht op Calvijn*, 73-81.

"Welnu, omdat het God in de Schrift gaat om de Christus en de gemeenschap met Hem, zal het dus ook in de prediking van het begin tot het einde moeten gaan om de gekruisigde, de opgestane, de levende Heer, om de gemeenschap met Hem en het leven in Hem. Anders gezegd: de prediking moet voluit Christocentrisch zijn" (80).

²¹ *Prediking en uitverkiezing*, 226.

²² *Predik het Woord*, 21. "Dan eerst zal de inspanning om zoo te preeken beloond worden, "zoo ge met uw Heiland omgaat, hem inweeft in uw gedachten en overleggingen, u telkens dieper indenkt in zijn verschijning, zijn openbaring en in zijn werk, zoo in het verleden als in het heden, en op die wijs ongezoekt en ongedwongen, en vanzelf, voor u zelve *persoonlijk* en als vrucht hiervan voor de *gemeente*, elk onderwerp, en elke stof, en elken tekst in verband met den Christus leest en diensvolgens in verband met den Christus uitlegt en bespreekt" (21).

Slot

Ik eindig opnieuw met een citaat van Veenhof zelf. Ik vond het in de afscheidspraak die hij op maandag 17 maart 1941 heeft gehouden in de Kloppersingelkerk in Haarlem. Het ging onder andere over dit woord van Jezus: “Wie met Mij niet is, die is tegen Mij en wie met Mij niet bijeenbrengt, die verstrooit” (Lucas 11:23): “We zullen zijn bij den Christus, *die zijn woord doet hooren*. Bij den *sprekenden* Christus. En dus zullen wij zijn woorden hooren, opeten, in het hart laten doordringen om ze daarna na te spreken en door te geven, ze te verkondigen overal!”²³

²³ C. Veenhof, *Vergader de kerk! Hoor het Woord!* Afscheidspraak, gehouden te Haarlem in de Kloppersingelkerk op maandag 17 maart 1941 en Intreepreek, gehouden te Utrecht in de Oosterkerk op donderdag 3 april 1841, Kok Kampen, 1941, 12.

Bijlage

‘De primaire functie van het Woord’ (C. Veenhof)

Noot 133 uit ‘Prediking en uitverkiezing’

Inleiding

Een van de voornaamste oorzaken van de chronische misverstanden, de blijvende verwarring en de nog altijd voortdurende strijd, welke tussen de verschillende nuances onder de gereformeerden ten aanzien van verbond, belofte en sacrament heersen, moet gezocht worden in het niet meer verstaan, althans niet voldoende tot gelding brengen, van de *primaire functie* van het woord Gods in het werk der verlossing. Zonder uitzondering aanvaarden allen, die gereformeerd willen zijn, het door de Schrift tot de mensen komende woord als het *woord Gods*, dat als zodanig volstrekke autoriteit over hen bezit. Maar de *typische functie* van dat woord, zoals die door de reformatoren weer werd ontdekt en gepredikt, kwam in de prediking en theologische literatuur der gereformeerden slechts weinig tot haar recht. Men zag dat woord veelal niet anders dan als volstrekt betrouwbare *mededeling* omtrent schepping, zondeval, verlossing, kortom, omtrent God en zijn werk. En voorts ook als *regel* om naar te leven. Maar dat de primaire functie van het woord deze is, dat God in Christus door de Geest daarin de vergeving der zonden, het eeuwige leven, ja, Zichzelf *schenkt*; dat het woord naar zijn specifieke aard het heil “bevat”; dat het heil in dat woord voor de mensen concrete gestalte krijgt; daarin aan hen wordt geschonken en daarin door hen, in de weg des geloofs, ook wordt ontvangen en “bezeten” - dat werd weinig verstaan. En toch behoorde juist deze visie op het woord tot het essentiële van de reformatie. Het ging daarin immers vóór alles over *de wijze* waarop God zijn genade schenkt: *sola fide*, dat correlaat is aan het *solo verbo Spiritus Sancti*. De bestudering van Bijbelse woorden als “woord”, “evangelie”, “prediking” enz. heeft bij velen de ogen doen opengaan voor deze primaire en typische functie van het woord. En daardoor werd tevens duidelijk, dat de reformatoren óók in dit opzicht de Schrift zuiver hadden verstaan. Als gevolg daarvan begon voor velen ook de reformatorische prediking omtrent de functie van het woord Gods te leven.

Luther over het woord

Ter typering van de reformatorische visie op het woord mogen enkele karakteristieke citaten dienen. Bij Luther vindt men talloze uit spraken als de volgende: “So nu Gott seyn heyliges Euangelion hat auslassen gehen, handelt er mit uns auff zweyerley weyse. Eyn mal eusserlich, das ander mal ynnerlich. Eusserlich handelt er mit uns durchs muendliche wort der Euangelij und durch leypliche zeychen, alls do ist Tauffe und Sacrament. Ynnerlich handelt er mit uns durch den heyligen geyst und glauben sampt andern gaben. Aber das alles, der massen und der ordenung, das die eusserlichen stucke sollen und muessen vorgehen. Und die ynnerlichen hernach und durch die eusserlichen komen, also das ers beschlossen hat, *keinem menschen die ynnerlichen stuck zu geben on durch die eusserlichen stucke. Denn er will niemant den geyst noch glauben geben on das eusserliche wort und zeychen*, so er dazu eyngesetzt hat, wie er Luce am 16. spricht: “Las sie Mosen und die Propheten hoeren.” Da her auch S. Paulus thar nennen die Tauffe eyn bad der neuen gepurt, darynnen Gott den heyligen geyst reychlich ausgeusst. Tit. 3. Und das muendlich Euangelion eyne Goettliche krafft, die so selig mache alle die dran glauben. Roem. am. 1.” (W. A. 18-S. 136). En: “Sihe, die glentze der sonnen sind dir so nahe, das sie dich gleich ynn die augen odder auff die haut stechen, das du es fulest, Aber doch vermagestus nicht, das du sie ergreiffest und ynn em kestlin legest, wenn du gleich ewiglich darnach tappest. Hindern kanstu sie wol, das sie nicht scheinen zum fenster ein, aber tappen und greiffen kanstu sie nicht. Also auch Christus: ob er gleich allenthalben da ist, lesst er sich nicht so greifen und tappen. Er kan sich wol aus schelen, das du die schale davon kriegest und den kerne nicht ergreiffest. Warumb das? Darumb, das ein anders ist, wenn Gott da ist, und wenn er dir da ist. *Denn aber ist er dir da, wenn er sein wort dazu thut und bindet sich damit an*

und spricht: *Hie soltu mich finden. Wenn du nu das wort hast, so kanstu yhn gewislich greiffen und haben und sagen: Hie hab ich dich, wie du sagest.*” (W. A. 23-S. 151). En “Bleib du bey den Worten Christi vnd las so gedanken faren, Vnd sey gewis, *das Gott hein ander weise hat noch haben wil, die sunde zuuergeben, denn durch das mundliche wort, so er vns menschen befolhen hat, Wenn du die vergebung nicht ym wort suchst, da sie Gott hingelegt hat, so wirstu vergebens gen himel nach der gnade odder (wie sie sagen) nach der ynnerlichen vergebung, gaffen.* Sprichstu aber, wie die Rottengeister vnd papisten geifern, Ja horen doch viel das wort vnd die schlüssel vnd haben doch keine vergebung, drum mus ettwas anders da sein, denn das wort vnd die schlüssel der geist, geist, geist mus thun. Horestu wol, was ich dir sage. Wir reden itzt nicht, Wer die vergebung kriegt, odder wer sie nicht kriegt, das ist alles ein ander rede, Wir reden dauon, *Wo vnd wo durch man die Vergebung kriege,* Wir wissen fast wol, das nicht alle die vergebung kriegen, so das wort horen, Aber das wissen wir auch widderumb, das Wer sie kriegen sol, *der kan vnd mus sie nirgent anders, denn durchs wort vnd mit dem wort kriegen,* Vnd müssen das wort nicht drum verachten, noch vntuchtig rechen, vmb boser leüte willen, die solche vergebung ym wort nicht annemen, *Es ist nicht des worts schuld, sondern yhrs vnglaubens,* (Meinstu aber, das der nicht gebunden sey, der dem Binde schlüssel nicht gleubet? Er sols wol erfahren zu seiner zeit, das umb seines unglaubens willen das binden nicht vergeblich gewest ist, noch gefeilet hat. Also auch, Wer nicht gleubet, das er los sey und seine sund vergeben, der sols mit der zeit auch wol erfahren, wie gar gewis jhm seine sunde jtzit vergeben sind gewest, und ers nicht hat woellen gleuben. S. Paulus spricht Ro. 3: “Umb unsers unglaubens willen wird Gott nicht feilen”, So reden wir auch jtzit nicht, wer den schlüsseln gleubt odder nicht, Wissen fast wol, das wenig gleuben, Sondern wir reden davon, was die schlüssel thun und geben. *Wers nicht an nimpt, der hat freilich nichts, der schlüssel feilet drum nicht, Viel gleuben dem Euangelio nicht, Aber das Euangelion feilet und leuget darumb nicht,* Ein Koenig gibt dir ein Schlos, Nimpstu es nicht an, So hat der Koenig darumb nicht gelogen noch gefeilet, Sondern du hast dich betrogen, und ist deine schuld, Der Koenig hats gewis gegeben.) Solt nu yhr vnglaub Gotts wort auffheben odder vntuchtig machen, sagt Paulus Ro. 1.? kriegen sie es nicht, so kriegens andere, Denn es ist beschlossen, das Gott wil die sunde erlassen, gnade und geist geben, Durch sein eusserlich mundlich wort, das er vns menschen befolhen hat, Vnd suche nur niemand keinen andern weg, noch weise, odder sey ewiglich verloren, Denn Christus wird vns nicht liegen, da er sagt, Was die Apostel binden vnd losen, solle gebunden vnd los sein, Die Apostel sind menschen vnd reden mundlich, noch binden vnd losen sie mit solchen mündlichen reden, Vnd heisst gebunden vnd los sein ym himel, Da bleib bey.” (W. R. 30 II-S. 455/6, 498/9), vgl. voorts oa. Heinrich Bornkamm, *Das Wort Gottes bei Luther*, München, 1933 (Schriftreihe der Luther-Gesellschaft No 7); Vilmos Vajta, *Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther*, Göttingen, 1952, S. 115 f.; *Leiturgia, Handbuch des evangelischen Gottesdienstes*, II, Kassel, 1955, S. 257 f. en mijn artt. Om het levende Woord I - XI, in *De Reformatie*, 29e Jaarg. No 3 - 14, 17 Oct. 1953 - 9 Jan. 1954.

Calvijn over het woord

Bij Calvijn vinden we uitspraken als: “Christum per evangelium *se nobis offert*” (O. C., XLVII, c. 12); “Evangelii doctrinam *solvendis nostris vinculis* destinata esse testatur” (O. C. XLV, c. 475); “Christus se nobis per verbum *communicat* (id. c. 349); “Clavis enim regni coelorum est gratuita Dei adoptio, quam nos ex verbo *concipimus* (id. c. 349); “Scimus enim non aliter *vitalis* ianuam nobis *aperiri* quam Dei verbo” (id. c. 475); “Summa evangelii majestas, quod *mutuae inter Deum et homines reconciliationis legatio* esse dicitur” (id. c. 476); “Ita Christi gratia vera est a morte resurrectio. Haec porro gratia nobis per evangelium *confertur*” (O. C. XLVII, c. 117); “nulla nobis iustitiae, vitae, aut ullius boni gutta suppetit, nisi *quantum verbo suo Dominus offert*” (O. C. XLV, c. 36); “nunquam de paterna eius erga nos benevolentia statuere licebit, nisi verbum, *cuius* *re* *vinculo* *nobis obstrinxit*, memoriae nostrae occurrat, et, quasi in medio positum, *salutem nostram cum Dei bonitate individuo nexu copulet*, et quasi, in medio positum, salutem nostram cum Dei bonitate individuo nexu copulet” (id. c. 42); “Qui verbum habet *fruitur Deo ipso*” (O. C. XLVII, c.

210); “nunquam proponi nobis Dei verbum, quin ipse materna dulcedine *gremium suum nobis aperiat*, neque eo contentus usque ad humile gallinae descendat in fovendis pullis” (O. C. XLV c. 642); “Praeclarum certe evangelii encomium est: quod *illic Christi cor habemus quodammodo apertum* ne dubius sit nobis vel obscurus eius amor” (O. C. XLVII, c. 345); “non aliunde nos salutem quam *ex evangelio consequi*: quoniam non alibi suam nobis iustitiam Deus patefacit” (O. C. XLIX; c. 20); “rarum et pretiosum *thesaurum* in evangelio nobis Dominus *conferat*, nempe iustitiae suae communicationem” (id.); “in ipso (evangelio) solo *reperietur salus*” (id. c. 22); “Abraham ergo in *promissionem oblatam sibi Dei benignitatem* apprehendit, qua sibi iustitiam communicari sentiebat” (id. c. 70); “gratia haec (sc. reconciliationis) per evangelium communicatur: quia est ministerium reconciliationis” (id. c. 89).

Uitspraken als deze zijn er bij honderden te vinden in de werken van Calvijn. En het is onbegrijpelijk, dat ze door hen, die Calvijn bestudeerden, zo weinig zijn opgemerkt, of in ieder geval zo weinig in hun studiën werden verwerkt. Dankbaar schrijft (*De Sacramentsleer hij Calvijn*, Amsterdam MCMXLI, blz. 11/2), dat Calvijn in zijn Institutie “geen afzonderlijke behandeling van het Woord als genademiddel geeft, terwijl het Woord toch eveneens een “uiterlijk middel” is, waardoor God ons tot de gemeenschap met Christus noodigt en in haar houdt en derhalve hier een minstens even uitvoerige bespreking verdiende als de sacramenten.” Onmiddellijk daarna schrijft hij dan: “Daarbij dient in de eerste plaats te worden opgemerkt: al had de hervormer de leer over de openbaring Gods door Zijn Woord reeds in den breede ontwikkeld in het eerste Boek en de prediking des Woords in het vierde, vóór de sacramenten, toch is door hem geenszins over het hoofd gezien, dat ook het Woord een uiterlijk hulpmiddel is en dus sacramenteel karakter draagt. Voorts is te bedenken, dat Calvijns theologie niet slechts in naam theologie des Woords is en dat dus al het voorafgaande in Boek I-III reeds op het genademiddel des Woords is gebouwd. Tenslotte: bij al zijn zin voor systematische ordening, is het niet Calvijns uiteindelijk doel, om een nauwkeurig sluitend systeem te leveren; ook daarin heeft hij zich vrijgemaakt van de scholastiek. Hij acht zijn doel bereikt, wanneer hij in zijn Institutie zoowel een dogmatisch-verantwoorde als een praktisch overzichtelijke indeeling heeft geschapen. En in beide is hij, ook ten aanzien van de sacramentsleer, op onovertroffen wijze geslaagd.” Dankbaar citeert in dit verband Bavinck, die opmerkte (*Gereformeerde Dogmatiek*, 3e druk, IV, blz. 489), dat de Gereformeerden in onderscheiding van de Luthersen het woord gewoonlijk niet onder de media gratiae, doch in een afzonderlijk hoofdstuk ter sprake brengen. “Deze eigenaardige methode van behandeling geeft geen recht tot de bewering, dat de Gereformeerden het woord Gods niet als middel der genade hebben erkend, want telkens spreken zij het tegendeel uit. Maar wel mag men eruit afleiden, dat het woord Gods voor de Gereformeerden nog eene veel rijkere beteekenis had, dan dat het alleen in den engeren zin van het woord als genademiddel dienst deed”.

Maar men kan tegenover Dankbaar opmerken, dat Calvijn overal in zijn geschriften deze fundamentele functie van het woord zeer nadrukkelijk noemt en omschrijft. Ze leeft voor hem. En wat de op merking van Bavinck betreft: Voor de reformatoren was het woord juist als “genademiddel” het “rijkst”. Het “genademiddel”-zijn van het woord is het essentiële daarvan, zijn “*proprium officium*”. En voorts, dat de vraag gesteld moet worden, of de latere gereformeerden niet veeleer daarom over het woord als genademiddel zwegen, omdat zij het zó niet meer of niet meer ten volle kenden. (Men zie voor de opvatting van Calvijn omtrent het woord o. a. Ronald S. Wallace, *Calvin's doctrine of the Word and Sacrament*, Londen-Edinburgh, 1953; Werner Krusche, *Das Wirken des Heiligen Geistes nach Calvin*, Göttingen, 1957).

Het woord als genademiddel

Ten aanzien van het woord als “genademiddel”, als het levende woord, waardoor en waarin God in Christus, door de Geest, de vergeving der zonden, het nieuwe leven, kortom het volle heil, ja, Zichzelf schenkt, moge nog het volgende worden opgemerkt.

Het woord, dat God door middel van de Schrift tot de mensen laat uitgaan, is het woord, *waarmee God zèlf ons toespreekt*. Het komt ongetwijfeld in menselijke taal naar ons toe, maar desalniettemin is het het woord, waarmee, waarin de Here zèlf zich sprekend tot ons richt. De Schrift, aldus Calvijn, komt zó uit de hemel tot ons, alsof Gods eigen levende stem hier gehoord wordt (Inst. 1, VII, 1). Een uitdrukking, waarmee Calvijn tweeërlei wil zeggen: Vooreerst, dat God bij zijn spreken mensen als “instrumenten”, “organen” gebruikt en zijn woord daarom en zo als een menselijk woord naar ons toe komt. Maar tegelijk dat daardoor aan *de autoriteit*, de *kracht* en de *inhoud* van zijn woord niets wordt afgedaan.

Dat in de Schrift tot ons komende woord is nu vooreerst inderdaad en ten volle “woord”. Dat wil zeggen: het is steeds iets, dat ge sproken wordt en dus geen ogenblik kan of mag worden losgemaakt van de Spreker daarvan. Dat is van God, Jezus Christus en de Heilige Geest. Dat woord is steeds “in de mond” van de Spreker en komt daaruit naar ons toe. Het woord der Schrift is nooit een grootheid, een ding op zichzelf. Het fladdert niet als een afgewaaid boomblad op of naast ons neer. Het is evenmin een naast of in ons inslaande bom. Neen, het woord der Schriften heeft als echt woord zijn aard, bestand, zin dáárin, dat het uiting is van, héénwijst naar Hem die spreekt. Dat woord “bestaat” dus alleen in en door het spreken Gods. We hebben daarom in het woord der Schriften steeds en direct met de levende, sprekende God zèlf te doen. Het is één van de ernstigste misverstanden of dwalingen omtrent het woord Gods als men dat niet werkelijk als een levend, een echt *woord* Gods, maar b.v. als een idee, abstractie of begrip, opvat.

Speciaal moet in dit verband worden geaccentueerd, dat het woord der Schriften het woord is dat *de Heilige Geest tot kerk en wereld spreekt*. In het woord der Schriften hebben we dus met de sprekende Geest te doen. Het wordt gedragen, vertolkt, gesproken door de Heilige Geest. De Geest “getuigt” ononderbroken in en door het woord (Joh. 15 : 26; Hebr. 9 : 17; 10 : 15). Waar de Geest komt, komt Hij met en in het woord, Maar ook omgekeerd: waar het woord is, daar is ook de Geest. Wie het woord hoort hoort de Geest (Openb. 2 : 11, 17, 29; 3 : 6, 13, 22). En wie het woord verwerpt verzet zich tegen de Heilige Geest (Hand. 7 : 51). Het woord “is” kort en goed de Geest (Joh. 6 : 63). Juist omdat het woord het woord van de Geest is, heeft dat woord zulk een geweldige kracht. Alleen daarom kan dat woord het geloof in de harten werken en de mens wederbaren, gelijk het dat ook metterdaad doet (Jak. 1 : 18; 1 Petr. 1 : 23-25).

Met bijzondere nadruk wordt er in de Schrift op gewezen, dat Gods Woord een *kracht* is. Het is een vuur dat het stro van de valse profetie verbrandt. Het is een hamer, die zelfs een steenrots vermorzelt (Jer. 23 : 29). Het woord, speciaal het Evangelie, is een kracht Gods (1 Kor. 1 : 18) en dan vóór alles een kracht Gods tot behoud (Rom. 1 : 16); het kan nooit worden geboeid (2 Tim. 2 : 9); het openbaart zijn kracht ook daar waar het als dwaasheid en ergernis door de mensen wordt verworpen (1 Kor. 1 : 18, 23); het is altijd een werkzaam woord (1 Thess. 2 : 13); het is levend en krachtig en scherper dan enig tweesnijdend scherp zwaard en het dringt door tot in de diepste verborgenheden van mens en mensenleven (Hebr. 4 : 12); het is een zwaard des Geestes (Ef. 6 : 17); het heeft zelfs zulk een kracht dat het mensen wederbaart (Jak. 1 : 18; 1 Petr. 1 : 23-25) en al het geschapene heiligt (1 Tim. 4 5).

Het woord Gods is behalve “kracht” ook “heil”. Gods Woord is zelfs naar zijn specifieke aard “heil”. Het is kort en goed *heilswoord*. De centrale, dominerende uiting van Gods liefde tot zijn volk bestaat daarin, dat Hij het aanspreekt, het “zijn woord geeft”. In dat woord treedt God zijn volk persoonlijk tegemoet en stelt zich daarmee in een relatie van genade.

In dit aspect van het woord komen we in aanraking met de diepste dimensie van het woord. Het woord kan velerlei functie hebben: mededeling van gebeurtenissen, overdracht van gedachten en gevoelens, expressie van verlangen en wil enz. Maar de diepste, centrale, meest omvattende functie

is die van het stichten en onderhouden van gemeenschap tussen de spreker en de aangesprokene. Het woord, dat God door middel van de Schrift tot ons laat uitgaan, doet dat nu op unieke wijze. Want in dat woord geeft God in Christus door de Geest zichzelf aan zijn volk als de God aller genade, als de Vader die in de hemelen is.

De eigenlijke functie, de wezenlijke natuur, van het woord Gods der Schriften is daarom, dat het is “*een kracht Gods tot behoud*” (Rom. 1 : 16). Het “bevat” dat behoud; het schenkt het, het werkt het uit. Het ganse heil in Christus - de vrucht van zijn ontvangenis en geboorte, zijn arbeid en lijden, zijn dood en opstanding, hemelvaart en wereldheerschappij, kortom de ganse verlossing die in Christus Jezus is - is “in” dat woord en wordt ons daarin aangeboden, geschonken, deelachtig gemaakt. In dat woord “hebben” we die, “bezitten” we die. En daarin ook alléén. Het woord der Schriften is immers het woord des kruises (1 Kor. 1 : 18); het woord der verzoening (2 Kor. 5 : 19); het woord des heils (Hand. 13 : 26); het woord der genade (Hand. 14 : 3); het woord des levens (Fil. 2 : 16; Hand. 5 : 20; Hebr. 4 : 12; 1 Petr. 1 : 23); het woord der waarheid, dat wil zeggen: het woord waarin Gods trouwe genade, zijn genadevolle trouw concrete gestalte ontvangt en een macht wordt in het leven van hen die het horen (2 Kor. 6 : 7; Ef. 1 : 13; Kol. 1 : 5; 2 Tim. 2 : 15; Joh. 1 : 13).

Al deze nadere bepalingen van het woord zijn niet maar aan duidingen van dat waaromtrent het woord spreekt en mededeling doet. Neen, zij zeggen veel méér. Zij zijn vóór alles de aanduiding, de omschrijving van wat dat woord gééft en dóét. Deze nadere omschrijvingen zeggen dus niet maar, dat dat woord over heil, verzoening, genade, leven, waarheid *handelt*. Neen, ze roepen uit, dat het woord verzoening, heil, genade, levens*chenkt* en *uitwerkt*, omdat het, als woord van de God aller genade, verzoening, heil, genade, leven *is*.

En zoals God in dit woord het heil in Christus schenkt, zo *garandeert* Hij dat ook in en door dat woord aan allen die geloven. Als Paulus van de broeders in Efeze afscheid neemt, draagt hij hun op aan de verhoogde Heer Jezus Christus en aan het woord zijner genade. Want van dat woord moeten zij het hebben. Daardoor hebben zij deel aan Christus en aan al het heil in Hem (Hand. 20 : 32). Maar het woord is bovendien ook garantie en waarborg daarvan, dat Gods genade in hun leven triumferen zal. Want het woord Gods, zoals dat in de Schriften naar ons toe komt, is een trouw woord, een woord waar men op aan kan (1 Tim. 1 : 15; 3 : 1; 4 : 9; 2 Tim. 2 : 11; Tit. 3 : 8; Openb. 21 : 5; 22 : 6).

Het woord als evangelie

Op praegnante wijze wordt het typische heilskarakter van het woord der Schriften tot uitdrukking gebracht, wanneer het als *evangelie* wordt gekwalificeerd. Evangelie is letterlijk: goede tijding, blijde boodschap, blijmare. Dat is overbekend. Maar de specifieke betekenis en strekking van dat woord, wanneer het als aanduiding van het woord Gods der Schriften wordt gehanteerd, was en is in de gereformeerde wereld nog dikwijls duister.

Om de karakteristieke en rijke zin van het Bijbelse woord “evangelie” te verstaan, moeten we er op letten, dat er in de Bijbelse gedachtenwereld een nauw verband bestaat tussen een *ding*, een *gebeurtenis* en de *woorden* of het *relaas* waarmee die worden aangeduid. De woorden, waarmee dingen of gebeurtenissen worden gesymboliseerd worden daarin dikwijls met die dingen of gebeurtenissen gelijkgesteld, ja, geïdentificeerd. Gebeurtenissen worden soms zonder meer woorden genoemd. Zoals, omgekeerd, woorden ook als gebeurtenissen worden opgevat. De bekende uitdrukking: en het geschiedde na deze dingen luidt soms, letterlijk vertaald: en het geschiedde na deze “woorden” (Gen. 15 : 1; 20 : 8; 24 : 66; passim in het O.T.). Het is naar Bijbelse opvatting zo, dat een voorbijgebeurtenis in de woorden, waarmee ze wordt verhaald, zich om zo te zeggen voortzet, nieuwe actualiteit ontvangt, weer “present” wordt en opnieuw als levend heden zijn werking gaat uitoefenen.

Speciaal is nu een boodschap een woord, een verhaal, *waarin het daardoor aangeduide present en actueel wordt*. In een boodschap komt het daardoor aangeduide onontwijkbaar het leven in van hen tot wie deze boodschap wordt gericht en wordt daarin tot een levende krachtige werkelijkheid, die hun leven beslissend gaat beheersen. Een boodschap “is” immers in concreto kort en goed datgene waar- omtrent die boodschap boodschap is. De boodschap omtrent een over winning *IS* die overwinning. De boodschap omtrent een nederlaag *IS* die nederlaag. Een blijde boodschap, geeft, realiseert dat wat die blijdschap veroorzaakt in hen tot wie die boodschap komt. Ze “is” daarom dat wat die blijdschap bewerkt. En een slechte boodschap “is” het onheil, dat daardoor in het leven der mensen indringt en hen in de ellende stort. De samenhang tussen een bepaald gebeuren en de boodschap daaromtrent, een samenhang die nagenoeg een identificatie is, blijkt wel bijzonder hieruit, dat in vroeger tijden de bringer van een goede boodschap dikwijls rijk werd beloond. Hij was immers in feite de veroorzaker van grote vreugde. Daarentegen werd de bringer van een kwade boodschap gestraft, soms zelfs gedood. Want hij was in concreto de bewerker van de ellende.

Het woord Gods der Schriften, en dan speciaal het woord dat Christus sprak, is nu het evangelie, de *blijde boodschap*, in *unieke, exclusieve, volstreckte*, zin. Want het is het woord waarin Christus en het volle heil gestalte aanneemt, in het leven van hen die het horen inkomt, aan hen geschonken wordt en hun leven gaat beheersen. Het evangelie waar het in de Schrift om gaat is het evangelie van Jezus Christus (Marc. 1 : 1). In deze uitdrukking wordt Jezus Christus niet alleen als het “subject” maar ook als het “object”, de “inhoud” van het evangelie aangeduid. Jezus Christus spreekt, brengt, geeft het evangelie. Maar tegelijk “is” Hij dat. De uitdrukkingen: evangelie des koninkrijks (Matth. 4 : 23; 9 : 35; 24 : 14) en het evangelie Gods (Marc. 1: 14) hebben zakelijk geheel dezelfde betekenis. In Jezus Christus “is” immers het koninkrijk. Hij is er de personificatie van. Het is in Hem “onder”, “te midden van” ons (Luc. 17 : 24). Hij is, om de tekenende uitdrukking van Origenes te gebruiken de *autobasileia*. En in laatste instantie is het evangelie het evangelie Góds, omdat zowel Jezus Christus als het koninkrijk door Hem gegeven worden.

In de brieven van Paulus treedt de veelkleurige rijkdom van het evangelie in het volle licht. Naar het getuigenis van Paulus is de “inhoud” van het evangelie *Jezus Christus, zijn persoon en werk*. Dat wil zeggen: Jezus Christus en zijn geboorte, lijden, sterven, op staan, hemelvaart en zitten en werken in de heerlijkheid van zijn Vader (Rom. 1 : 3, 4; 1 Kor. 15 : 1 v.). Paulus accentueert daarbij, dat het Evangelie geen breuk betekent met het oude Testament (Rom. 16 : 26; 1 Kor. 15 : 3). Integendeel: ook het oude testament was reeds voluit evangelie. Het evangelie in het nieuwe testament brengt immers geen nieuwe “leer”, heeft geen nieuwe “inhoud”. Het nieuwe van het nieuwe testament ten aanzien van het evangelie is alleen dit, dat het in het evangelie verkondigde heil in de nieuwtestamentische bedeling *werkelijkheid* wordt. Jezus Christus verzoent immers metterdaad de zonde, brengt metterdaad de verlossing en breekt metterdaad de macht van Satan, zonde en dood. In Hem is het evangelie “vervuld”. En in de nieuwtestamentische bedeling wordt nu dat vervulde evangelie verkondigd.

Paulus karakteriseert het evangelie daarom vóór alles als evangelie *van Jezus Christus* of evangelie *van God* (Rom. 1 : 1; 15 : 9 passim). Het evangelie is immers de “boodschap” van de levende God, die zich in Christus over de wereld ontfermt en van Jezus Christus, die gekomen is om zondaren te verlossen, goddelozen te rechtvaardigen, de wereld te behouden. Maar Paulus spreekt ook van het evangelie als evangelie der behoudenis en evangelie des vredes (Ef. 1 : 13; 6 : 15). Wat hij daarmee wil zeggen is nu duidelijk. De werkelijkheid en de waarheid van die beide zijn immers in het evangelie present en worden, als daarin voorhanden en naar ons toekomende, aan ons geschonken. Hetzelfde brengt Paulus tot uitdrukking als hij er van spreekt, dat Christus Jezus door het evangelie het onvergankelijke leven aan het licht heeft gebracht (2 Tim. 1 : 10). In het evangelie hebben de gelovigen voorts deel gekregen aan de hoop, dat is aan het eschatologische heil, dat in de hemelen voor hen is weggelegd (Kol. 1 : 15). In het evangelie dringt die eeuwige heerlijkheid nu

reeds in onze wereld en onze tijd door en hebben de gelovigen daar aandeel in. Het evangelie heeft dus ook voluit eschatologische betekenis.

Paulus accentueert voorts, dat God de mensen door het evangelie *roept*. En wel “tot het verkrijgen van de heerlijkheid van onze Heer Jezus Christus” (2 Thess. 2 : 4). Deze roeping geschiedt met grote kracht. Want het prediken van het evangelie geschiedt niet alleen “in woord” maar ook “in de Heilige Geest” (1 Thess. 1 : 5). Het evangelie is woord, kracht, werking *des Geestes*. Paulus typeert het evangelie voorts ook als een kracht Gods. Het is immers zo, dat daarin Gods gerechtigheid, zijn wil om goddelozen te rechtvaardigen, aan de dag treedt en effectief wordt (Rom. 1 : 16). Welk een kracht en effect het evangelie heeft, wordt wel zeer duidelijk tot uitdrukking gebracht als Paulus het bijna brutale woord uitspreekt, dat hij de gelovigen door het evangelie heeft verwekt (1 Kor. 4 : 15). Het evangelie is zo een kracht Gods, een woord des Geestes, dat wederbaart. Het is “zaad der wedergeboorte”.

Paulus wijst er tegelijk ook met alle klem op, dat het evangelie wordt verkondigd, opdat het *gehoorzaamd worde* (2 Thess. 1 : 8). Hij spreekt in dit verband van het geloof des evangelies (Fil. 1 : 27). Daarmee zegt hij, dat het evangelie naar het geloof tendeert, tot een geloofsbeslissing dringt, zoals omgekeerd, het geloof ook geheel en al op het evangelie is gericht. Het geloof ontstaat *uit en door* het evangelie en heeft het evangelie tot “*inhoud*”. En het evangelie komt door het geloof, in de weg des geloofs, tot zaligmakend effect. Geloven is uiteindelijk niets anders dan het door het evangelie overwonnen, beheerst en vernieuwd worden. Men kan evenwel ook aan het evangelie ongehoorzaam zijn (Rom. 10 : 16). In hen, bij wie dat het geval is - dat zijn zij die bezig zijn verloren te gaan - is het evangelie bedekt. Dat geschiedt evenwel alleen omdat de god dezer eeuw, de “overleggingen” waarmee het evangelie moet worden ontvangen, verduisterd heeft. Tengevolge daarvan ontwaren deze mensen niet de glans, de straling van het evangelie, waarin zich de heerlijkheid van Christus - de glorie en macht die Hij als opgestane ontving - openbaart (2 Kor. 4 : 3).

Een merkwaardig moment in Paulus' spreken over het evangelie is voorts, dat hij dat meermalen als “*zijn*” evangelie typeert (Rom. 2 : 16; 16 : 25; 2 Tim. 2 : 8). Uiteraard wil hij daarmee niet zeggen, dat hij een “andersoortig” evangelie predikt als bv. zijn medeapostelen. Zo'n “andersoortig” evangelie is er niet (Gal. 1 : 6, 7). Er is maar één evangelie. Neen, Paulus wil met deze aanduiding van het door hem gebrachte evangelie de aandacht vestigen op twee aspecten van het evangelie, welke speciaal in zijn apostolische dienst op de voorgrond traden. Namelijk vooreerst, dat van verdiensten der mensen bij God geen sprake is en het zalig worden dus geschiedt uit genade, zonder de werken der wet. En voorts, dat het evangelie en dus ook het in het evangelie geopenbaarde heil niet alleen voor de Joden maar ook voor de heidenen is bestemd.

Samenvattend kunnen we het evangelie van Jezus Christus om schrijven als een *wóórd* - een *gesproken* woord - dat tot *inhoud* heeft *Jezus Christus en het volle, door Hem verworven heil*. Het is een *wóórd*, dat door de *Heilige Geest* wordt gesproken en een *levende kracht Gods is tot behoud*. Het is een woord, dat niet maar spreekt over een vroeger tot werkelijkheid gekomen centraal moment der heilshistorie, maar dat juist als woord daaromtrent *zèlf heilsgebeuren* is. Het is nooit een ledig, effectloos woord, maar brengt de gemeenschap met Christus en in Hem met God tot stand en is zo *instrument in de realisering van het heil en de formatie van de kerk*. Het *is en schenkt de genade Gods of werkt, bij verwerping ervan, het eeuwige oordeel*.

Het woord dat gepredikt wordt

Dit evangelie moet nu overal gepredikt worden. De prediking van het evangelie is het centrale moment in het werk van Jezus Christus, van de apostelen, van de kerk. Ze moet tot de jongste dag worden voortgezet.

Het woord waarmee het prediken in de Heilige Schrift speciaal wordt aangeduid (in het NT.: *kèrussein*) betekent: *uitroepen, aanzeggen, verkondigen, proclameren*. Het is het werk van een heraut, die luide verkondigt, dat een vorst als zodanig is opgetreden; uitroept, dat een koning komende is; een feest aankondigt; of een besluit of verordening officieel bekend maakt zó, dat deze daardoor rechtskrachtig worden.

Het verkondigen of prediken van het woord geschiedde in de nieuwtestamentische bedeling éérst door Jezus Christus, toen Hij nog op aarde vertoefde, en werd, ná zijn hemelvaart, door apostelen en andere dienstknechten voortgezet. Dit geschiedde evenwel zo, dat de Christus zelf door deze gezonden bleef spreken, zelf het “subject” van deze verkondiging was en bleef. Paulus schrijft: Hoe zullen de mensen Christus aanroepen als ze niet in Hem geloofd hebben? Hoe geloven in Hem, als ze niet van Hem gehoord hebben? Hoe horen zonder prediker? En hoe zal men prediken zonder gezonden te zijn? (Rom. 10 : 14, 15). Prediken geschiedt dus alleen, lán althans alleen legitiem geschieden, als Jezus Christus mensen daartoe roept, bekwaamt en zendt. Maar ook: als er gepredikt wordt krachtens de opdracht en naar de wil van Christus, dan komt Christus zèlf in die predikers naar de mensen toe en spreekt Hij zelf door hen de mensen aan. Wat ware predikers zeggen, zo verzekert Paulus nadrukkelijk, is “het woord van Christus”. En wanneer Paulus verklaart, dat door alle eeuwen heen naar Gods ordening, het geloof zal ontstaan uit het horen en dat het horen geschiedt door het woord van Christus, dan elimineert hij door zo te spreken zeer nadrukkelijk de menselijke bringer van het gepredikte woord (Rom. 10 : 17). Die is voor hem van weinig belang. Die valt in het factum der prediking eenvoudig weg. En zo sprekend accentueert hij met bijzondere klem dat we in de prediking van het evangelie (uiteeraard alléén wanneer die werkelijk prediking van het evangelie is!) met Jezus Christus zèlf te doen hebben en dat daarin zijn woord weerklinkt. Jezus Christus is, komt, spreekt en werkt zelf als ergens de ware prediking geschiedt. Onze Heiland had trouwens reeds vroeger verzekerd, dat wie zijn gezanten hoort Hem zelf hoort. En dat wie zijn herauten verwerpt Hem zelf verwerpt (Luc. 10 : 17). En Paulus prees de Thessalonicenzen omdat ze, toen ze het gepredikte woord ontvingen, dat woord hadden aangenomen, niet als een woord van een mens, maar wat het inderdaad ook was, als een woord van God (1 Thess. 2 : 13).

Wanneer we ons nu afvragen wat de “*inhoud*” van de prediking is, dan antwoordt de Schrift overal en vóór alles, dat prediken steeds is het prediken van het *koninkrijk Gods*, of, anders gezegd: van het *koninkrijk der hemelen*.

De werkelijkheid van dit koninkrijk wordt in het Nieuwe Testament onder verschillend aspect getekend. Vooreerst als de reële en effectieve *genadeheerschappij* van God in Christus (Luc. 1 : 33). Dan als het inbegrip van alle *heilsweldaden*, welke in dat koninkrijk worden geschonken (Matth. 5 : 1; Luc. 6 : 20; Rom. 14 : 17). Vervolgens als een *gebied*, een *wereld*, waarin Christus heerschappij voert en die weldaden worden genoten (Luc. 18 : 24). Ook als een *openbaring van goddelijke oordelen*, welke aan de doorwerking van het koninkrijk onlosmakelijk verbonden zijn (Matth. 3 : 2 - 12). En ten slotte als de genaderegering van God in Christus *in haar volkomen ontplooiing* in de eeuwigheid (Luc. 13 : 29; 29 : 31).

Inderdaad is het koninkrijk en dan speciaal Hij in wie dit koninkrijk in deze wereld gestalte kreeg en werkelijkheid werd - onze Heer Jezus Christus - de “inhoud” van de prediking. Maar tegelijk is het ook zo, dat verschillende momenten in, aspecten van het koninkrijk als predikinhoud worden genoemd.

Zo wordt meermalen gesproken van een prediking van de *bekering* (Matth. 3 : 1; 4 : 14; 10 : 17; Marc. 6 : 12; Luc. 4 : 18; 9 : 2). Omdat het koninkrijk komt en er is, worden de mensen opgeroepen zich te bekeren. Niet dat de komst van dat koninkrijk van die bekering afhangt, door die bekering kan “verdiend” worden of gedwongen wordt zich te realiseren. Daar is geen sprake van. Het

koninkrijk komt volkomen onafhankelijk van de mensen door de genade Gods in de eerste en tweede komst van de Christus. Maar het is wel zo, dat het komende rijk roept tot bekering en in de weg van de bekering gerealiseerd wordt in hen, tot wie de prediking van dat koninkrijk komt. Voorts is de prediking ook een prediking van bekering *tot vergeving der zonden* (Marc. 1 : 4; Luc. 3 : 3; 24 : 47). Als in de prediking het koninkrijk komt, brengt het ook de vergeving der zonden met zich mee. Die is daaraan inhaerent. En niet alleen de vergeving der zonden, maar het ganse, volle heil in Christus. Daarom is er ook sprake van de prediking van het *evangelie* (Matth. 4 : 23; 9 : 35; 24 : 14; 26 : 13; Marc. 1 : 14; 1 Thess. 2 : 9).

Door het prediken realiseert zich evenwel ook het *oordeel Gods*. En wel op tweeërlei wijze. Vooreerst in hen die geloven. Zij worden en zijn in Christus veroordeeld, verdoemd. De prediking van Jezus Christus is het meest vernietigende vonnis over de mensen dat zich denken laat. In Hem wordt immers de vergéving der zonde, de genáde verkondigd. Maar: van vergeving en genade kan alleen sprake zijn bij goddelozen! Vergeving en genade worden niet anders geschonken, kúnnen ook niet anders geschonken worden, dan alleen aan hen, die door Gods verdoemend oordeel worden getroffen. Er is daarom in deze wereld niets zo radicaal vernietigend voor een mens als de prediking van vergeving en genade. Want deze prediking is de volstrekte en permanente veroordeling van alles wat de mens zelf is, heeft, doet. Bovendien echter brengt de prediking het oordeel over degenen tot wie de verkondiging van het koninkrijk uitging, maar haar niet hebben geloofd. Paulus verklaarde eenmaal: wij prediken een gekruisigde Christus, voor Joden een aanstoot, voor de heidenen een dwaasheid, maar voor hen die geroepen zijn, Joden zowel als Grieken, prediken wij Christus de kracht Gods en de wijsheid Gods (1 Kor. 1 : 23, 24).

Het spreekt als van zelf, dat in het Nieuwe Testament ook zonder meer gesproken wordt van een prediken van Jezus (Hand. 8 : 5; Fil. 1 : 15), van Christus (1 Kor. 1 : 23), van de gekruisigde Christus (2 Kor. 1 : 29; 2 Kor. 4 : 5), van Christus Jezus (Hand. 20 : 25). In onze Heiland is het koninkrijk immers geconcentreerd en ge realiseerd en in Hem kwam het en komt het successief totdat het hemel en aarde omvatten zal.

De prediking als proclamatie

Het specifieke van deze prediking is nu, dat zij is *proclamatie*. Ze is niet in eerster instantie een lerend, vermanend, stichtelijk, aesthetisch of wetenschappelijk woord. Neen, zij is proclamatie. Dat wil zeggen: in en door de prediking wordt dat wat gepredikt wordt *werkelijkheid*, komt het als beslissende factor het leven in van hen die het horen. Als een heraut de kroning van een koning uitroept, dan wordt die kroning werkelijkheid voor hen die het horen. Daardoor “ontvangen” die hoorders een koning, daardoor worden zij onderdanen. Als een heraut een feest aankondigt dan breekt zich in de verschijning van die man het feest baan. Een heraut roept het feest uit, ja, maar hij brengt het tegelijk ook met zich, in zich, mee. Zijn optreden is het eerste punt van het feestprogram. Als oudtijds een heraut voor de saamgeroepen burgerij van een stad een verordening voorlas, dan kreeg die verordening daardoor rechtskracht en waren alle burgers daaraan gebonden en vanaf het moment van die “verkondiging” verplicht daarnaar te leven. Welnu door de prediking, in de prediking als proclamatie van het koninkrijk Gods, komt dat koninkrijk, dat is Jezus Christus en al het door Hem verworven en in Hem voorhanden heil, souverain het leven in van allen die het horen. Het koninkrijk wordt in hen “vervuld”. Het wordt hun geschonken. In de prediking is Jezus Christus, kómt Jezus Christus en gééft Jezus Christus zich als de Zaligmaker aan allen die haar zonder meer gelovig aannemen.

Nooit kan met genoeg kracht en ernst op dit unieke karakter van de prediking worden gewezen. Het is een elementair en fataal misverstand als men meent, dat in de prediking niet meer zou gegeven worden dan een - historisch betrouwbaar - *relaas* omtrent Jezus Christus en zijn werk of een -

misschien wel zeer interessante - *beschouwing* omtrent zijn persoon, woorden of daden. Of welke andere *weergave, bewerking, uiteenzetting, toepassing* daarvan ook.

Neen, Jezus Christus, kwam in het vlees, bewerkte de verlossing, verwierf en werd het heil der wereld. En in Hem en alles wat Hij deed kwam het koninkrijk van gerechtigheid, vrede en blijdschap, in de Heilige Geest. En zie: Hij en het heil in Hem en zijn rijk zijn thans, hier en nu, in de prediking, de verkondiging van het woord, van het evangelie aanwezig. In en door de prediking is Christus in de wereld bij de zijnen en gaat Hij met zijn kerk mee. De prediking re-present-eert Christus. Dat is: daarin maakt Hij zich, en is Hij dus, hier en nu present. Door de prediking wordt een brug geslagen tussen de Christus van het kruis, de opstanding en de hemelvaart en de mensen van nu en straks en overal. Die prediking “is” Christus. Hij is daarin en geeft zich daarin, werkt daarmee. Christus, het Koninkrijk en de verkondiging ervan zijn zo nauw, zo onlosmakelijk aan elkaar verbonden, zo met elkaar vervlochten, dat Christus eenmaal zonder meer van Zichzelf zei, dat Hij was uitgegaan om te prediken, te verkondigen (Marc. 1 : 38). Dat verkondigen is dus het *centrale, dominerende doel van zijn komen in de wereld*. Want daarin en daardoor voltrekt zich alles wat Hij wil bereiken, daarmee bewerkt Hij alles wat Hij wil doen. Neen, dat verkondigen staat niet naast Christus’ heilswerk als een soort surplus, appendix of neutrale mededeling daaromtrent. Integendeel, het is er een essentieel moment in.

Wie aan die verkondiging uitsluitend een mededelend karakter toekent barricadeert zich de weg om het geheim van de prediking te ontdekken. In de prediking wordt ons niet een afgesloten ge beuren meegedeeld, een historische facticiteit - namelijk die van de geboorte, het lijden, de opstanding van Christus - welke onherroepelijk tot het verleden behoort al werkt ze ook nog wel in het heden na. Neen, dat historische gebeuren - en het was inder daad een echt historisch gebeuren - zet zich *wat zijn werkelijkheid, kracht, effect betreft in de prediking voort en door in heel de wereld en door alle eeuwen*. Daarin is dat alles permanent aanwezig, daardoor openbaart het permanent zijn kracht en bewerkt het permanent het door Christus daarmee beoogde effect. Men kan niet zinvol spreken over het heil in Christus, zonder dat daarbij onmiddellijk en ten volle het woord der verkondiging betrokken wordt. Want alleen daarin bestaat dat alles thans voor de mensen en werkt zich onder hen uit. Maar evenmin kan men zinvol spreken over het woord der verkondiging, zonder daarbij onmiddellijk en ten volle te betrekken de levende Christus, het Koninkrijk en het heil. Die twee zijn nooit van elkander te scheiden, komen nooit zonder elkaar voor. Christus, het rijk en het heil kleden zich in de verkondiging van het woord, het evangelie, dringen daarin en daarmee de wereld in en zijn en blijven daarin volle werkelijkheid tot aan de jongste dag. En daarom krijgt het heil alleen in de verkondiging voor ons gestalte, wordt het ons alleen daarin meegedeeld, en mogen en kunnen wij het alleen daarin “bezitten”.

Deze stand van zaken wordt ons misschien nergens duidelijker voor ogen gesteld dan in het woord van Christus: Aldus staat er geschreven, dat de Christus moest *lijden* en ten derden dage *opstaan* uit de doden, en dat in zijn naam moet *gepredikt* worden bekering tot vergeving der zonden aan alle volken, te beginnen bij Jeruzalem (Luc. 24 : 46). Met dat woord opent Christus een grootse visie op zijn persoon en werk en de gang der heilshistorie. Christus onderscheidt hier namelijk de drie grote momenten in zijn éne grote verlossingswerk. Vooreerst zijn *lijden*. Daarna zijn *opstanding*. En ten slotte de *prediking*. In het lijden legde Christus de grondslag, de rechtsbasis van alles wat Hij bereiken moet, wil, zal. Hij “verdiende” daarmee de verlossing. Bij en in die opstanding ontving Christus het volle heil op grond van en als loon op het door Hem vervulde recht Gods en het doordragen van de last van de toorn Gods tegen de zonde. Hij ontving toen bovendien - want hij werd uitermate verhoogd - “alle macht” - alle volmacht, alle bevoegdheid, alle mandaat - in hemel en op aarde. Dat wil zeggen: Hij ontving alle bevoegdheden en krachten, welke Hem in staat zouden stellen zijn verlossingsarbeid te voltooien. En na de opstanding moet dan volgen het prediken. Daarin maakt Christus effectief wat Hij door zijn lijden verwierf en bij zijn opstanding

ontving. Daarin deelt Hij de verlossing uit aan allen die de Vader Hem gaf. Daarin komt zijn werk in vernedering tot volle vrucht.

Het is met het oog op dat alles niet vreemd, dat Paulus de prediking zonder meer *zaligmakend* noemt (1 Kor. 1 : 21) en haar als de bediening, de toediening, de realisering der verzoening typeert (2 Kor. 5 : 18). Merkwaardig: de term “zaligmakend geloof”, welke, strikt genomen, niet in de Schrift voorkomt en ook niet Schriftmatig is, werd algemeen gangbaar onder de gereformeerden. (Bavinck schrijft - *Gereformeerde Dogmatiek* IV blz. 90 - “Eigenlijk gesproken maakt het geloof of de kennis niet zalig, maar God maakt zalig in Christus door den H. Geest”). Maar de voluit Schriftuurlijke uitdrukking: “*zaligmakende prediking*” bleef onder hen vreemd, Subjectivisme is nu eenmaal een overal tierend - en zeer hardnekkig kwaad.

Tot zover over de prediking. Er is daaromtrent nog ontzaglijk veel meer uit de Schrift te zeggen. Men denke alleen maar aan schriftwoorden als evangeliseren, bedienen van het woord, een toespraak houden, leren, getuigen, profeteren, vermanen, onderwijzen, vertroosten enz. Door die alle wordt nieuw licht op de prediking geworpen, telkens nieuwe facetten daarvan getypeerd. Maar het gememo reerde is we de kern van de Bijbelse boodschap daaromtrent.

Evangelie en wet

Op één aspect van het woord Gods willen we nu nog wijzen. Zojuist vernamen we, dat het woord Gods evangelie is. Dat is het vóór alles. Dat is het van het begin tot het eind. Maar er is nog een ander aspect aan dat woord. Het is dat, wat in de Schrift “*wet*” wordt genoemd. Evangelie en wet zijn twee aspecten van het één en ondeelbare woord van God. Het is daarom een zaak van het hoogste belang het kenmerkende van deze beide aspecten van het woord Gods - en het onderscheid, en het wederzijdse verband daartussen - helder te zien. Telkens is de kerk ten aanzien daarvan op een dwaalspoor geraakt. Tot grote schade van het leven des geloofs.

We kunnen evangelie en wet als volgt typeren: het evangelie is het woord Gods, waarin Hij zegt *wie en wat Hij voor de mensen is*. De wet is het woord waarin God bekend maakt *hoe de mensen voor zijn aangezicht moeten - en mogen! - leven*. Het evangelie is het woord van God, *waarin Hij zich in Christus door de Geest met het ganse heil aan de mensheid gééft*. De wet is het woord *voor zover God daarin aanwijst hoe en waarin de mensen zich aan Hem mogen geven*. Het evangelie is het “*schenkende*” woord. De wet het “*nemende*” - het vragende, bevelende - woord.

In het woord Gods is nu het evangelie, het evangelisch aspect daarvan, het dominerende. Het woord Gods is namelijk vóór alles heilswoord, evangelie.

Wanneer God tot de mensen komt, komt Hij vóór alles als de genadige, de liefdevolle God, de God die alles alleen werkt en schenkt wat de mensen aan waarachtig goeds ontvangen. Dat was reeds zo in het paradijs. Want ook in de staat der rechtheid kon zonder het komen, het zich geven van God in gunst en liefde, van geen gemeenschap tussen God en mens sprake zijn. Ook toen was Gods komen in liefde en gunst het uitgangspunt en de basis van het leven van de mens met God in het verbond. Datzelfde is thans evenzo, en dan in zeer specifieke zin, het geval. Voor de gevallen mens hangt immers het ontvangen van het heil, het léven, volstrekt en alleen af van Gods komen tot hen in *schuldvergevende* gunst of *genade*. Er kan eenvoudig van geen gemeenschap met God - van geen vergeving der zonde en redding - sprake zijn als God niet de éérste is, als God niet als éérste zich in genade tot de zondige, goddeloze mensen wendt. Er kan van geen religie, geen verbond sprake zijn, indien God daarin niet de eerste is en blijft en in ondoorgrondelijke genade volstrekt en alléén geeft wat de mensen daarin ontvangen.

Welnu van dat de-eerste-zijn-en-blijven van God in de verhouding tot de mensen, die Hij als zijn kinderen aanneemt, spreekt het evangelie. Het is in zijn, als zodanig door God gesproken worden en tot de mensen komen, het sprekend bewijs daarvan. Het evangelie is evenwel tegelijk ook het “middel”, waardoor God in concreto als de God aller genade als de eerste in het mensenleven komt, is en blijft. Want het evangelie is het “middel” waardoor Hij zijn genade en de gaven van zijn genade - de vergeving der zonden en het eeuwige leven voorop! - aan de mensen uitdeelt. Door het evangelie *getuigt* God met de grootst mogelijke nadruk daarvan, dat Hij uit louter genade in Christus aan goddelozen de vergeving der zonden en het eeuwige leven schenkt en hen zo in zijn gemeenschap opneemt. Maar tegelijk is het zo, dat God *door* en *in* het evangelie de genade en de gaven der genade schenkt en zo de gemeenschap-der-genade, namelijk het verbond waarin Hij met de zijnen leven wil, tot volle werkelijkheid maakt.

Op grond van, en in onlosmakelijke samenhang met dit evangelie, spreekt, geeft God nu zijn *wet*, de openbaarmaking van zijn *beVelende wil*, waarnaar de mensen *moeten* en *mogen* leven. Of, anders gezegd: door het evangelie geeft God zich aan de mensen en plaatst Hij Zich tot hen in een verhouding van genade, waarin zij als zijn kinderen naar zijn wil en wet moeten en mogen verkeren.

De Schrift spreekt daar overal en overduidelijk van.

Als God Abraham roept klinkt in die roeping primair de evangelische verzekering, dat God hem in genade verkiest om zijn vriend te zijn en hem zal zegenen en tot een zegen stellen. Pas daarna en in verband daarmee roept God de eerste aartsvader om voor zijn aangezicht te wandelen en onberispelijk te zijn (Gen. 12 : 1 - 3; 17 : 1). Wanneer de HERE zijn verbond opricht met Israël spreekt Hij eerst het woord - het is een betuiging van zijn genadevolle liefde - : Ik ben de HERE uw God, die u uit het diensthuis heeft uitgeleid. Pas daarna en als uitvloeisel daarvan geeft God zijn heilige wet (Ex. 20 : 1 v.; Deut. 6 : 5v.). En als Jezus Christus in het vlees is gekomen weerklinkt vóór alles de roep, dat het koninkrijk Gods is gekomen. En op grond daarvan gaat tot allen, die het horen, de oproep uit zich te bekeren, dat is: te gaan leven naar de wil van God (Matth. 3 : 2, p.p.).

Het evangelie gaat dus zakelijk aan de wet vooraf, heeft een zakelijke prioriteit ten opzichte van de wet. Dit betekent evenwel niet, dat evangelie en wet, het evangelisch aspect en het wetsaspect van het woord, ten opzichte van elkaar los zouden staan. Integendeel: ze vormen een wonderlijke, onverbreekbare levenseenheid. Ze zijn zo nauw aan elkaar verbonden en hangen zo geheel van elkaar af, dat wie ze van elkaar poogt te scheiden, beide verliest. Het evangelie zonder de wet is een ijdele droom, een fictie, die de mensen even in een roes brengt, maar hen daarna in groter ellende dan te voren achterlaat. De wet zonder het evangelie wordt een aan het evangelie vijandige macht. En ze wordt zo bij uitstek het middel om de menselijke hoogmoed tot het uiterste op te jagen. Het farizeïsme, de religie van de wet-zonder-het-evangelie is een openbaring, en wel de meest algemene, gevaarlijke en weerzinwekkende, van deze hoogmoed. De wanhoop van de mens, die te vergeefs probeert de wet in eigen kracht te volbrengen, is een andere openbaring van datzelfde kwaad.

Overal in de Schrift komt duidelijk op ons af hoe nauw evangelie en wet aan elkaar zijn verbonden. Reeds de genoemde Schriftplaatsen spraken daarvan. Op bijzonder duidelijke wijze - Dr Woelderink wees daar meermalen op - blijkt dat uit de ark des verbonds. Deze is als zodanig het teken van de gemeenschap, de *verbondsgemeenschap*, tussen God en zijn volk, Het deksel van de ark is het verzoendeksel. Daarop komt, in het symbool van de besprenging met het offerbloed, de verzoening tot stand. Het is zo een teken, een prediking, het zicht bare evangelie der verzoening. Maar ín deze ark worden de twee stenen tafelen der wet bewaard. Wel zeer sprekend wordt hierdoor aangewezen, dat in het verbond het woord van Gods genade en verzoening - het evangelie - onlosmakelijk verbonden is met het woord der wet (Ex. 20 : 1 v.; Deut. 6 : 5 v.). Het verbond neemt zelfs concrete

gestalte aan *in de tweeëenheid van evangelie en wet*, of, anders gezegd: van *belofte en roeping*. Deze mogen daarom nooit één moment van elkaar gescheiden worden. Doet men dat, dan schendt men op elementaire wijze het verbond van God.

Deze eenheid van evangelie en wet is voorts een zeer innige. Men kan zeggen, *dat ieder evangeliewoord van het begin tot het einde ook wetswoord is*. Het evangelie is immers als zodanig altijd ook een hartstochtelijke oproep tot geloof. Want God predikt het evangelie, opdat het geloofd worde. De evangelieprediking tot de stok- bewaarder van Filippi luidde: Geloof in de Heer Jezus Christus en gij zult zalig worden (Hand. 16 : 31). Hier is voluit evangelieprediking. Jezus Christus komt in dit paulinische woord naar de stokbewaarder toe en biedt zich aan hem als zijn Zaligmaker aan. Maar tegelijk is dit woord een indringende oproep om te geloven, een krachtig verkondigen van de roeping, de wet des geloofs.

Uit dit voorbeeld blijkt tegelijk eveneens, dat échte wetsprediking ook ten volle evangelieprediking is! Want als Paulus deze wetsprediking doet horen, de stokbewaarder deze roeping voorhoudt, staat God in Christus voor deze man. Christus staat in en met deze woorden voor hem als de Verlosser. En Hij zegt daarbij zakelijk en feitelijk: Ik ben de Here uw God. Die verkondiging van de wet is bovendien als zodanig ook de garantie, dat God geven zal wat Hij vraagt. God vraagt immers alleen dat wat Hij gééft. En wij kunnen ook alleen geven wat Hij ons eerst gegeven heeft en zo door ons van Hem ontvangen werd. Maar als God werkelijk, ernstig, van ons vraagt wat Hij alleen aan ons geven kan, ligt dan niet reeds in Gods vragen de garantie, dat Hij dat ook werkelijk geven zàl? God speelt toch immers nooit een frivool spel met de mensen! (Men denke in dit verband aan Augustinus' bekende woorden: *da quod jubes et jube quod vis*). Een bevel als het bekende: "dit is zijn gebod: dat wij geloven in de naam van zijn Zoon Jezus Christus", is daarom voluit evangelisch (1 Joh. 3 : 23). In het geven van deze "wet" ligt de volstrekte zekerheid, dat Jezus Christus zichzelf met al de in Hem begrepen schatten en gaven geven wil aan hen tot wie deze eis des geloofs komt. We kunnen en moeten het daarom zó zeggen: *zoals het evangelie geheel doortrokken is van de wet, zo is ook de wet, de échte!, voluit evangelisch*. Met het oog op deze stand van zaken spreken we daarom liever van een *evangelisch aspect* en een *wetsaspect* van het woord Gods dan van evangelie en wet zonder meer.

Wanneer men het woord Gods als de ondeelbare eenheid van evangelie en wet heeft leren verstaan, is het onmogelijk te poneren, dat de wetsprediking aan die van het evangelie moet voorafgaan om de mensen te ontdekken aan hun zonde en schuld. De wet komt immers tegelijk met het evangelie uit Gods mond naar de mensen toe en kan daarom ook niet anders dan in onlosmakelijk verband met het evangelie worden gehoord, verstaan en geloofd. Speciaal de eis des geloofs vooronderstelt het evangelie en de verkondiging daarvan. Ja, ze is in het evangelie begrepen, vloeit daaruit voort en kan daarom ook niet anders dan in en met het evangelie worden gehoord en gehoorzaamd.

Als we het woord Gods als de innige eenheid van evangelie en wet hebben leren verstaan, is het voorts ook duidelijk wat de kern van deze wet is. Ze is niet anders dan de *wet de oproep* tot geloof, de *roeping* om te geloven. Zo vaak God zich sprekend tot de mensen richt, spreekt Hij hen met het evangelie aan en dan is wat daarin onmiddellijk en in de eerste plaats tot de mensen komt de roeping om het evangelie gelovig aan te nemen. De Catechismus omschrijft het eerste gebod van de wet des Heren zeer juist als het *gebod des geloofs*. De ontdekking van zonde, welke God zo sprekend vóór alles wil bewerkstelligen, is *de ontdekking van de zonde van het ongeloof*. De joden op de pinksterdag en Saulus op de weg naar Damascus worden niet ontdekt aan een of andere zonde tegen een of ander gebod. Neen, het gaat voor hen leven, dat zij Hém hebben verworpen, die God hun geschonken heeft als Zaligmaker. Dat wil zeggen: ze worden ontdekt aan hun *ongeloof*. Maar tegelijk, in onlosmakelijk verband daarmee, gaan hun ogen open voor Jezus Christus als de gekomen Messias, de levende Zaligmaker. Inderdaad, uit de wet is de kennis der zonde. Maar die

wet is zo met het evangelie vervlochten, dat we tegelijk moeten zeggen, dat door het evangelie hun ogen werden geopend, zij in Christus gingen geloven en levend werden gemaakt. Het evangelie omvat en hanteert de wet zo, opdat wij, onze zonden kennende, Gods genade zouden aannemen om daaruit te gaan leven.

Naar haar oorsprong en aard is Gods wet heilig, rechtvaardig en goed (Rom. 7 : 12). Ze is de uitdrukking van Gods vaderwil ten aanzien van de mensen die Hij gemaakt heeft. Ze is de aanwijzing hoe de mensen als zijn kinderen mogen leven. Ze wordt in het Oude Testament “onderwijzing” genoemd. De langste psalm is een lang volgehouden loflied op de wet des Heren. Naar haar aard dwingt de wet niet. Ze roept op om Hem lief te hebben die ons eerst heeft liefgehad en om zich in liefde te geven aan de mensen die ook het beeld Gods zijn. Het volmaakte leven naar de wet is de zaligheid. Het is ook het staan in de volmaakte vrijheid. De wet Gods is de wet der vrijheid (Jak. 2 : 12). Alleen voor de goddeloze is de wet vol dreiging en eist ze vervulling op straffe van eeuwige verdoemenis. Bovendien doet ze in hen die haar verachten de zonden steeds sterker uitbreken.

Ten slotte moet nog worden opgemerkt, dat aan het spreken over “evangelie *en* wet” een ernstig gevaar is verbonden. Onwillekeurig worden tengevolge van deze spreekwijze het evangelisch aspect en het wetsaspect van het woord Gods toch weer als twee zelfstandige grootheden opgevat, die bij elkaar gevoegd en in evenwicht moeten gehouden worden. Dikwijls is de genoemde uitdrukking er reeds een openbaring, een bewijs, van dat men evangelie en wet als zodanig en in die onderlinge verhouding ziet. We hebben in deze wijze van spreken over en opvatten van evangelie en wet dan te doen met hetzelfde misverstand en gevaar als ons bij het spreken over “woord *en* Geest” bedreigt. Die worden, als men ze zo aanduidt, ook als vanzelf twee grootheden, die van elkaar gescheiden kunnen zijn en zelfs wel los van elkaar kunnen opereren. Men vergeet dan dat we in het woord te doen hebben met een Geestesuiting, welke eenvoudig zonder de actieve, de sprekende Geest niet eens kan bestáán. En dat, als de Geest ergens komt, Hij altijd ook sprékende komt, d. w. z. komt in en met en door het woord.

De literatuur over het “woord” in de Heilige Schrift naar zijn velerlei aspect is zeer omvangrijk. Allereerst moeten hier genoemd worden de desbetreffende artikelen in Kittel’s *Theol. Wörterbuch zum N.T.* met de daarbij genoemde litteratuur. Ter aanvankelijke oriëntering zij verwezen naar Dr Herman Ridderbos, *Heilige geschiedenis en Heilige Schrift*, Kampen 1955, blz. 99 v.; Dr J. T. Bakker, *Kerugma en Prediking*, Kampen 1957. Verder over het woord enz. in verband met de prediking o.a. Helmuth Schreiner, *Die Verkündigung des Wortes Gottes*, Hamburg 1949; Gustaf Wingren, *Die Predigt*, Göttingen, 1955; W. Trillhaas, *Evangelische Predigtlehre*, München, 1953; E. Lerle, *Die Predigt im Neuen Testament*, 1956.

Hoe spiritueel zijn onze preken?

De *lectio divina* als bron voor een spirituele homiletiek

Inleiding

Voor een eigentijdse doordenking van de prediking lijkt het perspectief van de spiritualiteit belangrijke aanknopingspunten te bieden. In de eerste plaats omdat het in christelijke spiritualiteit gaat om levende omgang met de levende God, en omdat de prediking in de gemeente van Christus in die omgang een centrale rol speelt. Maar in de tweede plaats zeker ook omdat met het woord spiritualiteit een van de meest markante trends van de eenentwintigste eeuw wordt aangeduid. Deze eeuw wordt al wel de eeuw van de spiritualiteit genoemd. Wat doet de kerk daarmee? En welke uitdaging ligt hier voor een homiletiek die een bijdrage wil leveren aan een Bijbelgetrouwe prediking die relevant en eigentijds is, een prediking die de hoorders wil brengen tot aanbidding van de levende God?

Graag wil ik in dit openingscollege enkele lijnen schetsen van wat ik een ‘spirituele homiletiek’ noem. Dat is een homiletiek die de werkelijkheid van de spiritualiteit (die ook steeds meer wetenschappelijk bestudeerd wordt) als primaire bron van nieuw inzicht ziet.¹ Een dergelijke homiletiek richt zich op het leveren van een praktisch-theologische doordenking van een preekpraktijk die naast theologisch verantwoord, exegetisch zorgvuldig en pastoraal bewogen ook spiritueel is. Wat ik daarmee bedoel hoop ik in het navolgende duidelijk te maken.

De orde van de Dominicanen

Ik kies mijn insteek in de voor-reformatorische traditie. Dat wordt minstens ook ingegeven door de wens die de rector van deze faculteit, Patrick Nullens, uitsprak tijdens een studiedag op 8 december 2007: “Het is tijd dat evangelischen, en andere protestanten, ‘katholiek-evangelisch’ worden.”²

We gaan daarom terug naar de 13^e eeuw om er bij stil te staan dat in het jaar 1216 door Dominicus (circa 1170-1221) de kloosterorde van de Dominicanen werd gesticht, de *Ordo Praedicatorum*, oftewel de orde van de predikheren. Deze orde werd speciaal opgericht om te voorzien in de grote nood op het gebied van prediking en zielzorg. Het unieke van deze orde is dat er een verbinding wordt gezocht tussen het actieve leven en het contemplatieve leven (waar de meeste andere orden zich exclusief op één van beide aspecten richtten). Speciale kenmerken van deze orde zijn: een focus op diepgaande studie en daaruit voortvloeiende prediking, een grote liefde voor de waarheid, een spiritualiteit die sterk christocentrisch van karakter is en een apostolaat met een krachtig pastorale dimensie.

Een van de bekendste representanten van de Dominicanen is Thomas van Aquino (1225-1274). In zijn *Summa Theologica* (geschreven 1265-1274) spreekt hij zich ook uit over de vraag wat beter is: een orde die zich richt op het actieve leven (gestempeld door arbeid zoals bijvoorbeeld ziekenzorg en pastoraat) of op het contemplatieve leven (gestempeld door gebed en liturgie). Zijn antwoord luidt: zoals het beter is te verlichten (*illuminare*) dan alleen licht te geven (*lucere*), zo is het beter ook om de vrucht van de contemplatie aan anderen door te geven dan alleen maar te contempleren.³

¹ Op dezelfde wijze laat een narratieve homiletiek zich voeden door de inzichten uit de werkelijkheid van de narrativiteit en een hermeneutische homiletiek door de wijsheid uit de werkelijkheid van de hermeneutiek.

² Nederlands Dagblad 10 december 2007: ‘Gezocht: katholiek-evangelische christenen’ (verslag van een een studiedag in Leuven op zaterdag 8 december 2007).

³ Thomas van Aquino, *Summa Theologica* II-II q. 188 art. 6: “Sic ergo dicendum est quod opus vitae activae est duplex. Unum quidem quod ex plenitudine contemplationis derivatur, sicut doctrina et praedicatio. Unde et Gregorius dicit, in V Homil. super Ezech., quod *de perfectis viris post contemplationem suam redeuntibus dicitur, memoriam suavitatis tuae eructabunt*. Et hoc praefertur simplici contemplationi. Sicut enim maius est illuminare quam lucere solum, ita maius est contemplata aliis tradere quam solum contemplari.”

Daarmee overstijgt Thomas de tegenstelling dus en maakt hij de verbinding die zo kenmerkend is voor de *Ordo Praedicatorum*: die tussen het contemplatieve leven als het zoeken van Gods aangezicht door intensief en biddend bezig te zijn met de Schriften, en het actieve leven zoals dat uitdrukking krijgt in bijvoorbeeld prediking, onderwijs en zielzorg. Aan het genoemde citaat van Thomas ontleent de orde van de Dominicanen dan ook één van haar motto's, namelijk dit motto (in het Latijn): *contemplari et contemplata aliis tradere*.⁴ Zó wordt het karakter van prediking samengevat: contemplatie en de vrucht van de contemplatie doorgeven aan anderen.

Contemplata aliis tradere

Bij dit Dominicaanse motto wil ik wat langer stil staan omdat het ons belangrijke inzichten kan verschaffen voor een spirituele homiletiek.⁵ Ik probeer eerst te verhelderen waar het om gaat in de contemplatie. Met contemplatie wordt het verborgen leven aangeduid dat zich geheel richt op de Heer en dat zich uit in liefdevol gebed, in het zoeken van Gods aangezicht, in een intensief en liefdevol verlangen om hem te aanschouwen, in de ervaring van de intieme vriendschap met de Heer, in de mateloze aanbidding van de drie-enige God. Contemplatie is voor Thomas een daad van het intellect, maar wel een daad die begint in de liefde: als een ziel God liefheeft, verlangt de ziel ernaar met hem verenigd te worden. Deze contemplatie is ten diepste een genadegeschenk maar kan tegelijk toch nagejaagd worden door middelen als het lezen van de Schrift en andere spirituele lectuur, het horen van preken, het mediteren en het gebed.⁶ De contemplatie zelf is het genieten van Gods aanwezigheid als de ultieme waarheid, het lang en liefdevol kijken naar zijn gelaat, het overweldigd raken door het zien van zijn grootheid, vol van genade en waarheid.

Volgens het motto gaat het er vervolgens om dat het gecontempleerde aan anderen wordt doorgegeven. Hier wordt dus duidelijk dat de contemplatie niet bedoeld is als een soort spiritueel egoïsme van de ziel die haar God ontmoet. Het gaat erom dat de liefdevolle waarheid en de genadige wijsheid van God die in de contemplatie wordt ontvangen en ervaren door de dienst van de prediking heen ook aan anderen toevloeit. Het gaat er dan niet om dat over de spirituele ervaring van de contemplatie wordt verteld als een soort persoonlijk getuigenis, maar dat de in de Schriften van de Heer gevonden wijsheid als gecontempleerd wordt doorgegeven, in de sfeer waarin ze ontvangen is: in Gods liefdevolle en waarachtige nabijheid. Hiermee wordt de spirituele omgang van de prediker met het Woord van God een belangrijke bron voor een liefdevolle en waarheidsgetrouwe prediking waarmee anderen gediend worden.

Overgave

Een opvallende term in het motto *contemplata aliis tradere* is tenslotte dat woord *tradere*. Er stonden Thomas ook wel andere woorden ter beschikking om uitdrukking te geven aan wat hij bedoelde, zoals bijvoorbeeld *praedicare* (prediken), *docere* (onderwijzen) of *dare* (geven). Maar Thomas zal speciaal dit woord *tradere* hebben gekozen omdat het ook in bijvoorbeeld de liturgie van de eucharistie wordt gebruikt om de zelfovergave van Christus aan te duiden: de Heer heeft zichzelf overgegeven om anderen te dienen. Daarmee zegt Thomas dus tegen de prediker dat hij bereid moet zijn om zichzelf te geven, zijn leven te geven, alles wat hij in de contemplatie gevonden heeft los te laten en over te geven aan wie luisteren naar de prediking. Zo wordt de prediking ook een daad van zelfovergave in de navolging van de gekruisigde Heer.⁷ Het leven van

⁴ Andere motto's van de Dominicanen: '*Veritas*', '*Laudare-benedicere-praedicare*', '*Euntes evangelizate mundum*'.

⁵ De homiletiek van Klaus Müller, *Homiletik. Ein handbuch für kritische Zeiten*, Regensburg 1994, is helemaal vanuit deze zinsnede van Thomas van Aquino opgebouwd.

⁶ De inzichten van Thomas Aquino over contemplatie zijn onder meer te vinden in: *Summa Theologica* II-II, q 179, 180, 182, 188.

⁷ Fatula, Mary Ann, *Contemplata Aliis Tradere. Spirituality and Thomas Aquinas, The Preacher*, in: *Spirituality Today*, Spring 1991, Vol. 43 No. 1, pp. 19-35 (geraadpleegd via internet): "In the Corpus Christi liturgy attributed to Thomas, the verb used for Jesus' total surrender of himself to his disciples in the eucharist is 'tradere.' The Corpus Christi hymn 'Verbum Supernum' sings out, 'About to be handed over by a disciple to those jealous of him, Jesus first handed himself over to his disciples on a tray of life.' The Matins hymn for Corpus Christi, 'Sacris solemnis,' uses the same

Thomas van Aquino, waarin hij zichzelf in studie, contemplatie, prediking en onderwijs helemaal gaf, is daarvan een indrukwekkend voorbeeld.

Lectio divina

Tot zover Thomas van Aquino. Omdat het woord contemplatie naar mijn inzicht als zodanig te smal is om er heel het preekgebeuren mee te typeren en te doordenken, kies ik er nu in een volgende stap voor om dat begrip te plaatsen in de context van de vierslag die kenmerkend is voor de zogenaamde *lectio divina*: de goddelijke of geestelijke lezing van de Schrift. Deze *lectio divina* mag zich vandaag de dag verheugen in een grote belangstelling,⁸ maar gaat intussen terug op een eeuwenoude christelijke traditie. Daarbij moet in het bijzonder de naam van de kartuizer monnik Guigo II (12^e eeuw) worden genoemd, die de essentie van de *lectio divina* heeft samengevat in zijn *Scala claustralium* (de ladder voor kloosterlingen). Hij spreekt over de vierslag *lectio*, *meditatio*, *oratio* en *contemplatio*.

De *lectio* komt als eerste, is het fundament, is een zorgvuldig en aandachtig lezen van wat er staat. De *meditatio* is een zich met het verstand verder verdiepen in de verborgen waarheden van het Schriftwoord. De *oratio* is het gebed, een verlangende gerichtheid van een vroom hart op God om zijn stem te horen en te beantwoorden. En de *contemplatio* is tenslotte de aanschouwing, het zien van God, het ervaren van zijn liefdevolle en genadige aanwezigheid, om daarin te rusten.⁹

Er zijn vele manieren om deze vier stappen of dimensies te omschrijven.¹⁰ Voor dit moment zou ik een korte uitwerking willen geven van de gedachte dat de *lectio divina* met haar vierslag *lectio*, *meditatio*, *oratio* en *contemplatio* buitengewoon vruchtbare aanknopingspunten biedt voor een spirituele homiletiek die een bijdrage wil leveren aan een preekpraktijk, waarin de spirituele dimensie op een rijkere manier tot uitdrukking komt dan vaak het geval is (omdat preken vaak een sterk rationeel of een doorgeslagen praktisch karakter hebben).

Ik werk deze gedachte nu uit door een schema weer te geven waarin ik de vier aspecten van de *lectio divina* nader inkleur met het oog op de preekvoorbereiding en de prediking zelf.

<i>lectio</i>	de tekst	Ik lees en analyseer de tekst zorgvuldig en nauwkeurig.
<i>meditatio</i>	de woordwerkelijkheid	Ik overdenk de woordwerkelijkheid waar de tekst naar verwijst intensief.
<i>oratio</i>	de stem	Ik luister naar de stem die mij aanspreekt en ik antwoord.
<i>contemplatio</i>	het gelaat	Ik aanschouw het heilige en liefdevolle gelaat van de Heer die mij zegenend aankijkt.

In deze vierslag zit een zekere opklimming. Waar het in de preekvoorbereiding allemaal begint met een tekst, die om zorgvuldige analyse vraagt, om aandachtige uitleg met gebruikmaking van de beschikbare exegetische middelen, daar wordt nu ook duidelijk dat die zorgvuldige en aandachtige

verb: 'He gave to the weak a tray holding his body; he gave to the sorrowing a drinking cup of his blood, saying, 'Take what I hand over ('trado') to you and drink from this cup.'''

⁸ Zie onder anderen: Wim Reedijk, *Zuiver lezen. De Bijbel gelezen op de wijze van de vroegchristelijke woestijnvaders*, Damon Budel 2006; Enzo Bianchi, *God ontmoeten in zijn Woord*, Abdij Bethlehem Bonheiden 1991; Michael Casey, *Sacred Reading. The Ancient Art of Lectio Divina*, Liguori Missouri 1996.

⁹ Kees Waaijman, *Spiritualiteit. Vormen, grondslagen, methoden*, Kok Kampen 2000, blz. 691-692. Zie ook: Jos Douma, *Veni Creator Spiritus. De meditatie en het preekproces*, Kok Kampen 2000, blz. 235-240.

¹⁰ Daarbij moet worden opgemerkt dat deze *lectio divina* ook kan worden gezien en daadwerkelijk opduikt als een uitingvorm van een contemplatieve spiritualiteit die sterk door oosterse invloeden is gestempeld. Het zal helder zijn dat ik die kant niet op wil. Voor een nadere doordenking van waar het in de contemplatie over gaat, biedt overigens naast de Rooms-Katholieke traditie ook bijvoorbeeld het Puritanisme waardevolle handreikingen. Omdat voor dit openingscollege maar beperkte tijd beschikbaar is, is nu gefocust op de Katholieke traditie. In een bredere uitwerking zou bijvoorbeeld het werk van de Puritein John Owen betrokken kunnen worden: *Meditations and Discourses on the Glory of Christ*.

uitleg niet het einddoel is. Het einddoel is: het aanschouwen van het gelaat van de Heer.¹¹ Het doel is dat de prediker in de preekvoorbereiding komt op dat punt dat hij zegt: nu zie ik u, Heer, nu ervaar ik dat u zelf mij aanspreekt en aankijkt, nu merk ik dat het licht van uw gelaat over mij schijnt. Deze ervaring zal telkens een nieuwe en eigen kleur hebben naar gelang van het Bijbelgedeelte dat het uitgangspunt vormt voor de weg die wordt gegaan.

Zo verbinden zich in dit ene proces van de preekvoorbereiding als *lectio divina* de meer analytische, exegetische kant van de preekvoorbereiding (die vandaag de dag overigens ook al te veel verwaarloosd wordt) en de meer spirituele, contemplatieve dimensie van de prediking. Dat gaat dus via de twee fases van de *meditatio* en de *oratio*. In de *meditatio* is de prediker niet meer zozeer met de tekst als tekst bezig, maar richt hij zich op de werkelijkheid die door de woorden van de tekst open wordt gelegd: de werkelijkheid van God, van deze wereld, van het eigen leven. Hij doordenkt op een intensieve wijze welk beeld van die woordwerkelijkheid zichtbaar en ervaarbaar wordt. In de *oratio* begint steeds meer een zielsverlangen te stromen om werkelijk te worden aangesproken door de Heer en om te antwoorden. Er ontstaat een dialoog waarin de stem van de Heer en de stem van de prediker elkaar afwisselen. Totdat er voorbij de woorden een ruimte ontstaat waarin er sprake is van ootmoedige overgave, liefdevolle wederkerigheid, wonderbare wijsheid - een ruimte waar het geheim van de glorievolle nabijheid van de Heer haast tastbaar wordt - een ruimte waar nieuwe passie, nieuwe liefde, nieuwe wijsheid gaan stromen in de prediker die zegt: 'Nu heb ik u met eigen ogen aanschouwd' (Job 42:5).

Het gelaat van de Heer

Het is de fase van de *contemplatio* die ons in het kader van een spirituele homiletiek op het spoor zet van het gelaat van de Heer. Bedoelen preken niet ten diepste dat het gelaat van de Heer zichtbaar wordt?¹² Zouden we naast een spiritualiteit van het Woord niet ook een spiritualiteit van het Gelaat moeten ontwikkelen met het oog op een prediking die hoorders binnen wil leiden in de wereld van Gods mysterieuze glorie? Zou 2 Korintiërs 4 vers 6 niet een woord vol homiletische wijsheid zijn? "De God die heeft gezegd: 'Uit de duisternis zal licht schijnen,' heeft in ons hart het licht doen schijnen om ons te verlichten met de kennis van zijn luister, die afstraalt van het gezicht van Jezus Christus"?

Ik geloof dat een spirituele homiletiek die gevoed wordt door de *lectio divina* zoals ik die hier kort heb beschreven in de kracht van de Geest kan leiden tot een prediking waarin de glorie van de levende God zichtbaar wordt, de glorie die afstraalt van het gezicht van Christus, het gelaat van de Heer.

Spiritueel-homiletische aanbevelingen

Hoe spiritueel zijn onze preken? Hoe kunnen we ons richten op een prediking die in spiritueel opzicht steeds rijker wordt? Ik eindig met een drietal aanbevelingen die een wat grotere reikwijdte hebben dan alleen het vakgebied van een spirituele homiletiek. Een nadere uitwerking moet later volgen.

1. Een spirituele homiletiek daagt de kerk in de eenentwintigste eeuw uit om zichzelf niet alleen te verstaan als een nieuwe, liefdevolle gemeenschap met de Heer in het midden, maar ook als een *vindplaats van spiritualiteit*. Dat vraagt van de christelijke kerk dat ze zich op 'de markt van de spiritualiteit' zelfbewust profileert met een heel eigen 'aanbod': Christus kennen als het ultieme antwoord op de honger naar vervulling van de leegte in onze levens.

¹¹ Overigens moet hier direct aan toegevoegd worden dat het van belang is om vervolgens ook nog aandacht te geven aan de vraag hoe de prediker of de hoorder vanuit deze contemplatie op een veranderde manier zijn of haar geloof in de praktijk brengt. Het is ook mogelijk om de vierslag aan te vullen tot een vijfslag: *lectio, meditatio, oratio, contemplatio, actio*.

¹² In dit verband is het volgende citaat van C. Trimp boeiend: "Want de prediking is het *gezicht van Christus* (cursivering van mij, JRD) in de gemeente en de presentie van de Heilige Geest onder de gelovigen op de dag van heden" (C. Trimp, *Woord, water en wijn. Gedachten over prediking, doop en avondmaal*, Kok Kampen 1985, blz.29).

2. Het bestaan van een *Ordo Praedicatorum* binnen de ruimte van de Katholieke Kerk roept de vraag op of er niet ook alle reden is om te komen tot een eigentijdse *evangelisch- protestantse orde voor predikers*. Binnen deze orde kunnen predikers zich met elkaar verbinden om te groeien in spirituele discipline en in geestelijke gezamenlijkheid in de opdracht om het Woord van Christus te prediken.
3. Een theologieopleiding die de prediking van Gods Woord in zijn volle spirituele rijkdom wil dienen, kan niet zonder een *retraitecentrum* waar zowel studenten als predikanten een plek ontvangen om de *lectio divina* te leren beoefenen. Want daarvoor is ruimte nodig, en rust, en tijd, en stilte...

Verlangen

Het is mijn verlangen dat er in het spoor van spiritueel-homiletische bezinning en bezieling onder de prediking in de kerken steeds meer ervaarbaar mag worden van wat David zegt in Psalm 63:

*In het heiligdom heb ik u gezien,
uw macht en majesteit aanschouwd.
Uw liefde is meer dan het leven,
mijn lippen zingen uw lof.*